

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Geneza i obszary regulacji konwencji haskiej z 2000 r.
o ochronie osób dorosłych z uwzględnieniem
kontekstu międzynarodowego

dr hab. Piotr Mostowik, prof. IWS

Prawa podstawowe
Warszawa 2023

Spis treści

Uwaga wstępna	7
I. Kontekst normatywny – międzynarodowy, unijny i krajowy	8
1. Ogólna charakterystyka konwencji haskiej z 2000 r.	8
2. Status konwencji haskiej z 2000 r. na dzień 31.05.2023 r.	12
3. Geneza konwencji haskiej z 2000 r.	13
4. Otoczenie prawnomiędzynarodowe konwencji haskiej z 2000 r.	16
4.1. Znaczenie prawa międzynarodowego dla obrotu z zagranicą w sprawach cywilnych	16
4.2. Unia Europejska: przystąpienie przez państwa członkowskie do konwencji haskiej z 2000 r. oraz ewentualny dodatkowy instrument prawny	18
4.3. Działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy – wzmianka	20
5. Wcześniejsza działalność Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego	24
5.1. Konwencja haska z 1905 r. jako składnik stanu normatywnego w Polsce oraz przedmiot nowelizacji drogą konwencji haskiej z 2000 r.	24
5.2. Konwencja haska z 1996 r. jako wzorzec dla konstrukcji i rozwiązań szczegółowych konwencji haskiej z 2000 r.	28
6. Umowy międzynarodowe dwustronne	29
6.1. Modele konwencji bilateralnych	29
6.2. Zakres zastosowania konwencji bilateralnych	35
7. Prawo krajowe – wzmianka	40
II. Zakres zastosowania i poszczególne obszary konwencji haskiej z 2000 r.	45
1. Zakres zastosowania konwencji haskiej z 2000 r. oraz wyparcia konwencji haskiej z 1905 r. i prawa krajowego	45
1.1. Umowa międzynarodowa jako źródło prawa	45
1.2. „Środki ochrony dorosłego” jako zakres przedmiotowy zastosowania konwencji haskiej z 2000 r. (art. 1 i 3)	47

1.3.	Aspekt podmiotowy zakresu przedmiotowego zastosowania konwencji haskiej z 2000 r.	54
1.4.	Zakres sytuacyjny zastosowania konwencji haskiej z 2000 r.	54
1.5.	Zakres terytorialny zastosowania konwencji haskiej z 2000 r.	55
1.6.	Zakres temporalny konwencji haskiej z 2000 r.	56
2.	Międzynarodowa właściwość sądów (jurysdykcja krajowa)	57
2.1.	Norma jurysdykcyjna	57
2.2.	Podstawy jurysdykcji krajowej	59
2.3.	Zawisłość sprawy za granicą a wykonywanie jurysdykcji krajowej	61
2.4.	Immunitet personalny – wzmianka	61
2.5.	Jurysdykcja przemienna	62
2.6.	Jurysdykcja zapasowa	62
2.7.	Jurysdykcja pochodna	63
2.8.	Kwestie <i>perpetuatio iurisdictionis</i> i sanowania pierwotnego braku jurysdykcji	64
3.	Międzynarodowa właściwość sądów na tle konwencji haskiej z 2000 r.	65
3.1.	Podstawowe znaczenie zwykłego pobytu, subsydiarna rola przebywania oraz uzupełniające znaczenie obywatelstwa osoby dorosłej	65
3.2.	Przekazanie sprawy do rozpoznania za granicą	68
3.3.	Uzupełniająca rola państwa położenia majątku osoby dorosłej	69
3.4.	Wypadki niecierpiące zwłoki i środki tymczasowe	69
3.5.	Dalsza skuteczność „środków ochrony” po zmianie jurysdykcji krajowej (np. miejsca pobytu)	72
3.6.	Kwestia ciągłości jurysdykcji (<i>perpetuatio iurisdictionis</i>)	72
4.	Wskazanie prawa właściwego	73
4.1.	Norma kolizyjna	73
4.2.	Łączniki kolizyjne	77
4.3.	Dookreślenie wskazania w razie niejednolitości prawa państwa wskazanego	79
4.4.	Kwestia uwzględniania odesłania mocą obcych norm kolizyjnych	79
4.5.	Kwestia wstępna (zagadnienie powiązane)	80
4.6.	Zastrzeżenie nienaruszania przez obce prawo podstawowych zasad porządku prawnego forum (<i>ordre public</i>)	82
4.7.	Normy koniecznego zastosowania państwa forum	84
5.	Normy kolizyjne na tle konwencji haskiej z 2000 r.	85
5.1.	Zastosowanie przez sąd własnego prawa (<i>lex fori</i>)	85
5.2.	Klauzula korekcyjna	86
5.3.	Warunki wdrożenia środka ochrony	87
5.4.	Obrót z osobami trzecimi, w tym pełnomocnictwo na wypadek ubezwłasnowolnienia	88
5.5.	Wpływ rozwiązań zaliczanych do części ogólnej prawa kolizyjnego	94

6. Skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznego orzeczenia	97
6.1. Kwestia potrzeby postępowania celem stwierdzenia uznania lub wykonalności (udzielenia <i>exequatur</i>)	97
6.2. Jurysdykcja wyłączna i jurysdykcja pośrednia a skuteczność obcego orzeczenia	100
6.3. Brak sprzeczności zagranicznego orzeczenia z podstawowymi zasadami porządku prawnego <i>forum</i>	101
7. Uznanie zagranicznego środka ochrony na tle konwencji haskiej z 2000 r.	102
7.1. Uznanie <i>ex lege</i> zagranicznego środka ochrony	102
7.2. Odmowa uznania zagranicznego środka ochrony	104
8. Międzynarodowa pomoc prawna i współpraca między państwami konwencyjnymi	108
9. Zaświadczenie o upoważnieniu do działania w imieniu osoby dorosłej	113
10. Ewentualne zmiany konwencji haskiej z 2000 r.	119
11. Prawo Unii Europejskiej jako uzupełnienie lub modyfikacja konwencji haskiej z 2000 r.	120
III. Wnioski końcowe	126
Bibliografia	134

Uwaga wstępna

Niniejsze opracowanie, obejmujące omówienie genezy i rozwiązań konwencji haskiej z 2000 r. oraz jej otoczenia prawnomiędzynarodowego, zostało wykonane w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości na zlecenie Departamentu Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka Ministerstwa Sprawiedliwości.

Będzie z nim powiązane opracowanie pt. „Ubezważnowolnienie i opieka oraz podobne środki ochrony dorosłego w obrocie prawnym z zagranicą na tle projektu rozporządzenia UE z 2023 r. z perspektywy prawa międzynarodowego i krajowego”, które zostało zlecone przez Departament Prawa Europejskiego i Departament Legislacyjny Prawa Cywilnego Ministerstwa Sprawiedliwości.

I. Kontekst normatywny – międzynarodowy, unijny i krajowy

1. Ogólna charakterystyka konwencji haskiej z 2000 r.

Konwencja o ochronie dorosłych z 13.01.2000 r.¹ (dalej – konwencja haska z 2000 r.) została sporządzona pod auspicjami Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego (dalej – Haska Konferencja PPM, HKPPM)². W tym dniu podpisało ją pierwsze państwo (Holandia), do którego dołączyły kolejne strony tej umowy międzynarodowej, głównie europejskie. Do 2022 r. konwencję haską z 2000 r. podpisało 20 państw, a w 14 państwach weszła ona w życie. Polska podpisała konwencję 18.09.2008 r., ale jej ratyfikacja dotychczas nie nastąpiła. Lista

¹ Convention on the International Protection of Adults, concluded 13 January 2000. Tekst konwencji w języku angielskim i francuskim oraz materiały powiązane są dostępne na stronach internetowych Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=71> (dostęp: 29.09.2023 r.).

Wprowadzenie do konwencji oraz jej tłumaczenie na język polski zostało opublikowane przez P. Mostowika i P. Symońona: *Ochrona dorosłych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002/2, s. 469 – dalej tłumaczenie P. Mostowika i P. Symońona.

Tłumaczenie konwencji na język polski znalazło się też w publikacji Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego z 2007 r., przy okazji przekładu zrewidowanej wersji sprawozdania wyjaśniającego do konwencji (*Konwencja z dnia 13 stycznia 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych. Sprawozdanie wyjaśniające Paula Lagarde’a. Konwencja i zalecenie przyjęte przez komisję specjalną o charakterze dyplomatycznym*, Haga 2017 – dalej sprawozdanie wyjaśniające). Pierwotna wersja sprawozdania została opublikowana w językach angielskim i francuskim w „Proceedings of the Special Commission of a diplomatic character” Haga 1999; <https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=2951&dtid=3> (dostęp: 29.09.2023 r.).

Poniższe opracowanie bazuje na tym ostatnim tłumaczeniu na język polski, przy czym w razie potrzeby uwzględnianie jest w nim brzmienie wersji autentycznych konwencji haskiej z 2000 r. oraz tłumaczenie P. Mostowika i P. Symońona.

Od razu trzeba zauważyć, że niekiedy w tłumaczeniach tytułu konwencji z 2000 r. na język polski jest mowa nie o osobach „dorosłych”, a „pełnoletnich” – np. w dokumencie roboczym Parlamentu Europejskiego z listopada 2012 r. (462.496), <https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201301/20130110AT-T58889/20130110ATT58889PL.pdf> (dostęp: 29.09.2023 r.).

² Zob. A. Zieliński, *Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1982/11, s. 61–75; M. Czepelak, *Między Hagą a Brukselą – w poszukiwaniu współczesnej wizji unifikacji prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszcza*, red. J. Halberda, M. Hosowicz, A. Karabowicz, Kraków 2006, s. 297; H. Muir Watt, *The work of the HCCH and the path of the law: the politics of difference in unified private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, red. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham-Northampton 2020, s. 79; J. von Hein, *The role of the HCCH in shaping private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, red. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham-Northampton 2020, s. 112.

państw uczestniczących w tej umowie międzynarodowej jest przedstawiona w dalszej części. Celem poniższych uwag jest dokładne omówienie postanowień konwencyjnych, a ponadto uwzględnienie z jednej strony kontekstu innych instrumentów o genezie międzynarodowej (w tym spoza konwencji dotyczących ściśle międzynarodowego prawa prywatnego i międzynarodowego postępowania cywilnego³), a z drugiej – obecnych rozwiązań w prawie krajowym.

Konwencję haską z 2000 r. trzeba przede wszystkim widzieć jako modyfikację konwencji haskiej z 17.07.1905 r. dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych⁴. Dotyczy ona trzonu spraw nazwanych w tytule jej następczyni „ochroną dorosłych” i obejmuje rozwiązania dotyczące obrotu prawnego w sprawach cywilnych (w szczególności transgranicznych aspektów ubezwłasnowolnienia – instytucji obecnie regulowanej w Kodeksie cywilnym⁵, oraz opieki prawnej – instytucji obecnie regulowanej w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁶).

Przy tworzeniu konwencji haskiej z 2000 r. posiłkowano się rozwiązaniami prawnymi, przyjętej kilka lat wcześniej, konwencji haskiej z 19.10.1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci⁷. Za tą umową międzynarodową przyjęto szeroki zakres kwestii obrotu prawnego z zagranicą regulowanych w konwencji, obejmujący jurysdykcję krajową, prawo właściwe, uznawanie i wykonywanie orzeczeń oraz współpracę międzynarodową⁸. Odmienne ujęto jednak tytuł – zamiast wyliczenia tych obszarów międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, co ma miejsce w konwencji haskiej z 1996 r., w tytule konwencji haskiej z 2000 r. posłużono się bardzo ogólnym sformułowaniem „ochrony dorosłych”⁹.

Szczegółowe omówienie konwencji haskiej z 2000 r. oraz jej potencjalnego wpływu na stan normatywny w Polsce trzeba podzielić na cztery obszary tematyczne. Zasygnalizowano je w preambule¹⁰, a następnie wyliczono w art. 1 ust. 2 konwencji haskiej z 2000 r. Zgodnie

³ Odnośnie do współczesnych tendencji w zakresie źródeł prawa – zob. M. Szpunar, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 136. Zob. też M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008, s. 52 i n.

⁴ Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598 – dalej konwencja haska z 1905 r.

⁵ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.) – dalej k.c.

⁶ Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.) – dalej k.r.o.

⁷ Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158, Dz.Urz. UE L 151 z 2008 r., s. 39 – dalej konwencja haska z 1996 r.

⁸ Zob. R. Frimston, *Overview: Key concepts in Private International Law*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. van Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005, s. 8.

⁹ W sprawozdaniu wyjaśniającym, s. 45 zaznaczono, że przyjęty tytuł „uznano za lepszy od znacznie dłuższego tytułu konwencji o ochronie dzieci”.

Odnośnie do genezy konwencji haskiej z 2000 r., w tym powiązania z pracami nad ochroną dzieci i konwencją z 1996 r. oraz działalności w 1997 r. grupy roboczej pod przewodnictwem prof. T. Struyckena – zob. sprawozdanie wyjaśniające, s. 35.

¹⁰ Jest w niej mowa o tym, że: „Państwa sygnatariusze niniejszej Konwencji, mając na uwadze konieczność zapewnienia ochrony w sytuacjach międzynarodowych osobom dorosłym, które z powodu zaburzenia lub

z tym postanowieniem jej przedmiotem jest: „a) określenie państwa, którego organy są właściwe do podejmowania środków zmierzających do ochrony osoby dorosłej lub jej majątku; b) określenie prawa właściwego stosowanego przez te organy w wykonywaniu ich jurysdykcji; c) określenie prawa właściwego dla reprezentacji osoby dorosłej; d) zapewnienie uznania i wykonania środków ochrony we wszystkich umawiających się państwach; e) nawiązanie współpracy pomiędzy organami umawiających się państw, która jest niezbędna do zrealizowania celów Konwencji”¹¹. Stąd w kolejnych rozdziałach omawiana umowa międzynarodowa zawiera kompleksową regulację obrotu prawnego z zagranicą w tytułowych sprawach cywilnych¹². Przewiduje następujące obszary prawne, które będą przedmiotem poniższych uwag szczegółowych:

- 1) jurysdykcja krajowa (międzynarodowa właściwość sądów)¹³;
- 2) wskazanie prawa właściwego (normy kolizyjne);
- 3) skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznego orzeczenia; oraz
- 4) międzynarodowa pomoc prawna i współpraca¹⁴.

Przed ich dokładnym omówieniem potrzebne jest przybliżenie, jako tła i pola do ewentualnych zmian stanu normatywnego w razie przystąpienia Polski do konwencji haskiej z 2000 r., zarówno specyfiki tych obszarów normatywnych i ich funkcji w porządku prawnym, jak i sygnalizacja obecnych rozwiązań prawnych w Polsce, w tym na tle prawa postępowania cywilnego oraz prawa prywatnego międzynarodowego. Trzeba też na początku przedstawić genezę konwencji oraz jej zakres zastosowania, w tym kwestie zasięgu przedmiotowego, sy-

ograniczenia zdolności osobistych nie są w stanie chronić swoich interesów, pragnąc uniknąć kolizji pomiędzy ich systemami prawnymi w odniesieniu do jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania środków ochrony osób dorosłych, przypominając znaczenie współpracy międzynarodowej dla ochrony osób dorosłych, stwierdzając, że należy w pierwszym rzędzie dążyć do zabezpieczenia interesów osoby dorosłej oraz poszanowania jej godności i autonomii”.

¹¹ Zob. więcej E. Clive, *The New Hague Convention on the Protection of Adults*, „Yearbook of Private International Law” 2000/2, s. 1 i n.; A. Juryk, *The protection of adults in private international law*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2016, vol. 8, s. 27 i n.; R. Frimston, *The 2000 Adult Protection Convention – sleeping beauty or too complex to implement?*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, red. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham-Northampton 2020, s. 226.

¹² Zob. P. Mostowik, *Refleksje o współczesnym międzynarodowym prawie prywatnym i postępowaniu cywilnym na tle ujęcia „jurysdykcji krajowej zewnętrznej” F. Słotwińskiego*, [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk, R. Flejszar, B. Gnella, P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 25.

¹³ Ogólne założenia międzynarodowej właściwości sądów przedstawiono w sprawozdaniu wyjaśniającym, s. 59–60, słowami: „Jurysdykcję podstawową przyznaje się organom państwa, w którym znajduje się miejsce zwykłego pobytu osoby dorosłej (art. 5), lecz uznaje się również zbieżną – choć dodatkową – jurysdykcję organów państwa, którego obywatelstwo posiada osoba dorosła (art. 7), oraz szereg jurysdykcji uzupełniających, które są w dalszym ciągu uzależnione od zgody organów państwa miejsca zwykłego pobytu (art. 8). Dopuszczalna jest również jurysdykcja organów państwa, w którym znajduje się majątek osoby dorosłej, do stosowania środków ochrony w odniesieniu do tego majątku (art. 9), a także jurysdykcja państwa, na którego terytorium przebywa osoba dorosła (art. 10 i 11) lub znajduje się majątek należący do osoby dorosłej (art. 10), do stosowania środków nadzwyczajnych (art. 10) lub środków tymczasowych o ograniczonym skutku terytorialnym w celu ochrony tej osoby (art. 11)”.

¹⁴ Zob. P. Mostowik, P. Symoń, *Ochrona...*, s. 463 i n.

tuacyjnego, terytorialnego i temporalnego. Niejako rewersem tej problematyki jest kwestia niestosowania prawa krajowego, tj. efekt, który powoduje przystąpienie do konwencji. Odnosi się on w szczególności do prawa prywatnego międzynarodowego z 2011 r.¹⁵ oraz przepisów z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego (Kodeks postępowania cywilnego po nowelizacji w 2009 r.¹⁶). Kluczowe znaczenie mają konwencyjne postanowienia dotyczące czterech wyżej zasygnalizowanych obszarów, które wymagają szczegółowego zbadania. Konwencja nie przewiduje możliwości złożenia oświadczeń celem zmodyfikowania jej treści, z wyjątkiem kwestii języków obcych, w których może odbywać się współpraca¹⁷.

Na koniec niniejszego opracowania – mając na względzie wyniki badań w powyższych obszarach – można zasygnalizować skutki ewentualnej ratyfikacji konwencji i jej wpływu na stan normatywny w Polsce, w szczególności w obszarze ochrony i ubezwłasnowolnienia oraz opieki prawnej, kurateli i reprezentacji osoby dorosłej (zwłaszcza starszej) w obrocie międzynarodowym¹⁸. Zagadnienia te wchodzą zasadniczo w zakres międzynarodowego prawa prywatnego i międzynarodowego postępowania cywilnego, a powiązane są z nimi niektóre kwestie prawa publicznego międzynarodowego oraz administracyjnoprawne. Przystąpienie przez Polskę do konwencji haskiej z 2000 r. oznaczałoby ruch w kierunku pogłębienia wielopłaszczyznowości źródeł międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, podobnej do obecnej regulacji spraw rodzicielskich i opiekuńczych dzieci, w skład której wchodzi konwencja haska z 1996 r. Ale nie oznaczałoby aż tak złożonego układu, jaki wykształcił się – też w efekcie ewolucji prawa materialnego w zakresie filiacji, pieczy nad dzieckiem i jego alimentacji – odnośnie do spraw rodzicielskich i opiekuńczych. Trzeba mieć przy tym na względzie, że źródła prawa dotyczące w obecnym stanie prawnym stosunków między rodzicami i dzieckiem tworzą rozbudowaną mozaikę. Nie da się jej porównać ze źródłami prawa dotyczącymi omawianych spraw osobowych, na które składa się kilka aktów normatywnych¹⁹, ale nawet w razie przystąpienia Polski do konwencji haskiej z 2000 r. nie

¹⁵ Ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 503) – dalej p.p.m. Zob. M. Pazdan, *Nowa polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 2011/6, s. 18–29; zob. też M. Pazdan, *O potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2009/1, s. 29–46; A. Mączyński, *Przeciwko potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2009/1, s. 11–28.

¹⁶ Ustawa z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 234, poz. 1571) – dalej nowelizacja k.p.c. z 2009 r.

¹⁷ Zgodnie z art. 56 ust. 1 konwencji haskiej z 2000 r. umawiające się państwo może, najpóźniej w chwili ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia, albo w chwili składania oświadczenia na mocy art. 55, złożyć zastrzeżenie przewidziane w art. 51 ust. 2 konwencji. Innego charakteru zastrzeżenie do konwencji nie jest dopuszczalne.

¹⁸ Zob. A. Mączyński, *Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Leges sapere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Januszowi Sondłowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. W. Uruszczyk, P. Święcicka, A. Kremer, Kraków 2008, s. 309.

¹⁹ Odnośnie do aktów normatywnych mających obecnie w Polsce zastosowanie do kwestii uznania orzeczenia sądu austriackiego dotyczącego ustanowienia opiekuna dla osoby pełnoletniej – zob. E. Figura-Góralczyk,

byłyby aż tak złożone. Do dalszego rozbudowania źródeł prawa w tym zakresie może jednak doprowadzić dalsza działalność ustawodawcy unijnego, która zostanie zasygnalizowana w dalszej części.

Konwencję haską z 2000 r., mimo że dotyczy międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, widzieć trzeba też w szerokim kontekście zmian prawa materialnego, tj. propozycji nowelizacji prawa osobowego²⁰ lub nowej interpretacji obecnych przepisów, które uzasadnione są procesem starzenia się społeczeństw²¹ oraz kontynuacją procesu ochrony osób z niepełnosprawnościami, w tym intelektualnymi. Trend ten widoczny jest też w działalności organizacji międzynarodowych, w tym ONZ²².

Na koniec uwag wstępnych trzeba podkreślić, że omawiane zagadnienie ma spore znaczenie praktyczne w wymiarze sprawiedliwości, które będzie się zwiększać. Kwestie ubezwłasnowolnienia oraz opieki prawnej lub kurateli dotyczą w szczególności osób w podeszłym wieku, których liczba (proporcja) w społeczeństwie będzie się zwiększać na świecie. Na przykład według ostatnich prognoz Głównego Urzędu Statystycznego liczba ludności w wieku 60 lat i więcej w Polsce w 2030 r. ma wzrosnąć do poziomu 10,8 mln, a w 2050 r. wyniesie 13,7 mln, co będzie stanowić około 40% ogółu ludności Polski²³.

2. Status konwencji haskiej z 2000 r. na dzień 31.05.2023 r.

Poniższa tabela ukazuje zakres geograficzny obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r.

Umawiająca się Strona	S 1	R/A/S2	Type3	EIF 4	EXT5	Auth6	Res/D/N/DC7
Austria	10-VII-2013	9-X-2013	R	1-II-2014		1	Res
Belgia	6-II-2017	30-IX-2020	R	1-I-2021		1	D
Cypr	1-IV-2009	4-VII-2018	R	1-XI-2018			
Czechy	1-IV-2009	18-IV-2012	R	1-VIII-2012		1	Res

Uznanie orzeczenia sądu austriackiego dotyczącego ustanowienia opiekuna dla osoby pełnoletniej – analiza przypadku, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2016/14, s. 110 i n.

²⁰ Liczne materiały na temat. dokonanych i postulowanych zmian prawa niemieckiego dostępne są na internetowej stronie Betreuungsgerichtstag: https://www.bgt-ev.de/ueber_den_bgt.html (dostęp: 29.09.2023 r.).

²¹ Obszary prawne, w których wsparcie osobom starszym wydaje się potrzebne w pierwszej kolejności, celnie identyfikują J. Plaňavová-Latanowicz, *Ochrona osób chorych i starszych przed nadużyciami prawnymi*, Warszawa 2019, s. 5 i n., oraz P. Błędowski (red.), B. Szatur-Jaworska (red.), Z. Szweđa-Lewandowska, M. Zrałek, *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania – przegląd sytuacji, propozycja modelu. Synteza*, Warszawa 2017, s. 10 i n.

²² Odnośnie do międzynarodowej instytucjonalizacji działań na rzecz ochrony praw osób starszych – zob. B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012, s. 55 i n.

²³ Zob. Urząd Statystyczny w Białymstoku, Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r. Analizy statystyczne*, Warszawa-Białystok 2021, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf (dostęp: 29.09.2023 r.).

Umawiająca się Strona	S 1	R/A/S2	Type3	EIF 4	EXT5	Auth6	Res/D/N/DC7
Estonia		13-XII-2010	A	1-XI-2011		1	D,Res
Finlandia	18-IX-2008	19-XI-2010	R	1-III-2011		1	
Francja	13-VII-2001	18-IX-2008	R	1-I-2009		2	D
Grecja	18-IX-2008	28-VII-2022	R	1-XI-2022		1	D,Res
Irlandia	18-IX-2008						
Łotwa	15-XII-2016	24-XI-2017	R	1-III-2018		1	Res
Luksemburg	18-IX-2008						
Malta	11-XI-2022	8-III-2023	R	1-VII-2023		1	Res
Monako	4-III-2016	4-III-2016	R	1-VII-2016		1	
Niderlandy	13-I-2000						
Niemcy	22-XII-2003	3-IV-2007	R	1-I-2009		2	Res
Polska	18-IX-2008						
Portugalia	14-III-2018	14-III-2018	R	1-VII-2018		1	
Szwajcaria	3-IV-2007	27-III-2009	R	1-VII-2009		1	
Włochy	31-X-2008						
Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii	1-IV-2003	5-XI-2003	R	1-I-2009		1	D

- 1) S = Podpis (Signature)
- 2) R/A/Su = Ratyfikacja, przystąpienie lub następstwo (Ratification, Accession or Succession)
- 3) Type = R: Ratyfikacja (Ratification);
A: Akcesja (Accession);
A*: Accession giving rise to an acceptance procedure; click on A* for details of acceptances of the accession;
AEU: Accession by the European Union
AEU*: State bound as a result of the accession by the European Union
A**: Objection
C: Kontynuacja (Continuation);
Su: Sukcesja (Succession);
Den: Denunciation;
- 4) EIF = Wejście w życie (Entry into force)
- 5) EXT = Rozszerzenie zastosowania (Extensions of application)
- 6) Authorities per Convention = Designation of Authorities
- 7) Res/D/N/DC = Zastrzeżenia, deklaracje, notyfikacje (Reservations, declarations, notifications or depositary communications)

Źródło: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=71>.

3. Geneza konwencji haskiej z 2000 r.

Problematyka ubezwłasnowolnienia oraz opieki prawnej, kurateli i podobnych instytucji prawnych dotyczących osób dorosłych była jednym z pierwszych zakresów tematycznych prac Haskiej Konferencji PPM na początku XX wieku. Zaowocowały one sporządzeniem

wspomnianej już wcześniej konwencji haskiej z 17.07.1905 r. dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych²⁴, która zostanie przybliżona w dalszej części. Po kilku dekadach, w 1979 r., między trzynastą a czternastą sesją HKPPM, omawianej problematyki dotyczył kwestionariusz rozesłany do państw członkowskich. W odpowiedziach nie wskazano częstych praktycznych problemów dotyczących ochrony osób dorosłych w obrocie międzynarodowym. W trakcie posiedzenia komisji specjalnej w lutym 1980 r. nie ujęto tego tematu w programie prac Konferencji i nie podjęto prac roboczych nad ewentualną kolejną konwencją²⁵. Pomysł ponownego zajęcia się osobowymi i majątkowymi sprawami dorosłych, którzy podlegają opiece lub podobnym zarządzeniom, wrócił w pracach tej organizacji międzynarodowej w ostatniej dekadzie XX wieku.

Prace nad nową konwencją rozpoczęły się w połowie lat 90. XX wieku. Zauważono przy tym, że długość życia ludzkiego w państwach rozwiniętych stale się wydłuża, co oznacza również, że coraz częściej występują choroby związane z podeszłym wiekiem. Sekretarz generalny HKPPM zwrócił uwagę na prognozy Rady Gospodarczo-Społecznej mówiące o wzroście liczby osób w wieku powyżej 60 lat z 600 mln w 2001 r. do 1,2 mld w 2025 r., a także na prognozę, że liczba osób w wieku 80 lat lub starszych wzrośnie z obecnych 50 mln do 137 mln w 2025 r. Te zmiany społeczne spowodowały zmiany prawa materialnego w niektórych państwach, dotyczące m.in. spraw osób dorosłych cierpiących wskutek zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych²⁶. Co istotne z omawianej perspektywy, zmiany prawa objęły też prawo prywatne międzynarodowe²⁷, co uzasadnione było m.in. migracjami osób starszych, częstszymi czynnościami (też notarialnymi) dotyczącymi ich majątku oraz transgranicznymi postępowaniami spadkowymi, które dotyczą spraw tych osób²⁸.

Dnia 29.05.1993 r. państwa reprezentowane na Siedemnastej Sesji HKPPM podjęły decyzję o włączeniu do porządku obrad Osiemnastej Sesji rewizji Konwencji z 5.10.1961 r. o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich, a także – co istotne z omawianej perspektywy – ewentualnego rozszerzenia zakresu nowej konwencji na ochronę ubezwłasnowolnionych osób dorosłych. Tego drugiego zakresu przedmiotowego nie udało

²⁴ Oświadczenie rządowe z 14.09.1929 r. w sprawie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Konwencji, dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych podpisanej w Hadze, dnia 17.07.1905 r. (Dz.U. Nr 80, poz. 598).

²⁵ Zob. Acts and Documents of the Fourteenth Session (1980), t. I, Miscellaneous matters, Hague, s. 114–147.

²⁶ Jako przykłady w sprawozdaniu wyjaśniającym podano: niemiecką Betreuungsgesetz z 12.09.1990 r., która weszła w życie 1.01.1992 r., oraz grecką ustawę z 1996 r. i zalecenia Rady Europy nr R(99)4 z 26.02.1999 r. w sprawie zasad dotyczących ochrony prawnej dorosłych osób ubezwłasnowolnionych.

²⁷ Jako przykłady w sprawozdaniu wyjaśniającym podano: ustawę szwajcarską z 18.12.1987 r., której art. 85 ust. 2 rozszerza zastosowanie konwencji haskiej z 5.10.1961 r. na osoby dorosłe, a także art. 3085 kodeksu cywilnego Quebecu z 18.12.1991 r., zgodnie z którym system prawny dotyczący osób pełnoletnich podlega z zasady prawu miejsca ich zamieszkania, oraz art. 41 ustawy tunezyjskiej z 27.11.1998 r., zgodnie z którym opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną przez sąd podlega prawu krajowemu.

²⁸ Zob. K. Karjalainen, *Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law*, *Yearbook of Private International Law*, vol. 20 (2018/2019), s. 439–465.

się jednak w trakcie następnej sesji opracować (zajmowano się bowiem konwencją dotyczącą spraw dzieci) i niejako przeszedł on do prac kolejnych sesji²⁹.

Stałe Biuro HKPPM ustanowiło komisję specjalną, a jej posiedzenie poprzedziły prace grupy roboczej w 1997 r. pod przewodnictwem A.V.M. Struyckena, przewodniczącego niemieckiego Stałego Komitetu Rządowego ds. Kodyfikacji Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Komisja opracowała projekt konwencji, który był podstawą do dyskusji w ramach prac specjalnej komisji dyplomatycznej w dniach od 20.09.1999 r. do 2.10.1999 r., pracującej przed przewodnictwem E. Clive'a³⁰.

Tekst konwencji został przyjęty jednomyślnie przez państwa członkowskie HKPPM obecne na sesji plenarnej w dniu 2.10.1999 r. Językami autentycznymi są angielski i francuski. W trakcie prac korzystano z notatki na temat ochrony ubezwłasnowolnionych osób dorosłych przygotowanej przez Adair Dyera we wrześniu 1996 r., studium autorstwa M. Revillard pt. „Les majeurs protégés en droit international privé et la pratique notariale”, sprawozdania grupy specjalistów Rady Europy ds. ubezwłasnowolnionych osób dorosłych i innych osób dorosłych szczególnej troski autorstwa Erica Clive'a, sporządzonego na wniosek Rady Europy 21.01.1997 r. oraz wniosku delegacji szwajcarskiej, przedstawionego na zamknięcie Osiemnastej Sesji, w którym przeniesiono postanowienia konwencji haskiej z 1996 r. niemal dosłownie na sprawy osób dorosłych³¹.

Konwencja haska z 2000 r. jest więc kolejną umową międzynarodową sporządzoną pod auspicjami HKPPM, która dotyczy obrotu z zagranicą w sprawach cywilnych (tj. międzynarodowego prawa prywatnego i międzynarodowego postępowania cywilnego, a w nomenklaturze unijnej – „współpracy sądowej w sprawach cywilnych”). Część zakresu zastosowania konwencji pokrywa się z zakresem zastosowania poprzedniczki – konwencji haskiej z 1905 r., a w pozostałym zakresie normowane przez nią sprawy podlegają w Polsce obecnie rozwiązaniom kodeksowym (część IV Kodeksu postępowania cywilnego³²) i ustawowym (ustawa – Prawo prywatne międzynarodowe³³), zasygnalizowanym niżej³⁴.

²⁹ Zob. Akt końcowy Siedemnastej Sesji, część B, pkt 1 i 2.

³⁰ Delegat Zjednoczonego Królestwa. Na wiceprzewodniczących wybrani zostali Andreas Bucher – delegat Szwajcarii, Gloria F. DeGart – delegatka Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Kurt Siehr – delegat Niemiec, jak również Antonio Boggiano – delegat Argentyny i Huang Hua – delegat Chińskiej Republiki Ludowej. Paul Lagarde (delegat Francji) został sprawozdawcą. Powołano też komitet redakcyjny pod przewodnictwem Kurta Siehra – delegata Niemiec, grupę do spraw zbadania klauzul federalnych pod przewodnictwem Alegrí Borrás – delegatki Hiszpanii, oraz grupę do spraw przygotowania wzorów formularzy pod przewodnictwem Marie-Odile Baur – delegatki Francji.

³¹ Zob. sprawozdanie wyjaśniające, s. 41–42 i Prel. Doc. No 14 for the Eighteenth Session.

³² Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.) – dalej k.p.c.

³³ Ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 503) – dalej p.p.m.

³⁴ W art. 1 konwencji napisano, że ma ona zastosowanie „w sytuacjach międzynarodowych”, tj. w przypadku gdy w daną sytuację zaangażowane jest więcej niż jedno państwo. Wydaje się, że należy to traktować jako opis sytuacji, a nie jako wymaganie formalne (konieczność stwierdzenia zaistnienia takiej przesłanki) stosowania

4. Otoczenie prawnomiędzynarodowe konwencji haskiej z 2000 r.³⁵

4.1. Znaczenie prawa międzynarodowego dla obrotu z zagranicą w sprawach cywilnych

W publicystyce i piśmiennictwie w kilku znaczeniach pojawia się pojęcie „międzynarodowego” lub „europejskiego” prawa cywilnego, w tym osobowego i rodzinnego³⁶. Od razu trzeba podkreślić, że nie oznacza ono jakichś międzynarodowych reguł materialnoprawnych (merytorycznych) podobnych do księgi pierwszej krajowego Kodeksu cywilnego albo do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. *De facto* nie ma bowiem szerokiego zakresu prawa materialnego zharmonizowanego lub ujednoliconego w skali międzypaństwowej. Współcześnie sprawy osobowe i rodzinne regulowane są jednak w dużej mierze przez prawo krajowe (często: kodeksy cywilne lub rodzinne). Daleko idąca harmonizacja lub ujednolicenie prawa osobowego i rodzinnego w skali świata wydają się w najbliższym czasie mało prawdopodobne. Głównie z uwagi na obecne biegunowe postrzegania podstawowych instytucji prawnych i społecznych, jakimi są macierzyństwo i ojcostwo (w tym pochodzenie dziecka i adopcja) oraz małżeństwo. To ostatnie może mieć związek z omawianą tematyką, ponieważ małżonkowi mogą przysługiwać ustawowo lub zostać powierzone (też w drodze pełnomocnictwa) prawa i obowiązki dotyczące osoby dorosłej lub jej majątku. Żadna z organizacji międzynarodowych nie przygotowała propozycji takiej umowy międzynarodowej, a Unia Europejska nie ma kompetencji w zakresie materialnego prawa rodzinnego. Jednak niektóre zagadnienia pojawią się na tle interpretacji postanowień o ogólniejszym charakterze, jak również w dyskursie politycznym, o czym niżej. Akurat regulacja zagadnień poruszanych w niniejszym opracowaniu, tj. opieki i kurateli nad osobą dorosłą, nie różni się w poszczególnych państwach biegunowo w zakresie celu, jakim jest umożliwienie funkcjonowania w obrocie cywilnoprawnym osoby dorosłej i jej ochrona; może więc w tym obszarze współpraca międzynarodowa przynieść więcej owoców też w aspektach materialnoprawnych. Przeszkodą może być przy tym wachlarz – za terminologią konwencji haskiej z 2000 r. – „środków ochrony”, które różnią się znacznie w ustawodawstwach cywilnych i rodzinnych poszczególnych państw.

Często pojęcia „międzynarodowego” lub „europejskiego” prawa rodzinnego używa się w innym celu, tj. żeby opisać – będące przedmiotem niniejszego pracowania – niematerial-

norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych. Zob. P. Mostowik, *Kwestia wymagania międzynarodowego charakteru sytuacji dla stosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławie Gnoli*, red. A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, M. Szaraniec, Warszawa 2023, s. 740 i n.

Osobną kwestię stanowi to, że zgodnie z art. 44 konwencji jej postanowienia można stosować do czysto wewnętrznych kolizji przepisów (tj. jako prawo prywatne międzydzielnicowe).

³⁵ Niniejszy fragment powstał we współpracy z dr A. Wedeł-Domaradzką, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.

³⁶ Zob. więcej – P. Mostowik, *Zagadnienia konstrukcyjne międzynarodowego prawa rodzinnego*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 72.

noprawne zagadnienia obrotu z zagranicą³⁷. W tym znaczeniu chodzi o normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego oraz reguły jurysdykcji krajowej i skuteczności zagranicznych orzeczeń³⁸. Pojęcie to w piśmiennictwie może też oznaczać rozważania zakorzenione w systemach prawa rodzinnego różnych państw, które służą celom porównawczym, a niekiedy zidentyfikowaniu ich „wspólnego mianownika”, co mogłoby wytyczać pole do potencjalnego kompromisu i ewentualnej harmonizacji lub ujednolicenia prawa³⁹. Takie przykłady międzynarodowego „prawa” rodzinnego, podobnie jak ustawodawstwa innych państw, mogą następnie stanowić punkt odniesienia dla doktrynalnych uwag porównawczych lub przyszłych działań ustawodawcy⁴⁰.

Warto przy tym podkreślić, że problematyka ochrony osób starszych może być ujmowana na tle prawa międzynarodowego nie jako wyłączny zakres przedmiotowy, ale jako składnik szerszego zakresu przedmiotowego, np. ochrony osób bardziej podatnych na szkodę (w znaczeniu naruszenia ich praw oraz równego traktowania). Wydaje się, że można by też mówić o „niesamodzielnym” osobach dorosłych, które potrzebują wsparcia w funkcjonowaniu w społeczeństwie, w tym w obrocie cywilnoprawnym, a także o braku możliwości należytego dbania o własne sprawy lub ochrony swoich interesów. Niekiedy pojęcie „vulnerable” tłumaczone jest jako „ochrona osób pełnoletnich szczególnej troski”⁴¹. W piśmiennictwie zauważa się, że przez cechę „vulnerable” (podatność lub wrażliwość na szeroko rozumiane zranienie w znaczeniu abstrakcyjnym) rozumie się typowo m.in. starsze osoby (oraz kobiety, dzieci,

³⁷ Zob. T. Sokołowski, *Pojęcie europejskiego prawa rodzinnego*, [w:] *Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji stanu cywilnego*, red. H. Cioch, P. Kasprzyk, Lublin 2007, s. 14–17.

³⁸ Np. w tytułach następujących publikacji: C. Mik, *Międzynarodowe prawo rodzinne Unii Europejskiej na tle ewolucji współpracy sądowej w sprawach cywilnych*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 209–210; *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. M. Sośniak, B. Walaszek, E. Wierzbowski, Warszawa 1969; *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.

³⁹ Przykładem może być grupa badawcza nazwana Komisją Europejskiego Prawa Rodzinnego (*Commission of European Family Law*), której prace przyniosły w ostatnich latach szereg dokładnych zestawień porównawczych dotyczących prawa państw unijnych oraz propozycje wzorcowych regionalnych zasad niektórych zagadnień prawa rodzinnego. Podkreśla się przy tym, że Unia Europejska nie ma obecnie kompetencji do ujednolicania prawa rodzinnego. Zob. K. Boele-Woelki, *Zwischen Konvergenz und Divergenz: Die CEFL-Prinzipien zum europäischen Familienrecht*, „*Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*” 2009/2, s. 242–266. Propozycje o podobnym charakterze zostały zredagowane przez badaczy skupionych wokół Harvard Law School – zob. *Key Principles for Children and Transitional Justice: Involvement of Children and Consideration of Children’s Rights in Truth, Justice and Reconciliation Processes. Outcome of Children and Transitional Justice Conference*, [w:] *Children and Transitional Justice. Truth-Telling, Accountability and Reconciliation*, red. S. Parmar, M.J. Roseman, S. Siegrist, T. Sowa, Cambridge 2010, s. 404–417.

⁴⁰ Zob. W. Czachórski, *O potrzebie badań prawnoporównawczych w odniesieniu do problematyki rodzin zastępczych*, [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Ossolineum 1985, s. 271. Autor zauważył, że „wobec różnorodności uwarunkowań stosunków społecznych i rodzinnych w skali światowej trudno, oczywiście, oczekiwać, by najpełniejsze nawet materiały prawnoporównawcze [...] mogły posłużyć za podstawę do wniosków de lege ferenda w każdym kraju zainteresowanym tymi materiałami”.

⁴¹ Tak „Konkluzje Rady w sprawie ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w całej Europie” (2021/C 330 I/01), Dz.Urz. UE C 330I z 2021 r., s. 1.

osoby z niepełnosprawnościami)⁴². Przy czym, instrumenty ochronne mogą się w tych zakresach podmiotowych krzyżować. Wydaje się też, że inspiracją dla instrumentów prawnych dotyczących osób starszych mogą być właśnie rozwiązania przyjmowane w orzecznictwie lub prawie międzynarodowym odnośnie do pozostałych wymienionych grup „vulnerable persons”. Niekiedy tak oznaczoną (na potrzeby szczególnych działań ustawodawczych i orzeczniczych) kategorię ujmuje się szerzej i obejmuje nią też m.in. mniejszości językowe, religijne i seksualne oraz ofiary przestępstw i więźniów⁴³.

4.2. Unia Europejska: przystąpienie przez państwa członkowskie do konwencji haskiej z 2000 r. oraz ewentualny dodatkowy instrument prawny

W państwach członkowskich Unii Europejskiej, w tym w Polsce, po amsterdamskiej nowelizacji traktatów założycielskich w 1999 r.⁴⁴ rozwinęła się współpraca sądowa w sprawach cywilnych. Jej efektem jest w szeregu spraw cywilnych ujednolicenie norm kolizyjnych oraz przepisów z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Szereg spraw cywilnych podlega obecnie „brukselskim”⁴⁵ lub „rzymskim”⁴⁶ rozporządzeniom unijnym, wydanym w ostatnich dwóch dekadach. W ich zakresie zastosowania nie mieści się – z wyjątkiem wspomnianym niżej – problematyka zdolności bądź ubezwłasnowolnienia lub kurateli osoby dorosłej⁴⁷, co rozciąga się też na ustanowienie opieki prawnej⁴⁸. Trzeba również zauważyć,

⁴² Zob. I. Nifosi-Sutton, *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*, London–New York 2017, s. 15.

⁴³ Zob. F. Ippolito (red.), S. Iglesias Sánchez (red.), *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, Oxford–Portland–Oregon 2017, s. 1 i n.

⁴⁴ Zob. P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, „Przegląd Sądowy” 2010/2, s. 33–60; M. Czepelak, *Would We Like to Have a European Code of Private International Law?*, „European Review of Private Law” 2010/4, s. 705–728.

⁴⁵ Np. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, (Dz.Urz. UE L 351 z 2012 r., s. 1 ze zm.) – dalej rozporządzenie nr 1215/2012 oraz rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7 z 2009 r., s. 1, ze zm.) – dalej rozporządzenie nr 4/2009.

⁴⁶ Np. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L 177 z 2008 r., s. 6) – dalej rozporządzenie nr 593/2008 lub rozporządzenie Rzym I, oraz rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych („Rzym II”) (Dz.Urz. UE L 199 z 2007 r., s. 40).

⁴⁷ W świetle art. 1 ust. 1 i 2 rozporządzenia nr 1215/2012 ma ono zastosowanie w sprawach cywilnych i handlowych, niezależnie od rodzaju sądu, ale nie obejmuje m.in. zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych osób fizycznych. Podobnie w świetle art. 1 ust. 2 rozporządzenia nr 593/2008 z jego zakresu zastosowania wyłączone są zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osób fizycznych, z zastrzeżeniem art. 13.

⁴⁸ E. Figura-Góralczyk (*Uznanie...*, s. 112) zauważa, że poszczególne wersje językowe rozporządzeń „Bruksela I” i „Bruksela Ia” się różnią. Polska wersja mówi o braku zastosowania do „stanu cywilnego, zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych, jak również ustawowego przedstawicielstwa osób fizycznych”. Podobnie jest ujęta wersja niemiecka („die gesetzliche Vertretung von natürlichen Personen”), natomiast wersja angielska pomija to zagadnienie, a odnosi się tylko do zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych („status or

że ujednolicenie prawa prywatnego międzynarodowego i międzynarodowego postępowania cywilnego w państwach członkowskich odbywać się też może w efekcie przystąpienia przez Unię Europejską do umów międzynarodowych, np. konwencji powstałych pod auspicjami HKPPM⁴⁹.

Instytucje unijne zajmowały się ostatnio problematyką statusu prawnego osób starszych⁵⁰, w tym – o czym dokładniej w dalszej części – zachęcały i zachęcają państwa członkowskie do przystąpienia właśnie do konwencji haskiej z 2000 r. w „Programie sztokholmskim: otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli” z 2010 r.⁵¹ Przystąpienie przez państwa do omawianej konwencji miałoby w relacjach wewnątrzunijnych *de facto* skutek podobny jak wydanie rozporządzenia, ponieważ jej postanowienia mają bezpośredni skutek. Pojawił się też pomysł, o czym niżej, by państwa zostały upoważnione – podobnie jak to miało miejsce w przypadku konwencji haskiej z 1996 r.⁵² – do przystąpienia do omawianej konwencji też w imieniu Unii Europejskiej.

Część konwencyjnej tematyki związana jest z planami, o których mowa w nowym komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Unia równości: Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030” z 2021 r.⁵³ Jest w nim mowa (pkt 12) o tym, że: „Komisja: – będzie współpracować z państwami członkowskimi w celu wdrożenia Konwencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie osób pełnoletnich szczególnej troski zgodnie z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, w tym poprzez badanie dotyczące

legal capacity of natural persons”). Zgodzić się trzeba z autorką, że w zakresie przedmiotowym rozporządzenia nie mieści się ustanowienie opiekuna dla osoby pełnoletniej. W doktrynie przyjmuje się, że rozporządzenia (a za nimi – konwencje lugańskie z 1988 r. i 2007 r.) nie mają zastosowania do spraw z zakresu prawa osobowego, w tym np. postępowania o ubezwłasnowolnienie. Zob. też K. Weitz, *Przedmiotowy zakres zastosowania konwencji lugańskiej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000/2, s. 454.

⁴⁹ Zob. M. Niedźwiedz, P. Mostowik, *Wspólnota Europejska jako strona umów międzynarodowych w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego. Uwagi na tle opinii Trybunału Sprawiedliwości WE w sprawie 1/03, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”* 2009/1, t. 7, s. 71 i n.

⁵⁰ Zob. R. Rybski, *Zdolność w sferze prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualnymi oraz osób z problemami zdrowia psychicznego. Raport Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2013 r.*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziałowska, Warszawa 2014, s. 89 i n.

⁵¹ Dz.Urz. UE C 115 z 2010 r., s. 1. „Konieczność przedstawienia dodatkowych wniosków dotyczących podanych na zagrożenia osób dorosłych należy oszacować w świetle doświadczeń zgromadzonych w związku ze stosowaniem Konwencji haskiej z 2000 roku o międzynarodowej ochronie dorosłych przez państwa członkowskie, które są stronami tej konwencji lub zostaną nimi w przyszłości. Zachęca się państwa członkowskie do jak najszybszego przyłączenia się do przedmiotowej konwencji” (s. 10).

⁵² Decyzja Rady z 5.06.2008 r. upoważniająca niektóre państwa członkowskie do ratyfikacji konwencji haskiej z 1996 roku o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej i środków ochrony dzieci lub do przystąpienia do tej konwencji w interesie Wspólnoty Europejskiej i upoważniająca niektóre państwa członkowskie do złożenia deklaracji w sprawie stosowania wewnętrznych zasad prawa wspólnotowego w tej dziedzinie (2008/431/WE), Dz.Urz. UE L 151 z 2008 r., s. 36.

⁵³ COM(2021) 101 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?qid=1614872097963&uri=COM%3A2021%3A101%3AFIN> (dostęp: 30.09.2023 r.).

ochrony osób dorosłych szczególnej troski w sytuacjach transgranicznych, zwłaszcza osób z niepełnosprawnością intelektualną, aby utorować drogę do jej ratyfikacji przez wszystkie państwa członkowskie”. Ponadto w bieżących wypowiedziach instytucji Unii Europejskiej pojawiły się postulaty działań legislacyjnych⁵⁴ oraz wątek swego rodzaju doregulowania konwencji haskiej z 2000 r., tj. jej uzupełniania oraz pewnych modyfikacji w obrocie wewnątrzunijnym drogą kolejnego instrumentu prawnego, o czym w dalszej części.

4.3. Działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy – wzmianka

Prawo publiczne międzynarodowe będące owocem działalności organizacji międzynarodowych odnosi się jednak do niektórych zagadnień powiązanych ze środkami ochrony w rozumieniu konwencji haskiej z 2000 r., w szczególności w kontekście generalnych kwestii statusu osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych. W treści niektórych umów międzynarodowych mówiących o sprawach osobowych i rodzinnych wyrażono jedynie polityczne deklaracje, które nie przekładają się bezpośrednio na system normatywny w którymś z umawiających się państw. Z innych wynikać może jednak wertykalny obowiązek państwa dostosowania (harmonizacji) prawa krajowego do konwencyjnych wzorców dotyczących niektórych aspektów prawa rodzinnego, co w efekcie przełoży się na relacje horyzontalne między pomiotami prawa prywatnego. Tak skonstruowane są niektóre konwencje powstałe pod auspicjami Rady Europy, np. o odpowiedzialności osób prowadzących hotele⁵⁵ oraz o kontaktach z dzieckiem⁵⁶.

Zbliżenie ustawodawstw krajowych (w tym prawa osobowego oraz prawa rodzinnego i opiekuńczego) spowodowało też przystąpienie w II połowie XX wieku wielu państw do umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka⁵⁷, w tym konwencji powstałych pod auspicjami ONZ⁵⁸, na czele z konwencją o prawach osób niepełnosprawnych z 13.12.2006 r.⁵⁹ Polska złożyła następujące oświadczenie interpretujące, które dotyczy „środka

⁵⁴ Liczne postulaty dotyczące stworzenia rozwiązań międzynarodowych, w tym zakresu prawa prywatnego, przedstawili P. Franzina, R. Frimston, *The Protection of Adults in International Situations*, European Law Institute 2020.

⁵⁵ Konwencja o odpowiedzialności osób utrzymujących hotele za rzeczy wniesione przez gości hotelowych, sporządzona w Paryżu dnia 17.12.1962 r. (Dz.U. 1999 r. Nr 22, poz. 197).

⁵⁶ Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi, sporządzona w Strasburgu w dniu 15.05.2003 r., Sejm VI kadencji druk sejmowy nr 895 z 1.08.2008 r., [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/32077F1E-40A1F66AC12574B80052976E/\\$file/895.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/32077F1E-40A1F66AC12574B80052976E/$file/895.pdf) (dostęp: 30.09.2023 r.).

⁵⁷ Okoliczność, że rodzina stała się przedmiotem unormowań prawa międzynarodowego i konstytucyjnego w celu ochronnym wobec nadmiernych działań państwa, a nie celem kreowania przez państwo zmian w porządku społecznym, podkreśla A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 1, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, s. 775.

⁵⁸ Odnośnie do działań w ramach ONZ – zob. też B. Brown, C. Martin, D. Rodríguez-Pinzón, *Human Rights of Older People*, Dordrecht 2015, s. 9 i n.

⁵⁹ Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 – dalej konwencja ONZ z 2006 r.

ochrony” w rozumieniu konwencji haskiej z 2000 r.: „Rzeczpospolita Polska oświadcza, że interpretuje art. 12 konwencji w sposób zezwalający na stosowanie ubezwłasnowolnienia, w okolicznościach i w sposób określony w prawie krajowym, jako środka, o którym mowa w art. 12 ust. 4, w sytuacji, gdy wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych osoba nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem”⁶⁰. Co ciekawe, funkcjonowanie tej konwencji jest w ostatnich latach rozpatrywane łącznie z rozwiązaniami międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, których dotyczy konwencja haska z 2000 r.⁶¹

Można też odnotować, że w 2013 r. Rada Praw Człowieka ONZ powołała Niezależnego Eksperta ds. przestrzegania praw człowieka względem osób starszych, przy czym jego działalność ma charakter głównie polityczny i publicznoprawny⁶². Tematy te są też poruszane na forum Rady Europy i Unii Europejskiej, nie tylko z perspektywy prawa publicznego, o czym niżej. Podobne procesy w ramach regionalnych organizacji międzynarodowych zachodzą na innych kontynentach⁶³.

Niektóre formy niepełnosprawności intelektualnej (np. choroba Alzheimera lub demencja) statystycznie najczęściej doskwierają osobom starszym, stąd występuje przełożenie zakresu zastosowania tej konwencji na omawianą tematykę. Z taką niepełnosprawnością (jak też z sytuacją zaburzeń psychicznych) powiązane są postulaty „opieki asystencyjnej” i ograniczenia ubezwłasnowolnienia całkowitego oraz poszanowania postulatów, życzeń i uczuć danej osoby⁶⁴. Warto przy tym zauważyć, że nie wszystkie wnioski dotyczące osób z niepełnosprawnością intelektualną albo zaburzeniami psychicznymi da się przełożyć na generalną kategorię osób starszych, której mogą doskwierać specyficzne formy niepełnosprawności, np. cechujące się postępowaniem choroby, a także powiązane ze sferą fizyczną. Trzeba przy tym poprzeć pogląd, że z polskiego tłumaczenia art. 12 konwencji ONZ z 2006 r.⁶⁵ (tj. postanowień prawa

⁶⁰ Zob. A. Błaszczak, *Zastrzeżenia i oświadczenie interpretacyjne Polski do Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014, s. 25 i n.

⁶¹ Zob. S.E. Rolland, A. Ruck Keene, *Study Interpreting the 2000 Hague Convention on the International Protection of Adults Consistently with the 2007 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 2021, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/Hague-CRPD_Study.docx (dostęp: 30.09.2023 r.).

⁶² Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons; <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-older-persons> (dostęp: 30.09.2023 r.).

⁶³ Odnosnie do międzynarodowych działań w ramach Ameryki, Afryki oraz regionu Azji i Pacyfiku – zob. też B. Brown, C. Martin, D. Rodríguez-Pinzón, *Human...*, s. 215 i n., s. 307 i n. oraz s. 331 i n.

⁶⁴ Tak np. w rekomendacji nr R(99)4 Komitetu Rady Europy z 23.02.1999 r. powołanej w wyrokach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) z: 20.05.2010 r., Alajos Kiss przeciwko Węgrom, skarga nr 38832/06, LEX nr 578468; 27.03.2008 r., Shtukaturov przeciwko Rosji, skarga nr 44009/05, LEX nr 357779; 22.11.2012 r., Sýkora przeciwko Czechom, skarga nr 23419/07, LEX nr 1227247; wyroku TK z 7.03.2007 r., sygn. K 28/05, cz. III, pkt 6 uzasadnienia.

⁶⁵ Artykuł 12 Równość wobec prawa

1. Państwa Strony potwierdzają, że osoby niepełnosprawne mają prawo do uznania ich za podmioty prawa.

2. Państwa Strony uznają, że osoby niepełnosprawne mają zdolność prawną, na zasadzie równości z innymi osobami, we wszystkich aspektach życia.

publicznego międzynarodowego) nie należy niejako mechanicznie wyciągać wniosków dotyczących krajowego prawa cywilnego lub rodzinnego, w tym konieczności zmiany przepisów. Pojęcie zdolności (*legal capacity*) użyte w art. 12 ust. 2 konwencji ONZ z 2006 r. powinno być interpretowane autonomicznie, tj. nie przez proste odniesienie do terminologii krajowego porządku prawnego⁶⁶. Należy nim objąć szerzej widzianą podmiotowość prawną, która obejmuje zarówno zdolność bierną (do bycia podmiotem praw i obowiązków), jak i zdolność czynną, tj. do skutecznego działania w sferze prawnej. Odmierna wykładnia, tj. odnoszenie go aż do zdolności prawnej, właściwie czyniłaby ten ustęp zbędnym (*superfluum*), ponieważ o osobowości (podmiotowości) prawnej osób niepełnosprawnych mowa osobno w art. 12 ust. 1 konwencji ONZ z 2006 r. Polska składając oświadczenie interpretacyjne dotyczące ubezwłasnowolnienia całkowitego (tj. pozbawienia zdolności do czynności prawnych, a nie zdolności prawnej), dała wyraz właśnie szerokiej interpretacji zakresu art. 12 ust. 2 konwencji ONZ z 2006 r., a przy okazji traktowania tej instytucji prawnej jako środka ochronnego, który nie musi być sprzeczny z art. 12 ust. 1 tej konwencji⁶⁷. Skutki tego oświadczenia, przy którego składaniu powołano się na ogólne postanowienia konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, zostały zakwestionowane przez Komitet Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ z uwagi na brak wyraźnej możliwości złożenia takiego zastrzeżenia w samej konwencji⁶⁸. Wydaje się przy tym, że są one skupione wokół problemów osób z niepełnosprawnością intelektualną, a nie wszystkich dorosłych, których dotyczy konwencja haska z 2000 r.

3. Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do wsparcia, którego mogą potrzebować przy korzystaniu ze zdolności prawnej.

4. Państwa Strony zagwarantują, że wszelkie środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej obejmować będą odpowiednie i skuteczne zabezpieczenia w celu zapobiegania nadużyciom, zgodnie z międzynarodowym prawem praw człowieka. Zabezpieczenia zapewnią, że środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej będą respektowały prawa, wolę i preferencje osoby, będą wolne od konfliktu interesów i bezprawnych nacisków, będą proporcjonalne i dostosowane do sytuacji danej osoby, będą stosowane przez możliwie najkrótszy czas i będą podlegały regularnemu przeglądowi przez właściwe niezależne i bezstronne władze lub organ sądowy. Zabezpieczenia powinny być proporcjonalne do stopnia, w jakim takie środki wpływają na prawa i interesy danej osoby.

5. Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie i efektywne środki, z uwzględnieniem postanowień niniejszego artykułu, celem zagwarantowania równego prawa osób niepełnosprawnych do posiadania i dziedziczenia własności, kontroli własnych spraw finansowych oraz do jednakowego dostępu do pożyczek bankowych, hipotecznych i innych form kredytów oraz zapewnią, że osoby niepełnosprawne nie będą samowolnie pozbawiane własności”.

⁶⁶ Zob. K. Karjalainen, *Fragility...*, s. 439–465.

⁶⁷ Zob. więcej, w tym odnośnie do pomysłu, by wzmiankować, że w językach arabskim, chińskim i rosyjskim termin „zdolność prawna” miałby się odnosić do zdolności do bycia podmiotem praw (a nie zdolności do działań prawnych) – M. Domański, *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w interpretacji Komitetu do spraw praw osób niepełnosprawnych a podstawowe instytucje prawa cywilnego*, „Prawo w Działaniu” 2009/40, s. 123 i n. Zob. też M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Prawo w Działaniu” 2014/17, s. 7 i n.

⁶⁸ Zob. Rekomendacje dla Polski Komitetu ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami z 21.09.2018 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rekomendacje-dla-polski-komitetu-onz-komitetu-ds-praw-osob-z-niepe%C5%82nosprawnościami> (dostęp: 1.10.2023 r.).

W doktrynie zaprezentowano i uzasadniono pogląd mówiący, że polskie prawo cywilne nie jest sprzeczne z postanowieniami tej konwencji⁶⁹. Pojawiły się jednocześnie wypowiedzi postulujące daleko idące zmiany, w tym „likwidację ubezwłasnowolnienia”⁷⁰. Negatywne oceny obecnego polskiego prawa cywilnego, a przede wszystkim krytyka praktyki orzeczniczej sądów w ostatnich latach, zostały w piśmiennictwie wyrażone głównie przez przedstawicieli spoza doktryny prawa prywatnego⁷¹. Trzeba mieć więc na względzie, że uczestnictwo Polski w konwencji ONZ z 2006 r. może w przyszłości spowodować jakieś zmiany krajowego prawa materialnego, w tym Kodeksu cywilnego (które z perspektywy niniejszego opracowania może być prawem właściwym), w tym w zakresie dotyczącym „środków ochrony” w rozumieniu konwencji⁷². To z kolei może rzutować na potrzebę zmiany krajowych norm kolizyjnych i jurysdykcyjnych, które odwołują się do tego pojęcia i instytucji prawnej, ewentualnie ich interpretacji nie literalnej, a funkcjonalnej.

Z ogólnie sformułowanych instrumentów o genezie międzynarodowej, w tym w ramach szeroko pojmowanej działalności ONZ i Rady Europy oraz dokumentów nazywanych „miękkim prawem”⁷³, wynikać mogą jednak zarówno pewne generalne założenia prawa osobowego i rodzinnego, jak i kierunki zmian, za którymi podążają ustawodawcy krajowi. Wychodzą one przykładowo z interpretacji *in casu* treści kilku umów międzynarodowych dotyczących praw

⁶⁹ Art. 12 ust. 2 i 4 oraz art. 5 ust. 4 konwencji ONZ z 2006 r. dokładnie omawia T. Pajor, *Ochrona osób niepełnosprawnych a ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez RP Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. K. Kurowski, Łódź 2010, s. 84. Autor konkluduje, że „instytucja ubezwłasnowolnienia w kształcie, w jakim reguluje ją obowiązujące prawo cywilne, nie pozostaje w zasadniczej sprzeczności z postanowieniami Konwencji”. Kluczowe znaczenie ma przy tym interpretacja sądowa w konkretnych stanach faktycznych. Osobne zagadnienie stanowi kwestia, czy termin „ubezwłasnowolnienie” może wywoływać skutek stygmatyzujący. Zob. też M. Pyziak-Szafnicka, *Ubezwłasnowolnienie jako środek ochrony osób dotkniętych chorobami otępiennymi i chorobą Alzheimera – aktualna regulacja i projektowane zmiany*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 2019/111, s. 63 i n.

⁷⁰ Zob. Projekt założeń projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy..., [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014, s. 391 i n.

M. Domański (*Konwencja...*, s. 123) krytykuje niektóre wnioski wyciągane z konwencji przez część przedstawicieli doktryny międzynarodowej na tle konwencji, ale nie kwestionuje potrzeby prowadzenia prac zmierzających do zmiany obecnych rozwiązań w prawie polskim.

⁷¹ Zob. M. Zima-Parjaszewska, *Artykuł 12 Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami a ubezwłasnowolnienie w Polsce*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014, s. 127 i n. Wydaj się, że w odniesieniu do osób innych niż z niepełnosprawnością intelektualną są one niełatwe do wprowadzenia (np. właśnie odnośnie do osób starszych dotkniętych chorobami otępiennymi i chorobą Alzheimera).

⁷² Zob. S. Gurbai, *Ograniczanie czy respektowanie zdolności do czynności prawnych osób dorosłych z niepełnosprawnościami?*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014, s. 67 i n. oraz M. Szeroczyńska, *Mozolna droga ku likwidacji instytucji ubezwłasnowolnienia*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014, s. 164 i n.

⁷³ Liczne przykłady w zakresie spraw rodzinnych zostały omówione w: *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. 1, *Prawo rodzinne*, red. M. Safjan, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1994; A. Wedeł-Domaradzka, *Dorobek Rady Europy i orzecznictwo ETPC w zakresie spraw rodzicielskich*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 619 i n.

człowieka, w których znalazły się m.in. ogólne deklaracje dotyczące podmiotowości człowieka i jego godności oraz ochrony życia rodzinnego i prywatności. Istotne znaczenie dla państw europejskich, w tym Polski, ma dorobek orzecniczy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) na tle konwencji rzymskiej z 1950 r.⁷⁴, w szczególności odnośnie do naruszenia art. 5, 6 i 8 konwencji. Na przykład w wyroku z 16.10.2012 r. przyrównano umieszczenie osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej w domu pomocy społecznej, które miało miejsce w sprawie, za równoznaczne z pozbawieniem wolności w rozumieniu art. 5 ust. 1 lit. e EKPC⁷⁵. W wyroku z 17.01.2012 r.⁷⁶ ETPC, odnosząc się do wieloletniego przetrzymywanie osoby dorosłej w poniżających warunkach w domu opieki dla osób z zaburzeniami psychiatrycznymi, stwierdził, że pojęcie „pozbawienie wolności” nie tylko obejmuje element obiektywny, czyli umieszczenie osoby na konkretnej ograniczonej powierzchni przez okres, który nie był nieznaczny. Można uważać daną osobę za pozbawioną wolności, jeśli – co jest dodatkowym elementem subiektywnym – nie zgodziła się w sposób wiążący na wchodzące w grę umieszczenie w zakładzie. Natomiast art. 5 ust. 1 zd. 1 EKPC musi być interpretowane jako nakładające na państwo pozytywny obowiązek ochrony wolności osób pozostających pod jego jurysdykcją. Nie odrzucono jednak funkcjonowania w obrocie instytucji prawnej ubezwłasnowolnienia częściowego.

W przyszłości można spodziewać się dalszych działań w systemie Rady Europy, w tym nakierunkowanych na osoby dorosłe z niepełnosprawnością intelektualną oraz na osoby starsze⁷⁷, co wymaga dalszego monitorowania.

5. Wcześniejsza działalność Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego

5.1. Konwencja haska z 1905 r. jako składnik stanu normatywnego w Polsce oraz przedmiot nowelizacji drogą konwencji haskiej z 2000 r.

Swego rodzaju protoplastą omawianej konwencji haskiej z 2000 r. jest, powstała również pod auspicjami Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego, konwencja dotycząca ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych, podpisana w Hadze

⁷⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61 poz. 284 ze zm.) – dalej EKPC.

⁷⁵ Sprawa Kędzior przeciwko Polsce, skarga nr 45026/07, LEX nr 1219725, pkt 54–60 uzasadnienia.

⁷⁶ Sprawa Stanev przeciwko Bułgarii, skarga nr 36760/06, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2012*, LEX 2013, s. 126.

⁷⁷ Zob. D. Pudzianowska, *Zagadnienie ubezwłasnowolnienia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014, s. 45 i n. Odnośnie do działań Rady Europy – zob. też B. Brown, C. Martin, D. Rodríguez-Pinzón, *Human...*, s. 125 i n.

17.07.1905 r.⁷⁸ Uczestniczy w niej niewiele państw, ale trzeba ją mieć na względzie, ponieważ w wąskim zakresie współkształtuje ona obecny stan normatywny w Polsce. Konwencję z 1905 r. wypowiedziały – jeszcze przed wejściem w życie konwencji z 2000 r., która obejmuje m.in. ten sam zakres przedmiotowy – Austria, Francja, Holandia, Niemcy, Szwecja i Węgry. Jej stronami pozostały Polska, Portugalia, Rumunia⁷⁹ i Włochy⁸⁰. W Portugalii z dniem 1.07.2018 r. weszła w życie konwencja z 2000 r. Polska i Włochy podpisały konwencję z 2000 r., ale jej jeszcze nie ratyfikowały⁸¹. Konwencja haska z 1905 r. ma szeroki przedmiotowy zakres zastosowania. Zgodnie z art. 13 obejmuje ona zarówno ubezwłasnowolnienie w ścisłym tego słowa znaczeniu, jak i ustanowienie kurateli, mianowanie doradcy sądowego oraz wszelkie „analogiczne zarządzenia, o ile pociągają za sobą ograniczenia zdolności”. W świetle art. 14 ma ona zastosowanie w ściśle ograniczonym zakresie sytuacyjnym, tj. do tak rozumianego ubezwłasnowolnienia obywateli jednego z umawiających się państw, którzy mają zwykle miejsce pobytu na terytorium jednego z takich państw. Wyjątkiem jest art. 3 konwencji, który stosuje się do wszystkich obywateli umawiających się państw w sprawie tymczasowego zarządzenia w państwie miejsca pobytu, potrzebnego dla ochrony osoby i majątku.

Konwencyjne postanowienia kolizyjne oraz jurysdykcyjne opierają się głównie na łączniku obywatelstwa, a uzupełniające znaczenie mają miejsce zwykłego (stałego) pobytu oraz – odnośnie do środków tymczasowych – sam pobyt niekwalifikowany (znajdowanie się danej osoby). Konwencja haska z 1905 r. przewiduje zasadniczo właściwość *legis fori* (a tym samym podstawy jurysdykcji krajowej w sposób pośredni określają również prawo właściwe). Jednak w niektórych, omówionych niżej, sytuacjach sąd może zastosować obce prawo (państwa, którego obywatelem jest dana osoba). Warto mieć przy tym na względzie, że – prócz prawa ojczystego i prawa państwa pobytu danej osoby – zastosowanie może też znaleźć prawo miejsca położenia nieruchomości. Zgodnie bowiem z art. 12 konwencji haskiej z 1905 r. jej postanowienia są stosowane bez rozróżnienia między majątkiem ruchomym a nieruchomym ubezwłasnowolnionego, ale wyjątek dotyczy „nieruchomości, podlegających według ustawodawstwa miejsca ich położenia szczególnej ordynacji majątkowej”. Temu rozwiązaniu bliskie są współczesne koncepcje uwzględnienia norm koniecznego zastosowania (wymuszających swoją właściwość) państwa trzeciego.

⁷⁸ Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598.

Odnośnie do innych konwencji haskich z początku XX wieku – zob. L. Babiński, *Konwencje Haskie prawa prywatnego i ich moc obowiązująca po wojnie*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1924/2, s. 175 i n.

⁷⁹ Wyprzedzając uwagi na temat konwencji bilateralnych oraz art. 49 konwencji haskiej z 2000 r., trzeba zauważyć, że umowa dwustronna z 1999 r. reguluje szczegółowo ubezwłasnowolnienie (art. 25) oraz opiekę (art. 36 i n.).

⁸⁰ Zob. informacje aktualizowane przez Haską Konferencję PPM: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/specialised-sections/adults> (dostęp: 1.10.2023 r.).

⁸¹ Szczegółowe informacje o historii uczestnictwa w tej konwencji oraz obecnym jej statusie są dostępne na: <https://www.hcch.net/en/instruments/the-old-conventions/1905-deprivation-of-civil-rights-convention> (dostęp: 1.10.2023 r.).

W świetle art. 1 do ubezwłasnowolnienia właściwe jest ustawodawstwo ojczyste osoby podlegającej ubezwłasnowolnieniu, a odchylenia od tej zasady są zawarte w określonych artykułach. Zgodnie z art. 2 ubezwłasnowolnienie może być orzeczone jedynie przez właściwe władze państwa, którego obywatelem jest osoba podlegająca ubezwłasnowolnieniu, a dla instytucji opieki właściwe jest prawo tego państwa. Wyjątki polegają (art. 3 i 4 konwencji) na uwzględnieniu okoliczności zwykłego pobytu, jak też pobytu (znajdowania się) osoby w efekcie współpracy międzypaństwowej. Artykuł 3 stanowi, że jeżeli obywatel umawiającego się państwa znajduje się (a więc pobyt nie musi mieć charakteru stałego, zwykłego) w innym takim państwie w położeniu, dla którego ustawodawstwo ojczyste tego ostatniego państwa przewiduje ustanowienie ubezwłasnowolnienia, to „władze miejscowe” mogą wydać wszelkie tymczasowe zarządzenia potrzebne dla ochrony jego osoby i majątku. O takim działaniu powinny poinformować „Rząd Państwa”, którego on jest obywatelem. O swoistym priorytecie jurysdykcji i prawa państwa ojczystego stanowi kolejne zdanie tego artykułu, zgodnie z którym „zarządzenia te ustaną, gdy tylko władze miejscowe otrzymają od władz ojczystych danego obywatela zawiadomienie, że zostały wydane zarządzenia tymczasowe, lub że położenie prawne danej osoby zostało uregulowane drogą wyroku”. Innego rodzaju obowiązek informacyjny na państwo, na którego terytorium ma miejsce zwykłego pobytu „cudzoziemiec podlegający ubezwłasnowolnieniu”, nakłada art. 4. Jego władze mają zawiadomić o tej sytuacji władze państwa ojczystego cudzoziemca, gdy tylko powezmą o tym wiadomość. Powinny zakomunikować o żądaniu ubezwłasnowolnienia, o ile zostało zgłoszone, oraz o zarządzeniach tymczasowych, jeżeli były wydane.

Zawiadomienia, o których mowa w art. 3 i 4, są dokonywane w drodze dyplomatycznej, chyba że – o czym mowa w art. 5 – „pomiędzy odnośniami władzami jest dopuszczone bezpośrednie komunikowanie się z sobą”. Artykuł 6 stanowi, że samo przekazanie takich zawiadomień nie wystarcza do orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu w państwie zwykłego pobytu danej osoby. Należy bowiem wstrzymać się do wydania jakichkolwiek zarządzeń ostatecznych w kraju zwykłego pobytu, dopóki władze ojczyste nie odpowiedzą na zawiadomienie. Dopiero kiedy władze ojczyste oświadczą, że „pragną powstrzymać się od wszelkich kroków” bądź nie odpowiedzą w ciągu sześciu miesięcy, może zapaść za granicą decyzja co do ubezwłasnowolnienia cudzoziemca w państwie jego zwykłego pobytu. Co ciekawe, ma wówczas jednak pewne znaczenie prawo ojczyste, ponieważ należy orzekać „uwzględniając przeszkody, które – według odpowiedzi władz ojczystych – by wykluczały ubezwłasnowolnienie w kraju ojczystym”. Alternatywną właściwość prawa przewiduje generalnie art. 7 konwencji haskiej z 1905 r. Jeżeli orzekają władze miejsca zwykłego pobytu, to „żądanie ubezwłasnowolnienia może być wniesione przez takie osoby i z takich przyczyn”, które wynikają i z ustawodawstwa ojczystego, i z ustawodawstwa miejsca pobytu danej osoby (cudzoziemca).

W świetle art. 8 w razie orzeczenia ubezwłasnowolnienia w państwie miejsca zwykłego pobytu, „zarząd dotyczący osoby ubezwłasnowolnionej i jej majątku” i skutki ubezwłasnowolnienia

podlegają ustawodawstwu miejscowemu. Jeżeli jednak prawo ojczyście ubezwłasnowolnionego stanowi, że piecza nad nim ma być powierzona z mocy prawa określonej osobie, to takie rozwiązanie powinno być, w miarę możliwości, uwzględnione w państwie pobytu. Ustanowienie opieki w państwie zwykłego pobytu w świetle art. 10 nie stoi jednak na przeszkodzie ustanowieniu nowej opieki zgodnie z ustawodawstwem ojczystym. Powinno to zostać jak najszybciej zakomunikowane władzom państwa, w którym ubezwłasnowolnienie zostało wcześniej orzeczone, a które wówczas „decyduje, w jakiej chwili ustaje opieka”. Swoisty priorytet jurysdykcji i prawa państwa ojczyściego nad państwem zwykłego pobytu danej osoby wynika też z art. 11, zgodnie z którym „ubezwłasnowolnienie orzeczone przez władze miejsca zwykłego pobytu, będzie mogło być uchylone przez władze ojczyście, zgodnie z ich ustawodawstwem”. Dodano, że ubezwłasnowolnienie może być uchylone przez „władze miejscowe”, które je orzekły, z przyczyn – co ciekawe – przewidzianych nie tylko w prawie tego państwa, ale też w ustawodawstwie ojczystym. A żądanie może być zgłoszone przez osoby legitymowane „przez jedno lub drugie z powyższych ustawodawstw”. Decyzja uchylająca ubezwłasnowolnienie wywiera – podobnie jak zgodnie z zasadą statuowaną w art. 9 – skutki z samego prawa we wszystkich umawiających się państwach, bez potrzeby stwierdzenia uznania (udzielenia *exequatur*).

Niezmiernie istotne dla międzynarodowego obrotu w sprawach cywilnych jest postanowienie art. 9 konwencji haskiej z 1905 r., w świetle którego ubezwłasnowolnienie (lub inne zarządzenie opiekuńcze, mieszczące się w zakresie przedmiotowym), orzeczone przez władze określone w art. 2–8 tej konwencji, jest skuteczne we wszystkich umawiających się państwach bez potrzeby stwierdzenia uznania za granicą (uzyskania *exequatur*) „pod względem zdolności do działań prawnych ubezwłasnowolnionego i opieki nad nim”⁸².

Odnosnie do rozwiązań kolizyjnych trzeba zauważyć, że są głównie oparte na łączniku obywatelstwa, a ponadto powiązane z regulacją jurysdykcji krajowej (też opartej głównie na obywatelstwie osoby dorosłej). Konwencja haska z 1905 r., podobnie jak inne umowy międzynarodowe wielostronne sprzed kilkudziesięciu lat, zawiera przy tym normy kolizyjne ograniczone w swym skutku do wskazania prawa któregoś z państw będących stronami danej konwencji (normy wielostronne)⁸³. Takie ujęcie nie jest, o czym niżej, kontynuowane w umowach sporządzanych obecnie pod auspicjami HKPPM (lub rozporządzeniach w Unii Europejskiej), ani nie występuje w krajowym Prawie prywatnym międzynarodowym. Również z konwencji haskiej z 2000 r. wynikają normy uniwersalne, które mogą wskazać każde prawo na świecie.

⁸² Dodano, że: „Jednakże środki publikacji, przewidziane przez ustawodawstwo miejscowe dla ubezwłasnowolnienia, orzeczonego przez władze krajowe, będą mogły być przez to ustawodawstwo uznane, jako stosujące się do ubezwłasnowolnienia, zarządzonego przez władzę zagraniczną, lub zastąpione przez zarządzenia analogiczne. Państwa układające się zakomunikują sobie wzajemnie, za pośrednictwem Rządu Niderlandzkiego, postanowienia, jakie powezmą w tej mierze”.

⁸³ Praktyczne komplikacje z oddzieleniem zakresu zastosowania wielostronnych norm kolizyjnych od pozostałych norm danego systemu prawa kolizyjnego sygnalizuje M. Czepelak – zob. M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008, s. 174–176.

Inną konstrukcję mają jedynie normy zawarte w międzynarodowych umowach bilateralnych, które wskazują prawo jednego z umawiających się państw (normy dwustronne).

Podsumowując, normy jurysdykcyjne w konwencji haskiej z 1905 r. w przeważającej mierze oparte są na obywatelstwie osoby dorosłej. Zastosowanie jako podstawa jurysdykcji może znaleźć też zamieszkanie, a nawet aktualny pobyt danej osoby, jak również położenie majątku. W istocie te same podstawy jurysdykcji, z tym że z większym znaczeniem zamieszkania (zwykłego pobytu), znajdują zastosowanie też na tle aktów normatywnych wydawanych na przełomie XX i XXI wieku, w tym konwencji haskiej z 2000 r.⁸⁴ Nową konwencję trzeba widzieć jako następcę konwencji haskiej z 1905 r., obejmującej trzon spraw nazywanych obecnie „ochroną dorosłych” i obejmującej rozwiązania dotyczące obrotu prawnego w sprawach cywilnych (w szczególności dotyczące transgranicznych aspektów ubezwłasnowolnienia, tj. instytucji obecnie regulowanej w Kodeksie cywilnym, oraz opieki prawnej, tj. instytucji obecnie regulowanej w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym).

5.2. Konwencja haska z 1996 r. jako wzorzec dla konstrukcji i rozwiązań szczegółowych konwencji haskiej z 2000 r.

Wzorcem dla szeregu rozwiązań konwencji z 2000 r. były postanowienia, sporządzonej pod auspicjami HKPPM też pod koniec XX wieku, konwencji haskiej z 1996 r. dotyczącej spraw dzieci, w tym władzy rodzicielskiej i opieki prawnej nad nimi⁸⁵. Dnia 29.05.1993 r. w trakcie Siedemnastej Sesji HKPPM podjęto decyzję o włączeniu do porządku obrad kolejnej sesji rewizji konwencji z 5.10.1961 r. dotyczącej ochrony małoletnich, a także – co istotne dla omawianego tematu – o ewentualnym rozszerzeniu zakresu nowej konwencji na ochronę ubezwłasnowolnionych osób dorosłych. Ten drugi zakres przedmiotowy nie stał się jednak częścią konwencji haskiej z 1996 r., a został opracowany jako osobna konwencja. W toku prac nad konwencją haską z 2000 r. korzystano z wniosku delegacji szwajcarskiej, przedstawionego na zamknięcie Osiemnastej Sesji, w którym proponowano przeniesienie postanowień konwencji haskiej z 1996 r. dotyczącej dzieci niemal dosłownie na międzynarodowe sprawy osób dorosłych⁸⁶.

Stroną konwencji haskiej z 1996 r. jest Polska. Przystąpienie do niej spowodowało zmiany krajowego stanu normatywnego polegające w szczególności na modyfikacjach na skutek odejścia od stosowania krajowych przepisów Kodeksu postępowania cywilnego i Prawa prywatnego międzynarodowego. W wielu aspektach podobne skutki miałyby przystąpienie Polski do konwencji haskiej z 2000 r.

⁸⁴ Zob. M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015, s. 228; O. Bobrzyńska, *Ujednolicenie pojęć „zamieszkania” i „pobytu” w Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy (72) 1*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2015/3, s. 727.

⁸⁵ Zob. P. Mostowik, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014, s. 150 i n.

⁸⁶ Zob. sprawozdanie wyjaśniające, s. 41–42.

6. Umowy międzynarodowe dwustronne

6.1. Modele konwencji bilateralnych

Obecny stan prawny w Polsce współkształtują też dwustronne umowy międzynarodowe o pomocy prawnej lub o obrocie prawnym w sprawach cywilnych⁸⁷. Zostały one zawarte z ponad 30 państwami⁸⁸. Z niektórymi obowiązują obecnie na zasadzie

⁸⁷ Zob.: E. Wierzbowski, *Normy kolizyjne prawa rodzinnego i spadkowego w umowach zawartych między PRL a krajami socjalistycznymi*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe europejskich państw socjalistycznych*, Warszawa 1965, s. 26; W. Ludwiczak, *Stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie oraz opieka i kuratela w umowach o wzajemnym obrocie prawnym między państwami socjalistycznymi*, „*Studia Prawnicze*” 1967/17, s. 5; M. Tomaszewski, *Umowa polsko-francuska o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego*, „*Nowe Prawo*” 1970/9, s. 1306–1307; J. Jodłowski, *Jurysdykcja i wykonywanie orzeczeń w świetle Konwencji polsko-francuskiej z 5 kwietnia 1967 r.*, „*Państwo i Prawo*” 1971/1, s. 27; F. Zedler, *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1991/4, s. 62–63; T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 95–96; J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2017, s. 143–145; K. Flaga-Gieruszyńska, *Jurysdykcja krajowa i uznanie orzeczeń sądów zagranicznych. Polska i standardy europejskie*, Kraków 1999, s. 176–185.

⁸⁸ Bilateralne umowy międzynarodowe (alfabetycznie według państw, z oznaczeniem sukcesji):

- Algieria – Umowa dotycząca obrotu prawnego w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Algierze 9.11.1976 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 73),
- Austria – Umowa o wzajemnych stosunkach w sprawach z zakresu prawa cywilnego oraz o dokumentach, podpisana w Wiedniu 11.12.1963 r. (Dz.U. z 1974 r. Nr 6, poz. 33 ze zm.). Protokół dodatkowy podpisano w Wiedniu 25.01.1973 r. (Dz.U. z 1974 r. Nr 6, poz. 34),
- Belgia – Umowa o uznawaniu orzeczeń w sprawach o rozwód, sporządzona w Brukseli 17.12.1986 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 39, poz. 234),
- Białoruś – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Mińsku 26.10.1994 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 128, poz. 619),
- Bułgaria – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Warszawie 4.12.1961 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 17, poz. 88), zmieniona protokołem podpisanym w Sofii 27.06.1980 r. (Dz.U. z 1981 r. Nr 10, poz. 43),
- Chiny – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 5.06.1987 r. (Dz.U. z 1988 r. Nr 9, poz. 65),
- Cypr – Umowa o współpracy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Nikozji 14.11.1996 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 39, poz. 383),
- Czechosłowacja (sukcesja – Czechy i Słowacja) – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, podpisana w Warszawie 21.12.1987 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 39, poz. 210 ze zm.),
- Egipt – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Kairze 17.05.1992 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 34, poz. 126),
- Estonia – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Tallinie 27.11.1998 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 5, poz. 49),
- Francja – Umowa o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego, sporządzona w Warszawie 5.04.1967 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 4, poz. 22 ze zm.),
- Grecja – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Atenach 24.10.1979 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 4, poz. 24 ze zm.),
- Irak – Umowa o pomocy prawnej i sądowej w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Bagdadzie 29.10.1988 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 70, poz. 418),

sukcesji⁸⁹. Trzeba mieć przy tym na względzie, że różnią się one między sobą – nie tylko w rozwiązaniach szczegółowych, ale i ogólnym podejściu do obszarów omawianych w niniejszym opracowaniu⁹⁰. Spora część konwencji bilateralnych, których stroną jest Polska, jest kompleksowa, tj. obejmuje unormowanie jurysdykcji sądów lub organów, właściwości prawa

Jugosławia (sukcesja – Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Kosowo, Macedonia, Serbia, Słowenia) – umowa o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162),

KRLD – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Phenianie 28.09.1986 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 24, poz. 135),

Kuba – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Hawanie 18.11.1982 r. (Dz.U. z 1984 r. Nr 47, poz. 247),

Libia – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, handlowych, rodzinnych i karnych, podpisana w Trypolisie 2.12.1985 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 13, poz. 80),

Litwa – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Warszawie 26.01.1993 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 35, poz. 130),

Łotwa – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Rydze 23.02.1994 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 110, poz. 534),

Maroko – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 21.05.1979 r. (Dz.U. z 1983 r. Nr 14, poz. 69),

Mongolia 1971 – Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Mongolską Republiką Ludową o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Warszawie 14.09.1971 r. (Dz.U. z 1972 r. Nr 36, poz. 244),

Mongolia 1998 – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, podpisana w Warszawie 19.10.1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 43, poz. 370),

Rosja – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 16.09.1996 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 83, poz. 750),

Rumunia – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, sporządzona w Bukareszcie 15.05.1999 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 83, poz. 752),

Syria – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Damaszku 16.02.1985 r. (Dz.U. z 1986 r. Nr 37, poz. 181),

Tunezja 1985 – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 22.03.1985 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 11, poz. 71),

Turcja 1988 – Umowa o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i handlowych, podpisana w Warszawie 12.04.1988 r. (Dz.U. z 1992 r. Nr 3, poz. 13),

Ukraina – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Kijowie 24.05.1993 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 96, poz. 465 ze zm.),

Węgry – Umowa o obrocie prawnym w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Budapeszcie 6.03.1959 r. (Dz.U. z 1960 r. Nr 8, poz. 54), zmieniona protokołem sporządzonym w Warszawie 18.9.1980 r. (Dz.U. 1982 r. Nr 5, poz. 32),

Wietnam – Umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, sporządzona w Warszawie 22.03.1993 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 55, poz. 289),

Włochy – Umowa o pomocy sądowej oraz o uznawaniu i wykonywaniu wyroków w sprawach cywilnych, podpisana w Warszawie 28.04.1989 r. (Dz.U. z 1992 r. Nr 23, poz. 97).

⁸⁹ Sytuację po rozpadzie Związku Radzieckiego, Czechosłowacji i Jugosławii przedstawia J. Ciszewski – zob. J. Ciszewski, *Aktualne zagadnienia dotyczące umów o obrocie prawnym w stosunkach między Polską a innymi państwami. Sukcesja umów przez nowe państwa, nowe umowy i zakres terytorialnego zastosowania*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1994/2, s. 229–280; J. Ciszewski, *Sukcesja umów o obrocie prawnym zawartych przez Polskę z NRD, ZSRR, Jugosławię i Czechosłowację*, [w:] *Obrót prawny z zagranicą w sprawach stanu cywilnego. Konkordat*, Lublin 1997, s. 17–20, i M. Czepelak, *Umowa...*, s. 254–256.

⁹⁰ Zob. więcej, w tym odnośnie do szczegółowych rozwiązań jurysdykcyjnych i kolizyjnych, P. Mostowik, *Bilateralne umowy międzynarodowe o obrocie cywilnoprawnym z zagranicą*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 537 i n.

oraz skuteczności (uznania lub wykonania) orzeczeń i współpracę międzynarodową (pomoc sądową). Z większości umów bilateralnych zawartych pod koniec XX wieku (np. z Białorusią, Rumunią, Ukrainą, Rosją) wynikają normy wyznaczające jurysdykcję bezpośrednią, prawo właściwe oraz uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń. Te ostatnie mogą przy tym – podobnie jak na tle konwencji zasygnalizowanych wcześniej – zależeć od kontroli pośredniej jurysdykcji lub właściwości prawa, jednego z tych warunków, albo nie zależeć od takiej kontroli.

Na tle większości obowiązujących w Polsce umów bilateralnych, które obejmują sprawy osobowe i opiekuńcze dorosłego, przewidziano jednak reguły bezpośredniej (w znaczeniu: nie pośredniej) jurysdykcji i właściwości prawa. Zakres części umów bilateralnych jest jednak ograniczony, zarówno przedmiotowo, jak i funkcjonalnie. Nie ma jednego modelu, a tym samym występują różnice z konwencjami haskimi z 1905 r. oraz z 2000 r. nie tylko odnośnie do szczegółowych rozwiązań prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego, ale i w zakresie generalnego ujęcia tych obszarów prawnych.

W trzech umowach z lat 80. i 90. XX wieku brak jest unormowania jurysdykcji, właściwości prawa i skuteczności orzeczeń w omawianych sprawach ubezwłasnowolnienia i opiekuńczych. Umowa z Finlandią z 1980 r., która została ostatnio wypowiedziana, zawierała fragmentaryczne regulacje kolizyjne (zawarcie małżeństwa) oraz jurysdykcyjne i o skuteczności orzeczeń (sprawy małżeńskie, uznanie za zaginionego lub zmarłego i stwierdzenie zgonu). W umowie z Libią z 1985 r. zawarto jedynie normę kolizyjną dla spraw spadkowych. Natomiast umowa z Belgią z 1986 r. dotyczy tylko orzeczeń w sprawach o rozwód.

W części konwencji bilateralnych pominięto zagadnienia jurysdykcyjne i kolizyjne, a uregulowano wzajemne uznawanie i wykonywanie orzeczeń oraz wybrane aspekty współpracy międzynarodowej. Ten obszar w rozwoju prawa konwencyjnego można identyfikować jako swoiste koło napędowe międzypaństwowej harmonizacji międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego. Skuteczność zagranicznego orzeczenia na ich tle może zależeć od różnych okoliczności, m.in. od tego, na jakich podstawach sądy drugiego państwa opierały jurysdykcję, lub jest uwarunkowana brakiem „naruszenia” jurysdykcji wyłącznej państwa uznającego. Skuteczność orzeczenia wydanego w drugim państwie konwencyjnym może też zależeć od tego, jaki łącznik prowadził do właściwości prawa, na podstawie którego je wydano, a w szczególności, czy właściwość ta jest zbieżna z postanowieniami kolizyjnymi państwa uznania, które *in concreto* wskazywałyby właściwość własnego prawa. Na tle tych konwencji jurysdykcja krajowa oraz właściwości prawa nie pojawiają się więc jako kwestie samoistne (wyznaczenie międzynarodowej właściwości lub prawa właściwego), ale jako przesłanki uznawania i wykonywania orzeczeń wydanych w drugim państwie konwencyjnym. Można w tej grupie wyróżnić trzy modele.

Pierwszy model polega na kontroli zarówno podstaw jurysdykcji sądu państwa pochodzenia orzeczenia przez pryzmat reguł obowiązujących w państwie uznania, jak i nienaruszania – wynikającej z jego norm kolizyjnych – właściwości własnego prawa. Wyrażają go umowy bilateralne z Algierią z 1976 r. (art. 29), Turcją z 1988 r. (art. 20) i Mongolią z 1988 r. (art. 29)⁹¹. Orzeczenia podlegają uznaniu i wykonaniu, m.in. pod warunkiem że organowi państwa wydania orzeczenia przysługiwała jurysdykcja w sprawie „według prawa tej strony, na której obszarze ma być przeprowadzona egzekucja”⁹². Takie ograniczenie idzie dalej niż – przyjęte np. w umowie z Tunezją z 1985 r. – wymaganie braku „naruszenia” jedynie reguł państwa wykonania, które zastrzegają jego wyłączną jurysdykcję. Ponadto skuteczność orzeczenia pochodzącego z drugiej strony konwencji zależy od jego tzw. kolizyjnej kontroli. Jeżeli według prawa państwa uznania lub wykonania w sprawie byłoby zastosowane jego prawo, to orzeczenie będzie skuteczne tylko wówczas, gdy prawo to rzeczywiście zostało zastosowane, ewentualnie zastosowane prawo drugiej umawiającej się strony nie różni się od niego w sposób istotny. Ponieważ nie dokonano jednoczesnego ujednolicenia norm kolizyjnych, do sygnalizowanej kontroli znajdują zastosowanie w każdym państwie krajowe normy kolizyjne. Kolizyjna kontrola służyć ma z perspektywy państwa uznania lub wykonania zapewnieniu harmonii właściwości własnego prawa dla danej kategorii spraw, tj. by podlegały one własnemu lub takiemu samemu (dokładniej: nieróżniącemu się istotnie) prawu niezależnie od tego, czy są rozpoznawane przez własne sądy, czy też są – skutecznie z perspektywy tego państwa – rozpoznane za granicą. Kolizyjna kontrola w powyższym ujęciu nie zapewnia jednak całkowitej harmonii właściwości prawa, bowiem nie obejmuje sytuacji, w których w państwie uznającym nie zostałoby zastosowane własne prawo, ale obce.

Również umowa z Egiptem z 1992 r. przewiduje reżim wzajemnego uznawania orzeczeń pod warunkiem kontroli jurysdykcji pośredniej i kontroli kolizyjnej (właściwości własnego prawa), który nie obejmuje jednak wszystkich spraw omawianych w niniejszym opracowaniu⁹³. Mocą art. 24 ust. 1 stosowanie tych reguł ograniczono do spraw innych niż rodzinne. Wydaje się, że wyłączenie to nie obejmuje kwestii ubezwłasnowolnienia i ustanowienia opieki nad osobą dorosłą.

⁹¹ Co do kolizyjnej kontroli uznawanego orzeczenia zob. J. Jodłowski, *Zastosowanie prawa polskiego jako przesłanka uznania orzeczenia sądu zagranicznego i zasada ekwiwalentności prawa*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985, s. 119–129.

⁹² Na tle art. 29 lit. b umowy z Algierią z 1976 r. powstaje pytanie, czy stosowanie tego warunku jest ograniczone, tj. dotyczy uznawania (co może mieć znaczenie np. dla ubezwłasnowolnienia). Za pozytywną odpowiedź na takie pytanie przemawia porównanie brzmienia tego przepisu z art. 29 lit. g, w której jest mowa zarówno o wykonywaniu, jak i o uznawaniu.

⁹³ Pierwsza z nich dotyczy tylko orzeczeń w sprawach o rozwód. Natomiast w umowie z Egiptem z 1992 r. przewidziano skuteczność obcych orzeczeń, pod warunkiem kontroli jurysdykcji pośredniej i kontroli kolizyjnej (właściwości własnego prawa), w niektórych sprawach, tj. stanu cywilnego lub zdolności do czynności prawnych własnych obywateli. Zgodnie z art. 24 ust. 1 stosowanie tych reguł wyłączono jednak w sprawach rodzinnych.

Drugi model polega na kontroli podstaw jurysdykcji przy braku kontroli właściwości prawa. Mniej restryktywne ujęcie uznawania i wykonywania orzeczeń, przy braku regulacji jurysdykcji i właściwości prawa, jest cechą np. umowy z Chinami z 1987 r.⁹⁴ Konwencja nie przewiduje, by negatywną przesłanką skuteczności orzeczeń było wydanie ich w państwie pochodzenia na podstawie innego prawa niż to, które byłoby właściwe w razie orzekania przez sąd państwa uznania lub wykonania. Statuuje natomiast kontrolę podstaw jurysdykcji. Zgodnie z art. 20 lit. a odmowa uznania lub zezwolenia na wykonanie orzeczeń następuje, jeżeli „według prawa państwa uznania lub wykonania orzeczenia sądowi, który wydał orzeczenie, nie przysługiwała jurysdykcja w sprawie”⁹⁵. Oznacza to więc uwielostronnienie krajowych reguł jurysdykcyjnych.

Na tle umów bilateralnych występuje też rozwiązanie polegające na kontroli podstaw jurysdykcji sądu państwa pochodzenia orzeczenia nie za pomocą „uwielostronionych” norm krajowych, ale biorąc pod uwagę podstawy jurysdykcji pośredniej wynikające z samej konwencji. Jurysdykcja pośrednia określona jest w samej konwencji bilateralnej. Taki model zawierają zasadniczo umowa z Włochami z 1989 r. (art. 16–17) oraz umowa z Cyprzem z 1996 r. (art. 27–28), przy czym budzi wątpliwości, czy ich postanowienia obejmują większość spraw omawianych w niniejszej pracy.

Orzeczenia pochodzące z drugiego państwa są uznawane i podlegają wykonaniu, pod warunkiem że „wyrok został wydany przez sąd właściwy, zgodnie z umową”. Międzynarodowo właściwy jest m.in. sąd państwa, w którym: w chwili wytoczenia powództwa pozwany miał miejsce zamieszkania lub pobytu; którego jurysdykcji pozwany wyraźnie się poddał, a nie sprzeciwia się temu prawo państwa uznającego; pozwany wdał się w spór co do istoty sprawy, nie podnosząc zarzutu w przedmiocie jurysdykcji; miał miejsce zamieszkania lub pobytu wierzyciel alimentacyjny w chwili wytoczenia powództwa; a w sporze o prawa rzeczowe na nieruchomości – w którym nieruchomość jest położona, jeżeli spór dotyczy praw rzeczowych do niej⁹⁶. Z tej regulacji można by wnioskować, że omawiany tryb odnosi

⁹⁴ W postanowieniu SN z 11.10.2013 r., I CSK 451/12, OSNC 2014/7–8, poz. 78, stwierdzono, że nie ma ona zastosowania do Hongkongu. Orzeczenie to trzeba odnieść odpowiednio do Makau, również autonomicznego regionu Chińskiej Republiki Ludowej. Zob. P. Mostowik, *Brak możliwości obrony przyczyną braku skuteczności zagranicznego orzeczenia. Niestosowanie umowy bilateralnej z Chinami z 1987 r. do orzeczeń wydanych w Hongkongu i Makau. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 11 października 2013 r., I CSK 451/12, „Polski Proces Cywilny” 2014/4, s. 550.*

⁹⁵ Sformułowanie to, w przeciwieństwie do innych umów bilateralnych, jest ujęte negatywnie. Jest w nim mowa nie o przysługiwaniu jurysdykcji sądom państwa pochodzenia, ale o braku kompetencji. Rodzi to wątpliwość, czy twórcom konwencji chodziło o dalsze – w stosunku do powyższych konwencji – ograniczenie zastosowania tej przesłanki negatywnej tylko do sytuacji, w których z norm jurysdykcyjnych państwa uznawania lub wykonania orzeczenia wynika, że jego sądy mają w sprawie jurysdykcję wyłączną, a tym samym nie mają jej sądy innych państw. Za negatywną odpowiedzią na to pytanie przemawiać może to, że w innych umowach bilateralnych, np. w umowie z Tunezją z 1985 r., przewidziano wyraźnie, że ograniczenie uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń ma miejsce, jeżeli sąd państwa pochodzenia orzekł w sprawie, która z perspektywy prawa krajowego państwa uznania należy do wyłącznej jurysdykcji tego ostatniego.

⁹⁶ Tak np. w umowie z Włochami, zaś w umowie z Cyprzem jest mowa ogólniej o „postępowaniach dotyczących nieruchomości”.

się do postępowania procesowego, które – przynajmniej w Polsce – odgrywa mniejszą rolę w sprawach rodzicielskich i opiekuńczych. Inny wniosek płynąłby z wykładni polegającej na przyjęciu, że orzeczenia są wzajemnie uznawane, a kontrola jurysdykcji pośredniej dotyczy tylko ich wykonywania.

Trzeci model polega zaś na częściowej kontroli jurysdykcji przy braku kontroli właściwości prawa. Na przykład w umowach z Grecją z 1979 r. (art. 21, 26–27), Marokiem z 1979 r. (art. 24–25), Syrią z 1985 r. (art. 22–23, 29), Tunezją z 1985 r. (art. 20–22) oraz Irakiem z 1988 r. (art. 22, 26) skuteczność zagranicznych orzeczeń uwarunkowano od tego, czy przy ich wydaniu nie „naruszono” reguł państwa uznania lub wykonania mówiących o wyłącznej jurysdykcji jego sądów. Nie następuje więc „uwielostronnienie” wszystkich norm jurysdykcyjnych państwa uznania, a zastosowanie znajdują tylko normy zastrzegające jurysdykcję wyłączną. Orzeczenia sądowe w sprawach cywilnych podlegają uznaniu i stwierdzeniu wykonalności, m.in. pod warunkiem że orzeczenie „wydane zostało przez właściwy organ sądowy”, ale „nie uznaje się właściwości” tych organów, jeżeli według prawa państwa uznania („strony wezwanej”) wyłącznie właściwe są jego organy sądowe. Mimo że co do zasady przewidziany konwencją tryb uznawania i „zezwalania na wykonywanie” orzeczeń dotyczy orzeczeń prawomocnych i wykonalnych, to warunek prawomocności nie dotyczy orzeczeń sądowych w sprawach o alimenty i pieczę nad dzieckiem. Reguł tych nie stosuje się do rozstrzygnięć wydawanych przez organy inne niż sądowe, z wyjątkiem spraw spadkowych⁹⁷.

Trzeba przy tym podkreślić, że w stanie prawnym sprzed 1.07.1996 r. obowiązywanie umowy dwustronnej było warunkiem skuteczności (uznania lub wykonania) w Polsce zagranicznych orzeczeń. Umowy, w których zadeklarowano wzajemną skuteczność orzeczeń ogólnie (tj. bez unormowania jej przesłanek), były *de facto* uzupełnione regulacją kodeksową. Natomiast nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z dniem 1.07.2009 r. przyniosła znaczną liberalizację uznawania i wykonywania obcych orzeczeń. Teoretycznie jest ona jednak wypierana przez postanowienia umów międzynarodowych. Rodzi się jednak przy tym pytanie o postępowanie w sytuacji, w której stosowanie reżimu kodeksowego oznaczałoby mniej rygorystyczne przesłanki skuteczności zagranicznego orzeczenia, w tym uznawanie go z mocy prawa i brak kontroli pośredniej jurysdykcji i właściwości prawa przy jego wykonywaniu. Przyjęcie priorytetu niektórych umów dwustronnych względem reguł o genezie krajowej prowadziłoby do mniej korzystnego traktowania orzeczeń pochodzących z państw, z którymi łączą Polskę umowy międzynarodowe, niż z innych państw. Trzeba raczej przyjąć, że intencją umawiających się państw było wprowadzenie sprawniejszego systemu skutecz-

⁹⁷ Z mocy prawa uznaje się prawomocne orzeczenia sądowe dotyczące stanu cywilnego własnych obywateli. Dyskusyjne może być jednak przyjęcie, że rozwiązanie to oznacza, prócz braku potrzeby postępowania delibacyjnego, również brak konieczności uwzględniania przewidzianych w nich warunków. Odmienne stanowisko wynika wyraźnie z art. 26 lit. d umowy z Grecją z 1979 r., mówiącego o kontroli jurysdykcji pośredniej jako warunku „uznania lub stwierdzenia wykonalności”.

ności orzeczeń, niż wynika z ich praw krajowych co do orzeczeń z jakiegokolwiek państwa na świecie. Wydaje się, że jeżeli reżim wynikający z obecnego unormowania krajowego byłby korzystniejszy (np. względem przewidzianego w umowie z Ukrainą z 1993 r.), należy go zastosować⁹⁸.

6.2. Zakres zastosowania konwencji bilateralnych

Wyznaczenie zakresu zastosowania poszczególnych norm zawartych w danej umowie międzynarodowej dwustronnej jest zagadnieniem złożonym. Obejmuje nie tylko kwestie temporalne (tj. początek zastosowania, a tym samym niestosowania np. prawa krajowego), lecz także wspomniane wcześniej kwestie zakresu przedmiotowego (w tym zasadnicze pytanie o regulowanie spraw ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli nad osobą dorosłą). Odnosnie do zakresu przedmiotowego można dodać, że zarówno sprawy o ubezwłasnowolnienie, jak i o opiekę prawną lub kuratelę osoby dorosłej, są regulowane przez większość tych umów międzynarodowych. Ubezwłasnowolnienie jest najczęściej regulowane osobno względem zdolności, a opieka nad osobą dorosłą bywa regulowana łącznie z opieką nad dzieckiem.

Na tle większości umów bilateralnych w sprawach o ubezwłasnowolnienie jurysdykcję mają sądy tego państwa, którego obywatelem jest osoba ubezwłasnowolniana oraz właściwe jest prawo ojczyście (tj. *lex fori*)⁹⁹. Często zawarte jest w nich też postanowienie mówiące, że sąd jednego umawiającego się państwa zawiadamia sąd drugiego państwa o przesłankach ubezwłasnowolnienia obywatela tego państwa zamieszkałego (ewentualnie przebywającego) w państwie sądu. Możliwość orzeczenia ubezwłasnowolnienia w takiej sytuacji może być uzależniona od tego, że taką samą przyczynę ubezwłasnowolnienia przewiduje również prawo ojczyście osoby ubezwłasnowolnianej.

Natomiast sprawy opieki i kurateli na tle większości umów bilateralnych zostały uregulowane osobno i łącznie dotyczą zarówno dzieci, jak i dorosłych¹⁰⁰. Składają się na nie również, znacznie bardziej skomplikowane, kwestie zasięgu sytuacyjnego zastosowania oraz relacji do innych instrumentów międzynarodowych. Kwestie te są jeszcze bardziej złożone

⁹⁸ Tak P. Mostowik, *Władza...*, s. 338–339; P. Czubik, *Uznanie z mocy prawa, uznanie sądowe, odmowa uznania orzeczenia sądów państw obcych w świetle praktyki notarialnej i wieczystoksięgowej*, [w:] *Mechanizm uznania lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski*, red. T. Demendecki, Warszawa 2019, s. 107–108. Wątpliwości natury prawno-dogmatycznej oraz aksjologicznej do takiego stanowiska przedstawia M. Pilich, [w:] *Ukraińsko-polska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, red. M. Pilich, Warszawa 2023, s. 238–239.

⁹⁹ Zob. art. 22–24 umowy z Białorusią, art. 17–20 umowy z Bułgarią, art. 21–23 umowy z Czechosłowacją, art. 22–24 umowy z Estonią, art. 21 umowy z Jugosławią, art. 16 umowy z Koreą Północną, art. 20–22 umowy z Kubą, art. 21–23 umowy z Litwą, art. 23–25 umowy z Łotwą, art. 20–22 umowy z Rosją, art. 25–27 umowy z Rumunią, art. 22 umowy z Ukrainą, art. 40–43 umowy z Węgrami oraz art. 33 umowy z Wietnamem.

¹⁰⁰ Czyli podobnie jak w prawie krajowym, a inaczej niż na tle omawianych multilateralnych konwencji haskich.

niż podobne pytania odnoszące się do zakresu zastosowania konwencji haskich z 1905 r. i z 2000 r. Poszczególne konwencje bilateralne udzielają różnych odpowiedzi na te pytania. Szczegółowe przedstawienie każdej z nich wymyka się z ram niniejszego pracowania, ale warto zasygnalizować, na czym rozwiązanie tych kwestii może polegać. Trzeba przy tym zauważyć, że poszczególne obszary regulacji, tj. jurysdykcja krajowa, normy kolizyjne, zasady skuteczności obcych orzeczeń oraz współpraca międzynarodowa (międzysądowa), rządzą się przy tym odrębnymi regułami, co wynika z ich specyfiki¹⁰¹.

Istotną w praktyce, a niełatwą teoretycznie, kwestię stanowi wyznaczenie zasięgu sytuacyjnego zastosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych wynikających z danej umowy dwustronnej, a tym samym rozgraniczenie ich od reżimu powszechnego (np. Kodeksu postępowania cywilnego i ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe). Trzeba bowiem założyć, że ogólnym założeniem konwencji bilateralnych jest unormowanie sytuacji faktycznych powiązanych z oboma umawiającymi się państwami. Z takiego ogólnego spostrzeżenia nie wynikają jednak precyzyjne kryteria, które pozwoliłyby na określenie zasięgu sytuacyjnego (np. z uwagi na obywatelstwa stron, ich miejsca zamieszkania lub pobytu, położenie majątku, dokonanie określonej czynności)¹⁰². Umowy nie przewidują bowiem ogólnej definicji sytuacji międzypaństwowej, w której konwencyjne normy jurysdykcyjne i kolizyjne znajdowałyby zastosowanie (np. wystąpienia określonych okoliczności świadczących o związku z oboma państwami)¹⁰³. Stąd konieczne jest – i podobnie będzie na tle konwencji z 2000 r. – interpretowanie zasięgu sytuacyjnego osobno dla każdej z przewidzianych nimi norm (np. okoliczności obywatelstwa albo stałego pobytu osoby dorosłej)¹⁰⁴. Niekiedy przepisy konwencyjne wyraźnie ograniczają zakres swego zastosowania np. do spraw opiekuńczych między obywatelami obu stron. W innych wypadkach teoretycznie znajdują one zastosowanie w każdej sytuacji, przy czym praktyczny skutek (określenie jurysdykcji lub właściwości prawa) następuje tylko w razie wskazania któregoś z dwóch umawiających się państw, tj. lokalizacji w nim

¹⁰¹ Zob. P. Mostowik, M. Niedźwiedź, *International Conventions Concluded by the European Union after the ECJ 'Lugano II Opinion'; of 2006. An Alternative or Complementary to EU Regulations Path to Unification of Private International Law*, „Polish Review of International and European Law” 2012/1(1–2), s. 9; <https://doi.org/10.21697/priel.2012.1.1.01> (dostęp: 3.10.2023 r.).

¹⁰² Zob. M. Tomaszewski, *Umowa...*, s. 1303. Autor zauważa, że „intuicyjnie wyczuwa się, że umowa dotyczyć musi takich tylko sytuacji życiowych, które powiązane są w pewien sposób z umawiającymi się państwami. Rzecz jednak w tym, jakiego rodzaju ma być to związek”.

¹⁰³ M. Tomaszewski proponuje dla ustalenia zasięgu sytuacyjnego trzyetapowe postępowanie: 1) stwierdzenie związku, zachodzącego za pośrednictwem łącznika lub podstawy jurysdykcji dla danego zakresu spraw; 2) stwierdzenie, iż podmiotami sytuacji życiowych są obywatele umawiających się państw; 3) dodatkowo, dla niektórych zakresów spraw, stwierdzenie, że obywatele państw konwencyjnych w nich zamieszkują; zob. M. Tomaszewski, *Umowa...*, s. 1304. Podobnie E. Skrzydło-Tefalska, *Uznanie dziecka w prawie prywatnym międzynarodowym*, Ossolineum 1990, s. 50–51; autorka zakres zastosowania umowy dwustronnej określa jako sytuację, w której uznający, matka i dziecko są obywatelami umawiających się państw, uznanie jest dokonywane przed organem państwa konwencyjnego, a właściwe jest prawo któregoś z tych państw.

¹⁰⁴ Zob. więcej na przykładzie stosunków prawnych między rodzicami i dziećmi – P. Mostowik, *Władza...*, s. 352 i n.

podstawy jurysdykcji lub łącznika kolizyjnego. Precyzyjne określenie zasięgu sytuacyjnego jest niezbędne, by stwierdzić ewentualną kolizję między normami wynikającymi z innego aktu normatywnego i wyłożyć sposób jej rozwiązania (np. pierwszeństwo względem norm o genezie krajowej). Może być też potrzebne dla stosowania konwencyjnego reżimu uznawania i wykonywania orzeczeń, jeżeli jest on ograniczony do środków wydanych w wykonywaniu jurysdykcji i na podstawie prawa określonego normami wynikającymi z danej umowy¹⁰⁵.

Kolejny aspekt wyznaczenia zakresu zastosowania konwencji bilateralnej to relacja z innymi aktami normatywnymi. W razie pokrywania się zakresów zastosowania aktów normatywnych, w tym ich zasięgu przedmiotowego i sytuacyjnego, nie wystąpi potencjalna kolizja między wynikającymi z nich normami jurysdykcyjnymi lub kolizyjnymi. Dla jej powstania niezbędne jest stwierdzenie, że ich zakresy się pokrywają, czyli występuje tzw. kolizja konwencji. Wówczas niezbędne jest zastosowanie reguł wyższego stopnia celem określenia, której konwencji normy znajdują zastosowanie w konkretnej sytuacji¹⁰⁶. Interpretacja z rozporządzeń unijnych, konwencji wielostronnych i dwustronnych oraz prawa krajowego reguł delimitacyjnych może w praktyce powodować trudności, szczególnie w braku wyraźnych postanowień w umowach międzynarodowych albo ich wzajemnie znoszącego się (przeciwstawnego) brzmienia¹⁰⁷. Przeważnie umowy dwustronne mają pierwszeństwo zastosowania, a także wypierają reguły krajowe (Kodeks postępowania cywilnego i Prawo prywatne międzynarodowe) i są nadal stosowane, mimo wejścia w życie konwencji multilateralnej¹⁰⁸. Normy wynikające z konwencji bilateralnych mają pierwszeństwo przed regułami o genezie krajowej, co wynika z konstytucyjnej zasady pierwszeństwa stosowania umów międzynarodowych (art. 91 w zw. z art. 241 Konstytucji RP z 1997 r.). Pierwszeństwo umowy dwustronnej może jednak zostać zniesione jej własnymi postanowieniami dotyczącymi relacji z innymi konwencjami.

Niekiedy pojawiają się jednak wątpliwości odnośnie do zasadności wyparcia rozwiązań krajowych, w szczególności w kształcie nadanym im nowelizacjami po zawarciu konwencji. Wydaje się, co było sygnalizowane wcześniej, że w niektórych wypadkach nie należy wy-

¹⁰⁵ Potrzebę „dointerpretowania” okoliczności, które by wiązały sytuację z danymi dwoma państwami, podkreśla M. Czepelak, *Umowa...*, s. 177. Zob. też P. Mostowik, *Kwestia...*, s. 740 i n.

¹⁰⁶ Zob. więcej na przykładzie stosunków prawnych między rodzicami i dziećmi – P. Mostowik, *Władza...*, s. 352.

¹⁰⁷ M. Czepelak (*Umowa...*, s. 237–238) zauważa, że strony umowy międzynarodowej mogą w niej umówić się w sposób odmienny od reguł zawartych w konwencji wiedeńskiej z 1969 r., która nie jest kwalifikowanym aktem normatywnym. Jednak w braku odmiennych postanowień szczególne znaczenie trzeba przyznać art. 30 ust. 2 tej konwencji, mówiącemu o priorytecie umowy, która nie zawiera klauzuli zgodności, jak też art. 30 ust. 3, wyrażającemu zasadę *lex posterior derogat legi priori*.

¹⁰⁸ Zob. P. Czubik, *Wybrane regulacje kolizyjne wynikające z umów dwustronnych o pomocy prawnej w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2013/10, s. 16–18. Autor mówi o niepełnym uniwersalizmie norm wynikających z rozporządzeń rzymskich, wobec ich niestosowania w razie priorytetu regulacji wynikającej z umowy bilateralnej. Osobnym zagadnieniem jest natomiast zupełny charakter norm kolizyjnych wynikających z rozporządzeń, jeżeli są stosowane.

kluczać zastosowania prawa krajowego, które stanowi dalej idące, korzystniejsze rozwiązanie, np. odnośnie do skuteczności zagranicznych orzeczeń¹⁰⁹. Niektóre z umów w części jurysdykcyjnej lub kolizyjnej ustępują jednak umowom międzynarodowym wielostronnym (w tym konwencjom haskim). Uzasadnione wydaje się przy tym ogólne dążenie do wykładni skierowanej na ograniczenie zastosowania umów dwustronnych (np. przez ścisłe określanie ich zasięgu sytuacyjnego), głównie z uwagi na potencjalnie negatywny wpływ umów dwustronnych na ujednolicanie norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych w szerszej skali ponadpaństwowej. Przyjęcie prymatu dwustronnych norm kolizyjnych z umów bilateralnych względem uniwersalnych norm przewidzianych w aktach normatywnych o szerszym terytorialnie zakresie zastosowania prowadzi bowiem do wyłomu szerszej w skali świata unifikacji prawa, co wydaje się zjawiskiem jeszcze bardziej pożądanym. Takie podejście nie jest do przyjęcia w razie odmiennego, wyraźnie wyartykułowanego, zamierzenia prawodawcy międzynarodowego, w szczególności w razie zamieszczenia w umowie wielostronnej wyraźnej klauzuli nienaruszania innych konwencji, w tym bilateralnych.

Ograniczony zakres zastosowania umowy bilateralnej może też nastąpić w razie późniejszego przystąpienia obu państw do konwencji wielostronnej. Priorytet ewentualnej konwencji wielostronnej może być z góry przewidziany w umowie bilateralnej, w szczególności za pomocą klauzuli zgodności. Taka klauzula może przewidywać pierwszeństwo innych konwencji, których stronami staną się oba państwa albo nawet jedno z nich. Przepisów o relacji do innych umów międzynarodowych nie zawarto w konwencjach z Czechosłowacją, Francją, Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną, Kubą, Rumunią, Węgrami i Wietnamem. W pozostałych konwencjach można wyróżnić przepisy stanowiące, że „umowa nie narusza postanowień innych umów obowiązujących jedną lub obie umawiające się strony w chwili wejścia jej w życie”¹¹⁰, oraz przepisy, w których nie sprecyzowano, że chodzi tylko o konwencje obowiązujące w tej chwili¹¹¹. Wydaje się, że z brzmienia tych drugich można by argumentować,

¹⁰⁹ Podobne rozwiązanie może wyjątkowo dotyczyć też umów międzynarodowych, mimo ich różnej rangi. J. Balicki, rozważając stosunek umowy z Austrią do konwencji haskiej z 1961 r., zauważa formalny priorytet umowy dwustronnej, a jednocześnie, że daje ona mniej możliwości utrzymania ważności formalnej testamentu. Podsumowuje to słowami: „trudno stwierdzić na podstawie dostępnych materiałów, czy to było zamierzone (a jeżeli tak, jakie były motywy), czy też zamierzone nie było” – zob. J. Balicki, *Kilka uwag o polsko-austriackiej umowie o obrocie prawnym*, „Nowe Prawo” 1975/4, s. 538–540.

¹¹⁰ Tak art. 64 konwencji z Austrią.

¹¹¹ Zgodnie z art. 102 umowy z Rosją nie narusza ona „praw i obowiązków umawiających się stron wynikających z innych zawartych przez nie umów międzynarodowych”. Z pozostałych umów można by wywodzić nawet, że klauzule dotyczą konwencji zawieranych z państwami trzecimi, co powodowałoby, że miałyby one *de facto* nietrwały charakter. W art. 105 umowy z Białorusią przewidziano, że jej postanowienia „nie naruszają praw i obowiązków wynikających z innych umów zawartych przez każdą z umawiających się stron”, a w świetle art. 106 umowy z Litwą, art. 115 umowy z Łotwą, art. 111 umowy z Estonią i art. 97 konwencji z Ukrainą nie naruszają one „postanowień innych umów obowiązujących jedną lub obie umawiające się strony”.

Szerokie rozumienie takich klauzul, polegające na przyjęciu, że dotyczą one wszelkich przyszłych innych zobowiązań prawnomiędzynarodowych (w tym „rzymskich” rozporządzeń unijnych), przyjmuje M. Czepelak – zob. M. Czepelak, *Umowa...*, s. 98, 377–378.

iz zawierające je konwencje bilateralne ustępują na rzecz późniejszych międzynarodowych aktów normatywnych, w których uczestniczą oba państwa¹¹². Nawet zajęcie przeciwnego stanowiska, np. opartego na literalnym rozumieniu słów „obowiązujące” i „zawarte” (tj. jako odnoszących się do dokonanych czynności), nie musi prowadzić do przyjęcia priorytetu tych umów bilateralnych. Za pierwszeństwem późniejszej konwencji wielostronnej może przemawiać domniemana wola modyfikacji stanu prawnego. Strony zawierając konwencję dwustronną, wiedzą bowiem o obowiązywaniu jej w drugim państwie bądź powinny zakładać taką możliwość. Dyskusyjne jest, czy takie wnioski mogą dotyczyć jednak konwencji haskiej z 2000 r., w której wyraźnie przewidziano odmienne rozwiązanie, o czym niżej. Na tle art. 49 konwencji haskiej z 2000 r. możliwe jest bowiem zawieranie międzynarodowych porozumień obejmujących postanowienia w dziedzinach uregulowanych w tej konwencji, a dotyczących osób dorosłych mających miejsce zwykłego pobytu w którymkolwiek z państw-stron takich porozumień. Stąd przyjęcie jej priorytetu mogłoby ewentualnie nastąpić w razie przyjęcia, że zawarta w tej konwencji klauzula zgodności znosi się z klauzulami wynikającymi z umów bilateralnych, a ponadto, iż wówczas należy uwzględnić zasadę *lex posterior derogat legi priori*.

Podsumowując, osobną kwestią, która w szczególności wykracza poza niniejsze opracowanie, jest zastosowanie dwustronnych umów międzynarodowych o obrocie prawnym z zagranicą, których Polska jest stroną. Reguły prawa prywatnego i międzynarodowego postępowania cywilnego w sprawach dorosłych, w tym ubezwłasnowolnienia i opiekuńczych, przewidziano w większości obowiązujących w Polsce takich konwencji bilateralnych. Szczegółowe rozwiązania jurysdykcyjne i kolizyjne zawarte w poszczególnych konwencjach nierzadko różnią się między sobą oraz od reguł wynikających z prawa krajowego, wielostronnych umów międzynarodowych i rozporządzeń unijnych. W niektórych umowach jurysdykcja oraz właściwość prawa zostały unormowane tylko pośrednio, jako przesłanki uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń¹¹³.

Warto przy tym zauważyć, że przewidziane w nich reguły wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń mogą być mniej korzystne dla skuteczności niż rozwiązania kodeksowe po nowelizacji w 2009 r. Wydaje się, że – mając na względzie cel umów międzynarodowych, jakim był jak najdalej idący przepływ skutków orzeczeń – należy stosować obecnie w takich sytuacjach reguły kodeksowe. Formalnie wyższe miejsce od ustawy w hierarchii aktów normatywnych zajmują umowy międzynarodowe. Jednakże wolą państw zawierających konwencje bilateralne było wprowadzenie systemu wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach

¹¹² Praktyczne problemy wynikające z priorytetu umów bilateralnych względem wielostronnych konwencji haskich, np. z uwagi na dalej idące obowiązki złożenia kaucji aktorycznej, zauważa J. Balicki – zob. J. Balicki, *Kilka...*, s. 538–541.

¹¹³ Odnośnie do poszczególnych zakresów przedmiotowych (spraw cywilnych) – zob.: H. Trammer, *Polska jurysdykcja krajowa i prawo właściwe w sprawach o ustalenie ojcostwa dziecka pozamałżeńskiego*, „Nowe Prawo” 1971/3, s. 386–389; F. Zedler, *Jurysdykcja...*, s. 62; P. Czubik, *Wybrane...*, s. 18, przyp. 48, s. 22, przyp. 57, s. 25, przyp. 63.

cywilnych, ewentualnie usprawnienie reguł wzajemnej skuteczności orzeczeń w porównaniu z reżimem krajowym. Tym samym, interpretując konwencję w takim jej duchu, trudno przyjąć, że obecnie ma wywoływać ona skutek polegający na ograniczeniu lub utrudnieniu uznawania lub wykonywania orzeczenia akurat z państwa konwencyjnego, w porównaniu z jakimkolwiek innym państwem na świecie, w którym wzajemny obrót w sprawach cywilnych nie podlega instrumentom międzynarodowym. Państwa zawierając umowę dwustronną, wyrażały bowiem chęć jak najsprawniejszego wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń, co doznawałaby uszczerbku w razie przyjęcia i obecnie priorytetu konwencji¹¹⁴.

7. Prawo krajowe – wzmianka

Prawo krajowe znajduje zastosowanie w braku warunków (przedmiotowych, temporalnych, sytuacyjnych) zastosowania umowy międzynarodowej, tj. w obecnym stanie normatywnym w Polsce: konwencji haskiej z 1905 r. oraz konwencji bilateralnych, zaś w razie ratyfikacji konwencji haskiej z 2000 r. – tego aktu normatywnego. W Polsce będą to miarodajne postanowienia części czwartej Kodeksu postępowania cywilnego oraz Prawa prywatnego międzynarodowego z 2011 r.

W obecnym proceduralnym stanie normatywnym w Polsce (tj. bez obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r.) kluczowe znaczenie dla określenia jurysdykcji krajowej (międzynarodowej właściwości sądów) w sprawach o ubezwłasnowolnienie ma art. 1106¹ k.p.c.¹¹⁵ Zgodnie z nim: „§ 1. Do jurysdykcji krajowej należą sprawy o ubezwłasnowolnienie osoby będącej obywatelem polskim lub cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej. § 2. Jurysdykcja krajowa jest wyłączna, jeżeli osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, jest obywatelem polskim, mającym miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej”.

Natomiast dla określenia jurysdykcji krajowej (międzynarodowej właściwości sądów) w sprawach opieki i innych zarządzeń opiekuńczych w sprawach osób dorosłych kluczowe znaczenie ma art. 1107 k.p.c.¹¹⁶ Zgodnie z nim: „§ 1. Do jurysdykcji krajowej należą sprawy

¹¹⁴ Tak P. Mostowik, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 539.

¹¹⁵ Zob. więcej – K. Lubiński, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, „Państwo i Prawo” 1978/11, s. 98 i n.; J. Ciszewski, [w:] *Kodeks...*, s. 166 i n.; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 132.

¹¹⁶ Zob. więcej – J. Ciszewski, [w:] *Kodeks...*, s. 222 i n. Zob. też: K. Piasecki, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 4, *Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Sąd polubowny (arbitrażowy). Regulacje prawne Unii Europejskiej w sprawach transgranicznych. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 122; M.P. Wójcik, [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, komentarz do art. 1107 k.p.c., LEX/el. 2019; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks...*, s. 156.

z zakresu opieki i kurateli nad osobą będącą obywatelem polskim lub cudzoziemcem mającym miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, jak również sprawy z zakresu kurateli nad osobą prawną lub niebędącą osobą prawną jednostką organizacyjną, mającą siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej. Ustanowienie kurateli do załatwienia poszczególnej sprawy należy do jurysdykcji krajowej, jeżeli należy do niej ta sprawa. § 2. Sądy polskie mogą w razie potrzeby wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli co do położonego w Rzeczypospolitej Polskiej majątku cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą, jeżeli okaże się to konieczne w interesie tego cudzoziemca. § 3. Sądy polskie mogą wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli również w przypadkach innych niż wymienione w § 1 i 2, jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym lub jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi, który przebywa w Rzeczypospolitej Polskiej, mającemu miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą”¹¹⁷.

W obecnym kolizyjnym stanie normatywnym w Polsce (tj. bez obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r.) kluczowe znaczenie dla określenia prawa właściwego w sprawach o ubezwłasnowolnienie ma art. 13 p.p.m.¹¹⁸, a odnośnie do opieki – art. 60 p.p.m.¹¹⁹ Zgodnie z art. 13 p.p.m.: „1. Ubezwłasnowolnienie podlega prawu ojczystemu osoby fizycznej, której ono dotyczy. 2. Jeżeli o ubezwłasnowolnieniu cudzoziemca orzeka sąd polski, stosuje się prawo polskie”. Zgodnie z art. 60 p.p.m.: „1. Ustanowienie opieki albo kurateli lub innych środków ochronnych dla osoby pełnoletniej podlega prawu ojczystemu tej osoby. 2. Jeżeli sąd polski orzeka o środkach, o których mowa w ust. 1, w stosunku do cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, stosuje się prawo polskie. 3. Wykonywanie środków, o których mowa w ust. 1, podlega prawu państwa, na którego terytorium ma miejsce zwykłego pobytu osoba, której te środki dotyczą. 4. W przypadkach, o których mowa w art. 1107 § 2 i 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, z późn. zm.), stosuje się prawo polskie. To samo dotyczy wykonywania orzeczonych środków”.

¹¹⁷ Art. 1107 k.p.c. sprzed nowelizacji w 2009 r.: „§ 1. Do wyłącznej jurysdykcji krajowej należą sprawy z zakresu opieki i kurateli nad osobą, która ma obywatelstwo polskie lub, nie posiadając żadnego obywatelstwa, ma w Polsce miejsce zamieszkania.

§ 2. Sąd polski może odstąpić od ustanowienia opieki lub kurateli nad obywatelem polskim zamieszkującym lub posiadającym majątek za granicą, jeżeli ma on tam zapewnioną dostateczną pieczę.

§ 3. Sądy polskie mogą w razie potrzeby wydawać w zakresie opieki i kurateli co do cudzoziemca zamieszkałego lub posiadającego majątek w Polsce zarządzenia, jeżeli okaże się to konieczne w jego interesie”.

¹¹⁸ Zob. więcej – M. Pilich, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017, s. 295 i n. oraz A. Kozioł, K. Sznajder-Peroń, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018, s. 190 i n.

¹¹⁹ Zob. więcej – N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017, s. 921 i n.; A. Kozioł, P. Twardoch, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018, s. 525 i n.

Zgodnie natomiast z art. 62 p.p.m. dla kurateli do załatwienia poszczególnej sprawy stosuje się prawo państwa, któremu sprawa ta podlega.

W obecnym proceduralnym stanie normatywnym w Polsce (tj. bez obowiązywania konwencji z 2000 r.) kluczowe znaczenie dla uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń mają art. 1145 i n. k.p.c. Zgodnie z tymi przepisami:

„Art. 1145. Orzeczenia sądów państw obcych wydane w sprawach cywilnych podlegają uznaniu z mocy prawa, chyba że istnieją przeszkody określone w art. 1146.

Art. 1146. § 1. Orzeczenie nie podlega uznaniu, jeżeli:

- 1) nie jest prawomocne w państwie, w którym zostało wydane;
- 2) zapadło w sprawie należącej do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich;
- 3) pozwanemu, który nie wdał się w spór co do istoty sprawy, nie doręczono należycie i w czasie umożliwiającym podjęcie obrony pisma wszczynającego postępowanie;
- 4) strona w toku postępowania była pozbawiona możliwości obrony;
- 5) sprawa o to samo roszczenie między tymi samymi stronami zawisła w Rzeczypospolitej Polskiej wcześniej niż przed sądem państwa obcego;
- 6) jest sprzeczne z wcześniej wydanym prawomocnym orzeczeniem sądu polskiego albo wcześniej wydanym prawomocnym orzeczeniem sądu państwa obcego, spełniającym przesłanki jego uznania w Rzeczypospolitej Polskiej, zapadłymi w sprawie o to samo roszczenie między tymi samymi stronami;
- 7) uznanie byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego). [...].

Art. 1148. § 1. Każdy, kto ma w tym interes prawny, może wystąpić do sądu z wnioskiem o ustalenie, że orzeczenie sądu państwa obcego podlega albo nie podlega uznaniu.

§ 2. Do wniosku o ustalenie, że orzeczenie sądu państwa obcego podlega uznaniu, należy dołączyć dokumenty wymienione w art. 1147, a do wniosku o ustalenie, że orzeczenie nie podlega uznaniu, urzędowy odpis orzeczenia wraz z jego uwierzytelnionym przekładem na język polski. [...]

Art. 1150. Orzeczenia sądów państw obcych w sprawach cywilnych, nadające się do wykonania w drodze egzekucji, stają się tytułami wykonawczymi po stwierdzeniu ich wykonalności przez sąd polski. Stwierdzenie wykonalności następuje, jeżeli orzeczenie jest wykonalne w państwie, z którego pochodzi, oraz nie istnieją przeszkody określone w art. 1146 § 1 i 2”.

Warto przy tym zauważyć, że w obecnej regulacji kodeksowej brak wymagania wzajemności między Polską a państwem wydania orzeczenia, a ponadto w Kodeksie wąsko ujęty jest zakres jurysdykcji wyłącznej, o której mowa w art. 1146 § 1 pkt 2 k.p.c. Nie podlegają uznaniu orzeczenia w sprawie o ubezwłasnowolnienie, jeżeli osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, jest obywatelem polskim, mającym miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej. Brak zastrzeżenia jurysdykcji wyłącznej

w przepisie dotyczącym opieki i kurateli nad osobą dorosłą (art. 1107 k.p.c.). Tym samym nowelizacja k.p.c. z 2008 r. oznaczała znacznie szersze „otwarcie drzwi” na skutki zagranicznych orzeczeń, w tym dotyczących spraw osobowych i opiekuńczych osób dorosłych¹²⁰.

W obecnym stanie normatywnym w Polsce (tj. bez obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r.) kluczowe znaczenie dla współpracy międzynarodowej mają art. 1117 i n. k.p.c. (w tym dotyczące zdolności sądowej i procesowej cudzoziemców, kaucji aktorycznej, zwolnienia cudzoziemca z kosztów sądowych oraz „pomocy sądowej”, porozumiewania się z sądami lub innymi organami państw obcych odnośnie do przeprowadzania dowodów i dokonywania innych czynności oraz doręczania pism sądowych, zabezpieczenia dowodów w Polsce na potrzeby zagranicznego postępowania, mocy dowodowej zagranicznych dokumentów urzędowych, zabezpieczenia spadku oraz otwarcia i ogłoszenia testamentu w razie braku jurysdykcji). A także znajdują zastosowanie – mające priorytet w relacjach (w tym wnioski lub udzielania pomocy sądowej) między umawiającymi się państwami – liczne konwencje bilateralne (w tym zasygnalizowane wcześniej) oraz multilateralne (w tym sporządzone pod auspicjami HKPPM oraz Rady Europy)¹²¹.

Na tle powyższych przepisów prawa krajowego można zauważyć, że charakteryzuje się ono obecnie szerokim zakresem jurysdykcji sądów polskich na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego (obywatelstwo, zamieszkanie i zwykły pobyt, sam pobyt, położenie majątku, inne powiązanie). To zaś, wobec zasady stosowania własnego prawa, która *de facto* wynika z Prawa prywatnego międzynarodowego, oznacza szeroki zakres zastosowania (właściwości) prawa polskiego w sprawach osób dorosłych. Jednocześnie z prawa krajowego wynika daleko idąca zasada uznawania skutków zagranicznych orzeczeń (środków ochrony) z mocy prawa, którą wzmacnia w praktyce wąski zakres jurysdykcji wyłącznej na tle Kodeksu postępowania cywilnego po nowelizacji z 2009 r.

W krajowych normach jurysdykcyjnych i kolizyjnych występuje rozbieżność na ubezwłasnowolnienie częściowe lub całkowite oraz opiekę prawną lub kuratelę (dokładniej – kilka instytucji prawnych tak nazwanych), przy czym podstawy jurysdykcji polskich sądów i organów są szersze w stosunku do tej drugiej kategorii spraw. Osobne regulacje mogą dotyczyć poza Kodeksem postępowania cywilnego i Prawem prywatnym międzynarodowym środków podejmowanych np. w związku ze zdrowiem psychicznym, uzależnieniem od alkoholu lub narkotyków. Na tle konwencji zarówno kwestie ubezwłasnowolnienia, jak i opieki lub

¹²⁰ Zob. T. Ereciński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2017, s. 222; M.P. Wójcik, [w:] *Komentarz...*, komentarz do art. 1145 k.p.c.; P. Ryłski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, *Artykuły 1096–1217*, komentarz do art. 1145 k.p.c., LEX/el. 2020.

¹²¹ Zob. więcej – L. Rass-Masson, *The HCCH and legal co-operation – shaping the fourth dimension of private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, red. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham-Northampton 2020, s. 150.

kurateli objęte są ogólniejszym pojęciem „środka ochrony”, do którego znajdują zastosowania jednolita regulacja jurysdykcyjna i kolizyjna, a także odnosząca się do uznawania zagranicznych orzeczeń i współpracy międzynarodowej.

Skutek polegający na zastosowaniu przez sąd prawa polskiego wynika z krajowych przepisów kolizyjnych, w których *de facto* następuje „przełamanie” uniwersalnej normy kolizyjnej bazującej na obywatelstwie osoby dorosłej (ust. 1 w art. 13 i 60 p.p.m.) przez jednokierunkowe wskazanie prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski, też w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo (ust. 2 w art. 13 i 60 p.p.m.).

Dokładna ocena skutków ratyfikacji konwencji przez Polskę wymaga dalszej kompleksowej oceny porównawczej i uwzględnienia obecnej polskiej praktyki orzeczniczej w zakresie norm kolizyjnych oraz z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, a także projektowanych zmian w prawie osobowym i rodzinnym (w tym pełnomocnictwa opiekuńczego i ewentualnych zmian prawa materialnego i procesowego w zakresie ubezwłasnowolnienia, które – w większym lub mniejszym zakresie – są w ostatnich latach postulowane). Prawo krajowe charakteryzuje się obecnie szerokim zakresem jurysdykcji sądów polskich na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego (obywatelstwo, zamieszkanie i zwykły pobyt, sam pobyt, położenie majątku, inne powiązanie). To zaś, wobec zasady stosowania własnego prawa, która *de facto* wynika z Prawa prywatnego międzynarodowego, oznacza szeroki zakres zastosowania (właściwości) prawa polskiego w sprawach osób dorosłych.

II. Zakres zastosowania i poszczególne obszary konwencji haskiej z 2000 r.

1. Zakres zastosowania konwencji haskiej z 2000 r. oraz wyparcia konwencji haskiej z 1905 r. i prawa krajowego

1.1. Umowa międzynarodowa jako źródło prawa

Umowa międzynarodowa, tutaj nazwana konwencją, zajmuje specyficzne miejsce w katalogu źródeł prawa w Polsce. Większość umów międzynarodowych dotyczy relacji między państwami jako podmiotami prawa publicznego międzynarodowego. Niektóre z nich przekładają się jednak na relacje między podmiotami prawa cywilnego oraz sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w tych sprawach. Z perspektywy międzynarodowej ich skutkiem może być harmonizacja (tj. doprowadzenie do tego, że ustawodawca krajowy dostosowuje prawo do konwencyjnych standardów) albo ujednolicenie prawa w grupie umawiających się państw (tj. sytuacja, w której normy konwencyjne mają bezpośrednie zastosowanie i wypierają w praktyce stosowanie przepisów krajowych).

W świetle art. 87 ust. 1 Konstytucji RP ratyfikowane umowy międzynarodowe są źródłami powszechnie obowiązującego prawa. Zgodnie z art. 91 ust. 1 i 2 Konstytucji RP umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy (co nie występuje na tle konwencji haskiej z 2000 r.)¹²². Postanowienia konstytucyjne mówią, że konwencja ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli danej ustawy nie da się pogodzić z umową¹²³. W praktyce w omawianym zakresie nie trzeba dokonywać żmudnych zabiegów polegających na porównywaniu skutków poszczególnych przepisów. Praktycznie można założyć, że sytuacja niezgodności (różnej treści) będzie miała miejsce zawsze. Regulację konwencyjną trzeba oceniać też z perspektywy rozwiązań zaliczanych do części ogólnej,

¹²² Co do priorytetu umowy międzynarodowej na tle art. 9, art. 87 ust. 1, art. 91 i art. 241 ust. 1 Konstytucji RP – zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 41–47.

¹²³ Wymaganie ratyfikacji za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie dotyczy wszystkich konwencji omawianych w niniejszej pracy, dotyczą one bowiem spraw wymienionych w art. 89 ust. 1 Konstytucji RP. Skutek ten odnosi się też do umów ratyfikowanych we wcześniejszym trybie (art. 241 ust. 1 Konstytucji RP).

które zawiera, a ponadto jej postanowienia podlegają wykładni autonomicznej, co może powodować, że podobne pojęcia mogą mieć na ich tle nieco odmienne znaczenie.

Stan normatywny na początku XXI wieku ulegał licznym zmianom. Rozwiązania kodeksowe i ustawowe były w ostatnim czasie nowelizowane bezpośrednio i pośrednio. Bezpośrednio przez ustawodawcę krajowego drogą zmian przepisów lub pośrednio, również na skutek przystąpienia do umowy międzynarodowej bądź wyrażenia zgody na rozporządzenie unijne, które w rezultacie wypierają w niektórych lub wszystkich sytuacjach dotychczasowe stosowanie prawa krajowego w niektórych obszarach¹²⁴. Jako przykłady daleko idącej aktywności krajowego legislatora można wskazać nowelizację części czwartej Kodeksu postępowania cywilnego z dniem 1.07.2009 r., Prawo prywatne międzynarodowe z 2011 r. oraz ustawę z 26.01.2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych¹²⁵. Dużą aktywność wykazywały również organizacje międzynarodowe, w szczególności Haska Konferencja PPM i Unia Europejska. W ostatnich dekadach nie tylko opracowały one instrumenty prawne, które dotyczą nowych (z perspektywy tych organizacji) dziedzin prawa rodzinnego i postępowania cywilnego (np. poszerzający się krąg państw przystępujących do konwencji haskich z lat 1996 i 2000), lecz także przygotowały kolejne wersje aktów normatywnych, które już od pewnego czasu regulowane są jednolicie w regionie unijnym lub w umawiających się państwach. Tytułem przykładu można wskazać umowy międzynarodowe dotyczące alimentacji sporządzone w ramach HKPPM w 2007 r. oraz unijne rozporządzenie 2019/1111 (Bruksela II ter)¹²⁶, które weszło w życie 1.08.2022 r. Z uwagi na to, że kolejne umowy międzynarodowe mogą obejmować inny (np. ponadeuropejski) krąg umawiających się państw, praktyczne znaczenie mogą nadal odgrywać również konwencje, do których Polska przystąpiła już dawno, np. konwencja nowojorska z 1956 r. o dochodzeniu alimentów za granicą¹²⁷.

Przepisy o genezie krajowej nie są obecnie zasadniczym źródłem międzynarodowego prawa prywatnego międzynarodowego i międzynarodowego postępowania cywilnego, z uwagi na szerokie zastosowanie aktów normatywnych o genezie międzynarodowej (haskiej, unijnej). Powoduje to potrzebę uwzględnienia ich ewentualnych kolizji oraz sposobu ich rozstrzygnięcia przez rozgraniczenie zakresów zastosowania. Przeważnie dochodzi do wyparcia stosowania aktu normatywnego o niższej randze, co może być dla danego zakresu przedmiotowego

¹²⁴ Zob. M. Szpunar, *Hierarchia źródeł prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 146–155.

¹²⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1236.

¹²⁶ Rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z 25.06.2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.Urz. UE L 178, s. 1, ze zm.) – dalej rozporządzenie 2019/1111.

¹²⁷ Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą sporządzona w Nowym Jorku dnia 20.06.1956 r. (Dz.U. z 1961 r. Nr 17, poz. 87).

ograniczone do określonego zasięgu sytuacyjnego, o czym niżej. Pierwszoplanowa regulacja międzynarodowa może przy tym przewidywać subsydiarne uwzględnianie krajowych reguł jurysdykcyjnych¹²⁸.

1.2. „Środki ochrony dorosłego” jako zakres przedmiotowy zastosowania konwencji haskiej z 2000 r. (art. 1 i 3)

Kluczowe znaczenie dla określenia zakresu zastosowania konwencji (a za tym – zakresu ewentualnych zmian w krajowym porządku prawnym w razie jej ratyfikacji) ma pojęcie „środek ochrony”. Termin ten wyznacza zakres przedmiotowy konwencyjnych reguł jurysdykcyjnych (swego rodzaju rozdziału kompetencji między sądy i instytucje poszczególnych państw), kolizyjnych (wskazujących właściwe prawo materialne), wzajemnej skuteczności zagranicznych rozstrzygnięć (uznawania lub wykonywania) oraz pomocy prawnej i współpracy międzynarodowej¹²⁹. W sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że w trakcie prac nad omawianą konwencją zastanawiano się, czy wykaz środków ochrony nie powinien zostać uzupełniony postanowieniem, w myśl którego negatywną decyzję o niezastosowaniu środka ochrony również należy traktować jako środek w rozumieniu konwencji. Komisja uznała, że „wprowadzenie takiego postanowienia do tekstu konwencji nie służyłoby żadnemu celowi, lecz zaakceptowała jego skutek, mianowicie spoczywający na umawiających się państwach obowiązek uznania takiej decyzji odmownej podjętej przez właściwy organ jednego z nich”¹³⁰.

W art. 1 konwencji haskiej z 2000 r. jest mowa o „zapewnieniu ochrony w sytuacjach międzynarodowych osobom dorosłym”. W praktyce część z konwencyjnych regulacji ma zastosowanie bez potrzeby badania istnienia (a wcześniej zdefiniowania) sytuacji faktycznej o charakterze międzynarodowym. W szczególności konwencyjne normy jurysdykcyjne i kolizyjne można stosować bez takiego swoistego przedetapu stwierdzania określonych cech stanu faktycznego. Problem ten nie wydaje się istotny w praktyce po zbadaniu, czy dana sprawa podlega na podstawie konwencji jurysdykcji któregoś z umawiających się państw (w tym Polski, gdyby do niej przystąpiła), czy też nie, jak też po zbadaniu, które prawo jest właściwe (w tym, czy jest to *lex fori*)¹³¹.

Z uwagi na kluczowe znaczenie autonomicznych terminów i wyliczeń zawartych w art. 1–3 dla określenia zakresu przedmiotowego zastosowania konwencji z 2000 r. (w istocie – niezamkniętej egzemplifikacji „środków ochrony”) zostaną one poniżej dokładniej wyjaśnione.

¹²⁸ Odnośnie do takiego skutku obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r. – zob. więcej E. Clive, *The New...*, s. 1–23; A. Schulz, *Das Haager Übereinkommen über den internationalen Schutz von Erwachsenen*, Archiv für Wissenschaft und Praxis der Sozialen Arbeit, 2007, 38. Jahrgang, Nr. 4, 2007, s. 48 i n.; A. Juryk, *The protection...*, s. 27 i n.

¹²⁹ Zob. R. Frimston, *The 2000...*, s. 226.

¹³⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 51.

¹³¹ Zob. P. Mostowik, *Kwestia...*, s. 740 i n.

W tym z odwołaniem do raportu wyjaśniającego, który ukazuje intencję twórców konwencji i komisji roboczej (z przedstawicielami państw HKPPM), w trakcie której ona powstała¹³². Od razu trzeba podkreślić, że to pojęcie ma objąć szereg, niekiedy znacznie się różniących, krajowych instytucji (rozwiązań) prawnych¹³³. Wyznaczenie zakresu „środka ochrony”, m.in. drogą autonomicznej interpretacji, ułatwia okoliczność, że w konwencji zamieszczono egzemplifikację¹³⁴.

Zgodnie z art. 1 konwencji haskiej z 2000 r. ma ona zastosowanie w celu zapewnienia ochrony „osobom dorosłym, które z powodu zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych nie są w stanie chronić swoich interesów”. W sprawozdaniu wyjaśniającym stwierdzono, że: art. 1 ust. 1 konwencji haskiej z 2000 r. „zawiera definicję osób dorosłych, do których konwencja ma zastosowanie. Logiczne jest, że są nimi osoby wymagające ochrony, lecz aby potrzeba ta była całkowicie jasna, komisja celowo unikała stosowania w tym ustępie terminów prawnych, takich jak «strona ubezwłasnowolniona», które mają różne znaczenie w zależności od rozważanego prawa. Uznano zatem, że bardziej wskazane będzie pozostanie przy konkretnym opisie osoby dorosłej wymagającej ochrony”. Podkreślono też, że: „Osobami dorosłymi, które konwencja ma chronić, są osoby fizycznie lub umysłowo niesprawne, które cierpią wskutek «ograniczenia» swoich zdolności osobistych, jak również osoby zwykle w podeszłym wieku, które cierpią wskutek zaburzenia tych samych zdolności osobistych, w szczególności osoby cierpiące na chorobę Alzheimera”. Stwierdzono, że przesłankę mówiącą, iż osoba „nie jest w stanie chronić swoich interesów”, należy interpretować szeroko. Ma ona obejmować „nie tylko interesy majątkowe osoby dorosłej, które ze względu na jej stan fizyczny lub psychiczny mogą być przez nią niewłaściwie zarządzane, lecz także bardziej ogólnie interesy osobiste i zdrowotne danej osoby. Fakt, że osoba dorosła poważnie zaniedbuje interesy osobiste lub majątkowe swoje lub swoich krewnych, za których jest odpowiedzialna, również może wskazywać na zaburzenie zdolności osobistych”. Jednak Komisja uznała, że rozrzutność (która w myśl niektórych przepisów może stanowić powód ubezwłasnowolnienia) jako taka nie wchodzi w zakres stosowania konwencji. W połączeniu z innymi czynnikami mogłaby jednak wskazywać na zaburzenie zdolności osobistych osoby dorosłej, wymagające zastoso-

¹³² Odnośnie do wsparcia dla osób starszych w sytuacji choroby i niesamodzielności, też w drodze środków, które na tle konwencji haskiej z 2000 r. mogłyby być traktowane jako środki ochrony, zob. B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa...*, s. 244.

¹³³ Zob. D. Lush, *The Civil Law and the Common Law approaches to the protection of adults*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005, s. 37 i n.

¹³⁴ Zob. J. Łopuski, *Międzynarodowe konwencje cywilnoprawne. Niektóre zagadnienia stosowania i wykładni*, [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Wrocław 1985, s. 377. Autor potrzebę autonomicznej wykładni obrazowo uzasadnia celnym spostrzeżeniem, że przepisy o genezie międzynarodowej są „obcym ciałem” w danym systemie prawa. Spostrzeżenie to z pewnością można odnieść do przepisów posługujących się odmienną terminologią (co zwłaszcza w prawie procesowym wywołuje praktyczne problemy z przełożeniem na krajowy system), jak też do postanowień rozwiązujących problemy, które na tle prawa danego państwa nie występują.

wania środków ochrony w rozumieniu konwencji. Odnośnie do „zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych” zauważono też, że konwencja nie ma zastosowania do ochrony ofiar przemocy zewnętrznej, co stanowi zagadnienie środków policyjnych¹³⁵.

W sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono też, że konwencja nie ma zastosowania do spraw po śmierci osoby dorosłej „w celu zapewnienia na przykład uznania uprawnień do reprezentowania osoby dorosłej po jej śmierci”. Dodano, że „zastosowanie niektórych postanowień konwencji po śmierci danej osoby dorosłej może być jednak możliwe w zakresie, w jakim ma to związek z czynnościami lub środkami zastosowanymi za życia tej osoby, np. w związku z organizacją pogrzebu lub unieważnieniem obowiązujących umów, np. umowy najmu mieszkania”^{136,137}.

Zakres zastosowania został doprecyzowany w art. 3, zgodnie z którym środki ochrony w szczególności¹³⁸ obejmują:

- a) określenie niezdolności oraz ustanowienie systemu ochrony¹³⁹;
- b) objęcie osoby dorosłej ochroną organu sądowego lub administracyjnego;
- c) opiekę, kuratelę i analogiczne instytucje;
- d) wyznaczenie i zakres zadań osoby lub jednostki, która jest odpowiedzialna za osobę dorosłą lub jej majątek, reprezentuje ją lub udziela jej pomocy¹⁴⁰;
- e) umieszczenie osoby dorosłej w placówce lub innym miejscu, w którym może zostać zapewniona ochrona;
- f) zarządzanie, zabezpieczenie (utrzymanie) lub dysponowanie majątkiem osoby dorosłej;

¹³⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 46.

¹³⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 49.

¹³⁷ Zob. więcej E. Clive, *The New...*, s. 1–23; A. Schulz, *Das Haager...*, s. 48 i n.; A. Juryk, *The protection...*, s. 27 i n.; R. Frimston, *The 2000...*, s. 226; J. Long, *Rethinking Vulnerable Adults' Protection in the light of the 2000 Hague Convention*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2013/1(27), s. 51–73, <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebz016>; M.A. Torné, *Current issues in the protection of adults from the perspective of Private International Law*, „Revista Electrónica De Estudios Internacionales” 2016/8(32), s. 1–18, DOI: 10.17103/reei.32.08.

¹³⁸ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 49) odnośnie do środków ochrony wyliczonych w art. 3 zauważono, że: „Ponieważ środki ochrony różnią się w każdym systemie prawnym, wykaz zawarty w tym artykule może mieć wyłącznie charakter przykładowy. Niemniej spróbowano mu nadać bardzo szeroki zakres, a niektóre z zawartych w nim elementów mogą się częściowo pokrywać, co nie ma większego znaczenia, ponieważ zbiór zasad, którym podlegają wszystkie te elementy, jest taki sam. Bezużyteczne jest w pewnym sensie rozważanie, czy na przykład konkretna instytucja, taka jak niemiecki *Betreuung*, jest «systemem ochrony» w rozumieniu lit. a), «instytucją analogiczną» w rozumieniu lit. c) czy «interwencją szczególną» w rozumieniu lit. g), ponieważ w każdym przypadku stanowi środek ochrony w rozumieniu konwencji”.

Natomiast „ważność instrumentów wykorzystanych przez osobę, której zdolności osobiste są ograniczone, lecz której nie objęto środkiem ochrony, pozostaje poza zakresem stosowania konwencji. Taka ważność w rzeczywistości znajduje się na pograniczu zdolności i zgody [...]”.

¹³⁹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła: „ustalenie braku zdolności i instytucji o charakterze ochronnym”.

¹⁴⁰ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła: „wyznaczenia oraz określenia działań jakichkolwiek osób lub organów zobowiązanych do zajmowania się osobą dorosłego lub jego majątkiem, reprezentowania oraz pomagania dorosłemu”.

g) zgodę na dokonanie szczególnej interwencji w celu ochrony osoby dorosłej lub jej majątku¹⁴¹.

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że „system ochrony”, o którym mowa w lit. a), może być systemem ogólnym lub odnosić się tylko do niektórych czynności osoby dorosłej, lub do tylko jednego obszaru jej działania, a ubezwłasnowolnienie, któremu podlega ta osoba, może być tylko częściowe. W tekście tego postanowienia nie wspomina się wyraźnie o uchyleniu ubezwłasnowolnienia, ale wyraźnym zamiarem komisji było uwzględnienie tej kwestii w konwencji, a więc również zobowiązanie umawiających się państw do uznania takiego uchylenia. Dodano, że ochrona osoby dorosłej niekoniecznie wiąże się z orzeczeniem o pozbawieniu jej zdolności do czynności prawnych. Osoba dorosła może zachować kontrolę nad swoimi sprawami, w dalszym ciągu zarządzać nimi bez pomocy osoby trzeciej, ale zostać objęta „ochroną organu sądowego lub administracyjnego”, który w stosownych przypadkach może na przykład unieważnić lub doprowadzić do stwierdzenia nieważności pewnych czynności dokonanych w przeszłości przez osobę dorosłą. Jest to w szczególności cel francuskiej instytucji *placement sous sauvegarde de justice* (art. 491 i n. francuskiego k.c.)¹⁴².

Odnosnie do lit. d) w sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że: „Osobą lub podmiotem odpowiedzialnym za osobę dorosłą lub jej majątek, reprezentującą ją lub udzielającą jej pomocy” może być opiekun, kurator lub Betreuer, a w przypadkach, w których ustanowienia pełnej opieki nie uznano za konieczne, może być to opiekun zarządzający (np. art. 499 francuskiego kodeksu cywilnego) lub opiekun *ad litem* wyznaczony do reprezentowania osoby dorosłej w postępowaniu sądowym związanym z konfliktem interesów z przedstawicielem ustawowym, jak też placówka opiekuńczo-pielęgniacyjna lub dla osób w podeszłym wieku, wyznaczona do podejmowania decyzji medycznych w przypadku braku przedstawiciela ustawowego¹⁴³.

W sprawozdaniu wyjaśniającym przyjęto też, że treść lit. e) – sformułowanie „umieszczenie osoby dorosłej w placówce lub innym miejscu, w którym można zapewnić ochronę” jest bardzo obszerne i obejmuje zarówno sytuację, w którym środek ten został zarządzony bez zgody osoby zainteresowanej (też wbrew jej woli), jak i dobrowolne umieszczenie osoby zainteresowanej w placówce, bez ograniczenia wolności¹⁴⁴. Podkreślono też, że obszerna

¹⁴¹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła: „zatwierdzania określonych działań mających na celu ochronę osoby lub majątku dorosłego”.

¹⁴² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 49.

¹⁴³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 50.

¹⁴⁴ Dodano, że niektóre delegacje chciały usunięcia tego ustępu z uwagi na to, że umieszczenie w placówce jest często uzależnione od względów społecznych, medycznych lub nawet od względów porządku publicznego, które powinny pozostawać poza zakresem stosowania konwencji. Jednak znaczna większość delegacji opowiedziała się za pozostawieniem tego ustępu z powodu trudności, które w obszarze ochrony sprawia rozróżnienie między prawem publicznym a prawem prywatnym, jak też w celu zachowania symetrii z konwencją haską z 1996 r. Zauważono przy tym istnienie gwarancji zapewniających, aby umieszczenie w placówce nie odbywało się wbrew woli organów państwa, w którym dana osoba jest umieszczana w placówce (tj. art. 33). Zob. sprawozdanie wyjaśniające, s. 51.

formuła lit. f) obejmuje wszystkie działania dotyczące majątku, w szczególności sprzedaż nieruchomości, zarządzanie papierami wartościowymi, inwestycje, kontrolę oraz podejmowanie czynności w związku ze spadkami dziedziczonymi przez osobę dorosłą¹⁴⁵.

Na określenie zakresu zastosowania wpływ ma również art. 4, który – od strony negatywnej – określa, co nie mieści się w pojęciu konwencyjnego „środka ochrony”. I tak omawianej konwencji nie stosuje się do:

- a) obowiązków alimentacyjnych;
- b) zawierania, unieważniania i rozwiązywania małżeństw lub jakichkolwiek podobnych związków, jak również separacji prawnej¹⁴⁶;
- c) małżeńskich ustrojów majątkowych lub wynikających z podobnych związków;
- d) powiernictwa (trustów) oraz dziedziczenia;
- e) zabezpieczenia społecznego;
- f) środków publicznych o charakterze ogólnym w zakresie ochrony zdrowia;
- g) środków podejmowanych wobec osoby w wyniku popełnionych przez nią czynów karalnych;
- h) decyzji w sprawie prawa do azylu i kwestii imigracyjnych; oraz
- i) środków stosowanych wyłącznie w interesie bezpieczeństwa publicznego¹⁴⁷.

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono przy tym, że – mimo iż w lit. b) i c) jest mowa o wyłączeniu z zakresu konwencji kwestii zawierania małżeństwa oraz małżeńskich ustrojów majątkowych – konwencja haska z 2000 r. ma jednak zastosowanie do niektórych skutków związku małżeńskiego lub podobnego związku. Komisja odrzuciła zgłoszone w trakcie prac wnioski mające na celu ich wyłączenie w omawianym fragmencie konwencji. Podkreślono, że „wszystkie postanowienia regulujące związki między partnerami, a w szczególności kwestię reprezentacji między partnerami, niezależnie od mającego zastosowanie małżeńskiego ustroju majątkowego, powinny być ujęte w konwencji, o ile służą ochronie niesprawnego partnera. [...] Zgoda na reprezentowanie swojego partnera niebędącego w stanie wskazać swoich życzeń, o którą partner może wnioskować do sądu (np. art. 219 francuskiego kodeksu cywilnego), jest zatem środkiem ochrony w rozumieniu konwencji, ponieważ jest ukierun-

¹⁴⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 52. Zob. więcej – C. v. Overdijk, *Property and Affairs aspects of the international protection of adults*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005, s. 53.

¹⁴⁶ To wyłączenie w sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 52) zostało uzasadnione chęcią uniknięcia „konfliktu z konwencją z dnia 14 marca 1978 r. o zawieraniu małżeństw i uznawaniu ich ważności”. Zgodnie z art. 11 pkt 4 tej konwencji umawiające się państwo może nie uznać związku małżeńskiego, jeżeli zgodnie z jego prawem któryś ze współmałżonków nie posiada zdolności umysłowej do świadomego wyrażenia woli. Włączenie związku małżeńskiego w zakres stosowania konwencji z 2000 r. mogłoby, czego chciano uniknąć, prowadzić do zobowiązania takiego państwa do uznania ważności takiego związku małżeńskiego, gdyby został on zawarty na mocy zgodnego z nią środka ochrony.

¹⁴⁷ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska: „środków służących wyłącznie zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego”.

kowana bezpośrednio na niesprawnego partnera. Z drugiej strony zgoda, o którą zdrowy partner wnioskuje do sądu wyłącznie w celu zawarcia transakcji, w której konieczny byłby udział drugiego partnera (art. 217 francuskiego kodeksu cywilnego), służy interesom zdrowego partnera lub rodziny, ale nie interesom partnera niesprawnego. Tym samym pozostaje poza zakresem stosowania konwencji określonym w art. 1 ust. 1¹⁴⁸.

Odnosząc się do wyłączenia dziedziczenia¹⁴⁹, w sprawozdaniu wyjaśniającym dodano, że „można uznać, że jeśli prawo regulujące dziedziczenie przewiduje interwencję przedstawiciela ustawowego dorosłego spadkobiercy, to przedstawiciel ten zostałby ustalony przez zastosowanie postanowień konwencji”¹⁵⁰. Można to odczytywać jako zastosowanie konwencyjnych norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych oraz skuteczności zagranicznych orzeczeń dla powołania kuratora (lub innej konstrukcji zbliżającej się do opiekuna prawnego). Ma to praktyczne znaczenie dla obrotu cywilnoprawnego z osobami trzecimi.

Natomiast odnośnie do wyłączenia środków ochrony zdrowia i medycznych (lit. f) ze sprawozdania wyjaśniającego wynika, że *de facto* nie ma ono absolutnego charakteru. Napisano w nim, że „z konwencji nie jest wyłączony cały obszar kształcenia i zdrowia, lecz tylko wchodzące w jego obręb środki publiczne o charakterze ogólnym, na przykład nakładające obowiązek szczepień. W zakres stosowania konwencji może wchodzić decyzja o umieszczeniu konkretnej osoby dorosłej w określonej placówce opieki lub decyzja o poddaniu tej osoby operacji chirurgicznej”¹⁵¹. Po wzięciu pod uwagę różnych stanowisk państw¹⁵² uznano, że czynności dotyczące ochrony zdrowia same w sobie należą do dziedziny nauk medycznych i do obowiązków przedstawicieli zawodu medycznego, niebędących organami w rozumieniu konwencji, i pozostają poza zakresem jej stosowania. Uznano przy tym, że nie ma potrzeby dokładniejszego wzmiankowania o tym w treści konwencji. Natomiast kwestie prawne

¹⁴⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 53.

¹⁴⁹ Napisano, że wyłączenie dziedziczenia – podobnie jak to ma miejsce na tle konwencji haskiej z 1996 r. – ma na celu uniknięcie w szczególności kolizji z Konwencją haską z 1.08.1989 r. o prawie właściwym dla dziedziczenia. Jeżeli prawo właściwe dla dziedziczenia, wskazane tą ostatnią konwencją, stanowi, że dorosły spadkobierca może jedynie przyjąć lub odrzucić spadek bądź zawrzeć umowę o spadek za pomocą pewnych środków ochrony, to konwencja haska z 2000 r. nie będzie miała zastosowania do tych środków ochrony. Podobne rozwiązanie należy konsekwentnie przyjąć w razie wyznaczenia statutu spadkowego przez inne normy kolizyjne, np. krajowe lub unijne, w tych państwach, które nie są stronami konwencji haskiej z 1989 r.

¹⁵⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 54.

¹⁵¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 55.

¹⁵² Niektóre państwa obawiały się, że „gdyby kwestie te włączono w zakres stosowania konwencji, państwa te zostałyby zobowiązane do uznawania, a nawet wykonywania, indywidualnych decyzji o charakterze medycznym wbrew swoim przekonaniom, jak w przypadku środków nakazujących sterylizację ubezwłasnowolnionych osób dorosłych lub aborcję. Inne państwa obawiały się, że w sytuacji, gdy przedstawiciele zawodu medycznego mieliby obowiązek uzyskania – przed przepisaniem leczenia lub przeprowadzeniem operacji, nawet w mniej pilnych przypadkach – niezbędnej zgody właściwych organów innego umawiającego się państwa pod rygorem odpowiedzialności system opieki zdrowotnej mógłby zostać pozbawiony możliwości działania. Z drugiej strony przeciwnicy wyłączenia twierdzili, że gdyby kwestie medyczne zostały wyłączone z zakresu stosowania konwencji, to zasadniczo nie realizowałaby ona swojego celu, jakim jest ochrona osób chorych i w podeszłym wieku, i byłaby sprowadzona do konwencji o majątku osoby dorosłej” – sprawozdanie wyjaśniające, s. 55.

dotyczące reprezentacji osoby dorosłej w związku z tymi czynnościami o charakterze medycznym (uzyskiwanie zgody bądź wyznaczanie przedstawiciela ustawowego lub *ad hoc*) wchodzi w zakres stosowania konwencji i muszą podlegać jej ogólnym zasadom, nie stanowiąc jednocześnie przedmiotu objętego zasadami dotyczącymi wyłączenia. Z tego powodu konwencja nie zawiera odniesień do kwestii medycznych lub zdrowotnych, z wyjątkiem art. 4 ust. 1 lit. f). W sprawach medycznych konwencyjną jurysdykcję, bez odbierania danemu systemowi opieki zdrowotnej możliwości działania, wyznaczać będą art. 10 i 11. Zastosowanie też mogą mieć art. 20 konwencji z 2000 r. – przewidujący możliwość zastosowania przepisów bezwzględnie obowiązujących i art. 22 konwencji z 2000 r. – umożliwiający nieuznawanie środka sprzecznego z porządkiem publicznym lub przepisami bezwzględnie obowiązującymi państwa, w którym wystąpiono o uznanie¹⁵³.

Wydaje się więc, że w zakresie konwencji haskiej z 2000 r. nie mieści się większość instytucji prawnych znanych w Ameryce Północnej, które charakteryzowane są jako oświadczenia *pro futuro* lub *living will* i zawierają dyspozycje na wypadek przyszłego leczenia. Jeżeli jednak ich częścią jest ustanowienie pełnomocnika medycznego, który – w zakresie nieobjętym przez samego pacjenta oświadczeniem – ma w przyszłości podejmować decyzje w sprawach opieki medycznej za pacjenta, to takie umocowanie można by traktować jako środek ochrony w rozumieniu konwencji haskiej z 2000 r.¹⁵⁴

Wyłączenie środków stosowanych wyłącznie w interesie bezpieczeństwa publicznego, w świetle sprawozdania wyjaśniającego, dotyczyć ma głównie ograniczania wolności osób dorosłych stanowiących zagrożenie dla osób trzecich z powodu zaburzeń psychicznych. Zarazem umieszczenie w placówce zostało wymienione w art. 3 lit. e) jako jeden ze środków, do których konwencja ma zastosowanie. Stąd środek polegający na przymusowym umieszczeniu w placówce orzeczony zarówno w interesie bezpieczeństwa publicznego, jak i w interesie danej osoby dorosłej jest objęty jej zakresem zastosowania¹⁵⁵.

Jednocześnie jednak – w świetle art. 3 ust. 2 konwencji haskiej z 2000 r. – żadne z tych postanowień ust. 1 (tj. wyłączenia, a *de facto* niewłączenia) „nie ograniczają prawa osoby do występowania w charakterze przedstawiciela osoby dorosłej”.

W sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono przy tym, że przykładowo sprawy alimentacyjne nie wchodzi w zakres konwencji, jednak z ust. 2 jednoznacznie wynika, że konwencja będzie miała zastosowanie w zakresie ustalenia osoby, która będzie reprezentowała daną osobę

¹⁵³ Zob. też A. Ruck Keene, *Health and Welfare aspects of the international protection of adults*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005, s. 59 i n.

¹⁵⁴ Np. powołanie w oświadczeniu *pro futuro*, zgodnie z sec. 2 ust. 1 kanadyjskiej ustawy z 2015 r., osoby do podejmowania decyzji w sprawie opieki zdrowotnej za pacjenta, który sporządził takie oświadczenie. Zob. A. Pogłódek, P. Mostowik, *Oświadczenia na wypadek przyszłego leczenia (dyspozycje pro futuro) w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych Ameryki – ujęcie prawnoporównawcze z perspektywy Polski*, Warszawa 2018, s. 10, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/03/IWS-Mostowik-Pog%C5%82%C3%B3dek-pro-futuro.pdf> (dostęp: 9.10.2023 r.).

¹⁵⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 57–58.

dorosłą w postępowaniu zmierzającym do uzyskania środków utrzymania. Podobnie w zakres konwencji wchodzi jednak kwestie związane m.in. z ustaleniem – w stosownych przypadkach – przedstawiciela ustawowego, który może wyrazić zgodę na zawarcie związku małżeńskiego¹⁵⁶.

1.3. Aspekt podmiotowy zakresu przedmiotowego zastosowania konwencji haskiej z 2000 r.

Aspekt podmiotowy zakresu przedmiotowego konwencji haskiej z 2000 r. – tj. określenie osób, których mają dotyczyć konwencyjne „środki ochrony” – zawiera art. 2. To zasadniczo sprawy osób („dorosłych”), które ukończyły 18 lat (ust. 1). Konwencja ma przy tym również zastosowanie do „środków przyjętych w odniesieniu do osoby dorosłej, która nie ukończyła 18 roku życia w chwili ich przyjmowania” (ust. 2)¹⁵⁷.

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że art. 2 ust. 2 konwencji dotyczy nieco odmiennego przypadku, w którym właściwe organy, stosując konwencję haską z 1996 r., zastosowały środki w celu ochrony ubezwłasnowolnionego dziecka, przewidując, że środki te pozostaną skuteczne po osiągnięciu przez dziecko pełnoletności (np. rozwiązanie prawne *minorité prolongée*, o którym mowa w art. 487a belgijskiego kodeksu cywilnego) bądź staną się skuteczne od momentu osiągnięcia przez dziecko pełnoletności (np. konstrukcja prawna *tutelle anticipée* przewidziana w art. 494 ust. 2 francuskiego kodeksu cywilnego)¹⁵⁸.

1.4. Zakres sytuacyjny zastosowania konwencji haskiej z 2000 r.

Zakres sytuacyjny oznacza dookreślenie stanu faktycznego (np. jego elementów podmiotowych lub przedmiotowych), ponieważ na ogół nie wszystkie sprawy „środków ochrony” na świecie podlegają danej umowie międzynarodowej, i często potrzebne jest jakieś powiązanie z umawiającymi się państwami. W jej początkowych przepisach brak dokładnego określenia tego aspektu. W sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że: „choć nie zostało to wskazane wprost, tekst konwencji opiera się na założeniu, że osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu w umawiającym się państwie. Jeżeli tak nie jest, nic nie stoi na przeszkodzie, aby organy umawiającego się państwa, którego obywatelstwo posiada osoba dorosła, podjęły środki na rzecz objęcia takiej osoby dorosłej ochroną zgodnie ze swoim prawem krajowym. [...] W takim przypadku inne umawiające się państwa nie byłyby [na gruncie konwencji – przyp. P.M.]

¹⁵⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 58.

¹⁵⁷ N. Rycko celnie podkreśla, że aby zapewnić spójność przepisów ustawowych i konwencyjnych i nie dopuścić do krzyżowania się zakresów ich norm kolizyjnych, należy przyjąć, że pojęcie osoby pełnoletniej powinno być interpretowane w sposób spójny z wykładnią pojęcia dziecka w konwencji haskiej z 1996 r. i obejmować art. 60 p.p.m. osoby, które ukończyły 18 rok życia, niezależnie od tego, czy są pełnoletnie według obcego prawa materialnego – N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz...*, s. 921 i n.

¹⁵⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 48.

zobowiązane do uznania środków zastosowanych przez organy państwa obywatelstwa osoby dorosłej”¹⁵⁹. Różne są przy tym sytuacyjne zakresy zastosowania norm jurysdykcyjnych, norm kolizyjnych, zasad uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy między organami państw konwencyjnych.

Odnosnie do norm jurysdykcyjnych w sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono też, że zasady zawarte w rozdziale II stanowią system, „który ma zastosowanie [...] w przypadku, gdy osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu na terytorium jednego z nich. W takim przypadku umawiające się państwo nie jest uprawnione do sprawowania jurysdykcji, jeżeli została ona przewidziana w konwencji. To samo dotyczy sytuacji opisanych w art. 6, w których osoba dorosła przebywa w umawiającym się państwie. W pozostałych sytuacjach sama obecność osoby dorosłej daje podstawy do zastosowania postanowień art. 10 i 11, przy czym zastosowanie tych artykułów nie skutkuje zniesieniem szerszych podstaw jurysdykcji, którą umawiające się państwa mogą powierzyć swoim organom zgodnie ze swoim prawem krajowym; z zastrzeżeniem tej sytuacji, w omawianym przypadku pozostałe umawiające się państwa nie są w żaden sposób zobowiązane do uznania szerszych podstaw jurysdykcji wykraczających poza zakres konwencji”¹⁶⁰.

Konwencyjne normy kolizyjne mają natomiast teoretycznie zastosowanie w każdej sytuacji, a w praktyce – w tych, w których sprawą środków ochrony zajmować się będzie sąd lub organ państwa konwencyjnego. Wskazane nimi prawo właściwe (np. kodeks cywilny lub kodeks rodzinny i opiekuńczy) może pochodzić z każdego państwa na świecie, w tym państwa pozakonwencyjnego. Postanowienia rozdziału „kolizyjnego” mają bowiem – w świetle art. 18 – zastosowanie także wtedy, gdy prawem przez nie wskazanym jest prawo państwa niebędącego stroną konwencji. Oznacza to w praktyce, że postanowienia te mają zastosowanie zawsze. Tym samym w każdej sytuacji wypierają one stosowanie np. krajowego prawa prywatnego międzynarodowego, którego przepisy stają się wówczas *de facto* niepotrzebne.

Natomiast konwencyjna regulacja uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy międzypaństwowej (pomocy sądowej) ma z istoty zastosowanie do relacji między państwami uczestniczącymi w konwencji haskiej z 2000 r., tj. państwem pochodzenia (wydania) orzeczenia (lub wnioskującym o pomoc sądową) oraz państwem uznania (wykonania) orzeczenia (lub państwem udzielającym pomocy, np. doręczenia lub przeprowadzenia dowodu).

1.5. Zakres terytorialny zastosowania konwencji haskiej z 2000 r.

Wyznaczenie zakresu terytorialnego konwencji ma znaczenie nie tylko z perspektywy jej stosowania lub nie w danym państwie (*forum*). Pozytywny skutek zastosowania norm ju-

¹⁵⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 63.

¹⁶⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 75.

rysdykcyjnych (tj. przyznanie danemu państwu kompetencji do orzekania w sprawie „środków ochrony”) może odnosić się do jednego z umawiających się państw (ewentualnie kilku w razie jurysdykcji przemiennej), a nie innych państw na świecie. Niektóre rozwiązania konwencyjne, w szczególności dotyczące uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy między systemami wymiarów sprawiedliwości (pomocy judycjalnej), mają zastosowanie międzynarodowe, lecz ograniczone do relacji z innym umawiającym się państwem. Co do zasady zakres terytorialny obowiązywania konwencji nie ogranicza natomiast wskazania prawa właściwego przez konwencyjne normy kolizyjne, bowiem skutek ich zastosowania (określenie, którego państwa prawo będzie miarodajne) jest uniwersalny. Ale większość z nich przewiduje rozwiązanie pochodne od jurysdykcji (tj. właściwość *legis fori*), w związku z czym najczęściej prawem właściwym będzie na tle omawianej konwencji prawo cywilne i rodzinne któregoś z umawiających się państw.

W świetle art. 53 konwencji haskiej z 2000 r. podlega ona – w zależności od rozwiązań krajowych – ratyfikacji, przyjęciu lub zatwierdzeniu, a dokumenty zostają złożone w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Królestwa Niderlandów (które jest depozytariuszem konwencji). Jest ona otwarta do podpisu przez państwa, które były członkami Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego w dniu 2.10.1999 r., w tym przez Polskę. Zgodnie z art. 54, po jej wejściu w życie (co nastąpiło), również inne państwa mogą do niej przystąpić w trybie przewidzianym w art. 57 ust. 1. Takie przystąpienie jest jednak skuteczne tylko w stosunkach między państwem przystępującym a umawiającymi się państwami, które nie zgłoszą w stosunku do przystąpienia zastrzeżenia w ciągu sześciu miesięcy po otrzymaniu notyfikacji (przewidzianej w art. 59 lit. b)¹⁶¹.

Możliwość poszerzonego stosowania konwencji w państwie, na którego terytorium obowiązuje kilka systemów prawnych (prawo niejednolite), przewiduje art. 55 konwencji. Takie państwo (różne systemy prawne w różnych jednostkach terytorialnych) może oświadczyć, że konwencja ma zastosowanie do wszystkich jego jednostek terytorialnych lub tylko do jednej albo kilku z nich. Jeżeli takie oświadczenie nie zostanie złożone, konwencja ma zastosowanie do całości terytorium danego państwa.

1.6. Zakres temporalny konwencji haskiej z 2000 r.

Konwencja ma zastosowanie do „środków ochrony” podjętych w państwie po jej wejściu w życie w stosunku do tego państwa. Od tej daty ma ona zastosowanie do uprawnień do reprezentacji przyznanych na warunkach wskazanych w art. 15. Odnośnie do uznawania

¹⁶¹ Państwa mogą zgłosić takie zastrzeżenie również w momencie ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia konwencji po przystąpieniu do niej.

i wykonywania środków ma ona zastosowanie do środków podjętych po jej wejściu w życie w stosunkach między państwem ich podjęcia (wydania) oraz państwem uznania (wykonania).

W sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że stosowanie konwencyjnych reguł uznawania i wykonywania jest ograniczone do środków zastosowanych po wejściu konwencji haskiej z 2000 r. w życie zarówno w państwie wydania (pochodzenia) środków, jak i w państwie wezwanym (ich uznania lub wykonania). Zauważono przy tym, że konwencja jednak nie uniemożliwia państwu wezwanemu – na podstawie własnego prawa krajowego – uznania wcześniej podjętych decyzji, co oznacza możliwość np. subsydiarnego stosowania reguł kodeksowych. Dodano, że „konwencja wymaga uznania w przyszłości istnienia uprawnień przyznanych przed wejściem konwencji w życie, ale nie wymaga uznania czynności, które zostały podjęte w zastosowaniu tych uprawnień przed wejściem konwencji w życie w tym państwie”¹⁶².

2. Międzynarodowa właściwość sądów (jurysdykcja krajowa)

2.1. Norma jurysdykcyjna

Jurysdykcja krajowa oznacza właściwość sądów i innych organów danego państwa do rozpoznawania spraw prywatnoprawnych¹⁶³. Potrzeba uregulowania jej przesłanek wynika z założenia, że kompetencja danego państwa nie obejmuje rozpoznawania wszystkich spraw, które wystąpią na świecie. Funkcją norm jurysdykcyjnych jest określenie władztwa danego państwa do rozpoznawania spraw prywatnych, a na tle aktów normatywnych obowiązujących międzypaństwowo – również rozgraniczenie kompetencji poszczególnych umawiających się państw. Zarazem określają one sprawy, które nie mieszczą się w kompetencji danego państwa, ponieważ istnienie jurysdykcji jest warunkiem merytorycznego rozpoznania sprawy¹⁶⁴. Poza wyznaczonym przez nie obszarem jurysdykcja nie przysługuje, co oznacza jej pośrednie wyłączenie. W ujęciu podmiotowym jurysdykcji krajowej akcentuje się, kto może szukać ochrony prawnej w danym państwie, w przedmiotowym zaś kładzie się nacisk na wyznaczenie sytuacji, w których sądy mają kompetencję do rozpoznania sprawy¹⁶⁵.

¹⁶² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 105.

¹⁶³ Znaczenie terminu „jurysdykcja krajowa”, jak też podobnych terminów „właściwość krajowa (terytorialna)” i „właściwość państwa”, dokładnie przedstawia K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 27–31, 35–38, 64–82, 90–96.

¹⁶⁴ Zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 61–63; K. Weitz, *Jurysdykcja...*, s. 383–391.

¹⁶⁵ Zob. P. Grzegorzczak, *Jurysdykcja krajowa w sprawach z zakresu prawa własności przemysłowej*, Warszawa 2007, s. 100–101, i A. Torbus, *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012, s. 42–45.

Istnienie (przysługiwanie) jurysdykcji krajowej jest formalną przesłanką procesową, a jej brak rodzi powinność odrzucenia przez sąd pozwu lub wniosku. Brak jurysdykcji krajowej sąd bierze pod rozagę z urzędu w każdym stanie sprawy. Postępowanie jest wówczas, w świetle art. 1099 k.p.c., dotknięte wadą nieważności. Pewne wyjątki od tej reguły wynikają z zasady ciągłości jurysdykcji (*perpetuatio iurisdictionis*) oraz sanowania pierwotnego braku jurysdykcji w razie następczego zaistnienia jej obiektywnych podstaw, o czym w dalszej części opracowania.

Jurysdykcja krajowa dla poszczególnych spraw prywatnych określana jest najczęściej za pomocą abstrakcyjnie opisanych okoliczności (podstaw jurysdykcji, łączników jurysdykcyjnych), których zlokalizowanie w danym państwie wyznacza jego władztwo. Kompetencja orzecznicza danego państwa jest więc tym szersza, im więcej przewidziano takich okoliczności, a także im luźniejszy jest, wyrażany przez nie, związek z danym państwem. Pozytywną rolą norm jurysdykcyjnych jest zakreślenie władztwa danego państwa do rozpoznawania spraw prywatnych, a na tle aktów normatywnych obowiązujących międzypaństwowo – również rozgraniczenie kompetencji poszczególnych umawiających się państw. Zarazem negatywnie określają one sprawy, które nie mieszczą się w kompetencji danego państwa, ponieważ istnienie jurysdykcji jest warunkiem merytorycznego rozpoznania sprawy¹⁶⁶. Stwierdzanie kompetencji do merytorycznego rozpoznania sprawy obejmuje nie tylko ustalenie, czy w danym państwie znajduje się podstawa jurysdykcji. Mimo pozytywnego ustalenia tej okoliczności jurysdykcja może być jednak następnie niewykonywana z uwagi na tamujący wpływ wcześniejszej zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym. Przyczyną odrzucenia pozwu lub wniosku może być brak podstaw jurysdykcji danego państwa, ale i *res iudicata* (nie tylko w razie wydania orzeczenia przez sąd danego państwa, ale też w razie uznania skutków zagranicznego orzeczenia, o czym niżej).

Normy jurysdykcyjne wynikają z aktów normatywnych o różnej genezie, tj. krajowej (wewnętrznej), międzynarodowej (konwencyjnej) i prawa Unii Europejskiej. Chronologicznie najpierw pochodziły z prawa krajowego (tj. z kodyfikacji lub prawotwórczego orzecznictwa¹⁶⁷). Regulacja krajowa mogła przybierać różne kształty, przykładowo formę łącznego unormowania z normami kolizyjnymi (np. w prawie szwajcarskim oraz fragmentarycznie w dawniejszym prawie polskim) albo części kodyfikacji postępowania cywilnego (w tym powiązanej ściśle z regulacją właściwości miejscowej, jak w prawie niemieckim, albo wyodrębnionej, jak w Polsce). W XX wieku normy jurysdykcyjne zostały częściowo ujednolicone lub zharmonizowane w skali ponadpaństwowej za pomocą umów międzynarodowych, co spowodowało częściowe wyparcie stosowania przepisów krajowych. Od początku XX wieku

¹⁶⁶ Zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 61–63; K. Weitz, *Jurysdykcja...*, s. 383–391.

¹⁶⁷ Zob. B. Walaszek, [w:] M. Sośniak, B. Walaszek, E. Wierzbowski, *Międzynarodowe prawo rodzinne*, Ossolineum 1969, s. 197–209.

podobny skutek wywierają rozporządzenia unijne. Rezultat zastosowania norm zawartych w aktach normatywnych obowiązujących ponadpaństwowo jest wielokierunkowy, nie dotyczy bowiem tylko kompetencji jednego państwa, jak to wynika z prawa krajowego¹⁶⁸.

2.2. Podstawy jurysdykcji krajowej

Hipoteza (zakres) normy jurysdykcyjnej obejmuje określenie kategorii spraw, dla których wyznaczana jest kompetencja, tj. jurysdykcja krajowa (np. ubezwłasnowolnienie osoby dorosłej, opieka prawna lub kuratela). Dyspozycja takiej normy oznacza przyznanie sądom lub organom określonego państwa kompetencji do merytorycznego rozpoznania sprawy. Następuje to przeważnie za pośrednictwem abstrakcyjnie opisanych w przepisach okoliczności, tj. podstaw jurysdykcji (łączników jurysdykcyjnych). Ich zlokalizowanie w danym państwie *in concreto* oznacza kompetencję jego sądów. Normy jurysdykcyjne w obecnym porządku prawnym mogą wynikać z aktów normatywnych o różnej genezie, tj. krajowej (część czwarta Kodeksu postępowania cywilnego), międzynarodowej (konwencyjnej) i prawa Unii Europejskiej¹⁶⁹. W razie ujednolicenia w skali międzypaństwowej, czego dokonuje konwencja haska z 2000 r., rezultat ich zastosowania – oceniając nie z perspektywy forum, ale międzynarodowej – jest nie jednostronny (wyłącznie krajowy), lecz wielokierunkowy.

Podstawowe znaczenie dla wyznaczenia jurysdykcji w obecnym stanie prawnym mają okoliczności dotyczące osoby dorosłej, a nie np. jej opiekuna prawnego lub kuratora (bądź osoby odgrywającej podobną rolę). Normatywne znaczenie ma przede wszystkim – wyznaczający zasadniczo jurysdykcję na tle nowszych konwencji haskich – zwykły (stały) pobyt (np. art. 5 konwencji haskiej z 2000 r.), który w ostatnich dekadach zajął w szeregu sprawach cywilnych pole obywatelstwa (np. art. 2 konwencji haskiej z 1905 r.). Przyjmuje się, że wyznacza on system wymiaru sprawiedliwości i prawa, z którym dana osoba ma intensywny związek faktyczny¹⁷⁰. Oznacza to, po pierwsze, pewną opozycję w stosunku

¹⁶⁸ M. Czepelak, *Umowa...*, s. 165, zauważa, że konwencyjne normy mają w praktyce skutek dwustronny lub wielostronny. Teoretycznie mogłyby mieć charakter uniwersalny, jednak nie umowy międzynarodowej, która by obowiązywała we wszystkich państwach.

¹⁶⁹ Zob. P. Mostowik, *Kwestia...*, s. 740 i n.

¹⁷⁰ Zob. O. Bobrzyńska, *Zwykły pobyt w konwencjach Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego. Międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2019/2, s. 41.

Zauważyć trzeba, że niekiedy przy dokonywaniu tłumaczenia termin zwykłego (stałego) pobytu jest kojarzony z zamieszkaniem. Np. w konwencji o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzonej w Hadze 29.05.1993 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448 ze sprost.), w ogłoszonym polskim tekście termin *habitual residence*, *résidence habituelle* przetłumaczono najpierw jako „stałe zamieszkanie” (art. 2, 14, 22, 28), mimo że Polska przystąpiła wcześniej do innych konwencji haskich, których ogłoszone teksty zawierały inne tłumaczenie. Następnie dokonano sprostowań odnośnie do rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz.Urz. WE L 338, s. 1, ze sprost.).

do rozumianego formalnie obywatelstwa, jednak nie pokrywa się z okolicznością incydentalnego, nietrwałego przebywania w danym miejscu (niestałego pobytu). A po drugie, użycie tego autonomicznego terminu ma minimalizować w umawiających się państwach niejednolite rozumienie podobnego, dotychczas używanego, pojęcia miejsca zamieszkania, które mogłoby być – za niektórymi prawami krajowymi – interpretowane z uwzględnieniem okoliczności innych niż faktyczne¹⁷¹. Inne rozwiązanie pojawiło się natomiast w prawie krajowym, w którym Prawo prywatne międzynarodowe z 2011 r. oraz Kodeks postępowania cywilnego po nowelizacji w 2009 r. przewidują obie okoliczności, tj. miejsce zamieszkania i zwykły pobyt¹⁷².

W aktach normatywnych z przełomu XX i XXI wieku, nie tylko o genezie międzynarodowej, znaczenie obywatelstwa (kryterium prawnego) dla wyznaczenia jurysdykcji zostało zredukowane właśnie na rzecz okoliczności faktycznej, tj. zamieszkania lub zwykłego (stałego) pobytu. Natomiast samo przebywanie danej osoby (niestały pobyt, znajdowanie się w określonym miejscu) stanowić może w wyjątkowych okolicznościach podstawę jurysdykcji do podejmowania środków w sytuacjach niecierpiących zwłoki. Środki tak podjęte mogą być czasowe, ponieważ pozostają w mocy do momentu, w którym organy zasadniczo kompetentne podejmą wymagane sytuacją środki (zob. np. art. 3 konwencji haskiej z 1905 r., art. 10–11 konwencji haskiej z 2000 r.). Zgodnie z art. 1107 § 3 k.p.c. mogą one być wydawane w razie pilnej potrzeby udzielenia ochrony odnośnie do cudzoziemca, który przebywa w Polsce, a za granicą ma miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu.

Ogólnie oceniając współczesne rozwiązania międzynarodowego postępowania cywilnego, można powiedzieć, że obywatelstwo ma nieduże znaczenie dla określenia jurysdykcji krajowej (np. nie jest pierwszoplanową podstawą jurysdykcji, a może wyznaczać kierunek „przekazania do sądu lepiej umiejscowionego dla osądzenia sprawy” zgodnie z konwencją z 2000 r.). Akurat odnośnie do ubezwłasnowolnienia i opieki nad dorosłym ten łącznik znajduje na tle konwencji haskiej z 2000 r. zastosowanie uzupełniające. Inaczej sytuacja wygląda na tle konwencji haskiej z 1905 r. i Kodeksu postępowania cywilnego, na tle których ogrywa pierwszoplanową rolę.

¹⁷¹ Zob. A. Mączyński, *Zamieszkanie jako podstawa łącznika normy kolizyjnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1978/81, s. 52. Autor przedstawia koncepcje określania pojęcia zamieszkania na podstawie przepisów *legis loci* (tj. rozstrzyganie o tym, kto ma miejsce zamieszkania w danym państwie, przez prawo tego państwa) oraz *legis fori* (wykładnia spójna w ramach systemu prawnego państwa sądu). Podobna alternatywa dotyczy interpretacji pojęcia zwykły (stały) pobyt, ale różnice między państwami w jego rozumieniu wydają się mniejsze.

¹⁷² Na temat „koegzystencji zwykłego (stałego) pobytu i miejsca zamieszkania w przepisach krajowych” – zob. O. Bobrzyńska, *Zwykły (stały) pobyt dziecka jako łącznik jurysdykcyjny i kolizyjny oraz wyznacznik zastosowania prawa międzynarodowego*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 143.

2.3. Zawisłość sprawy za granicą a wykonywanie jurysdykcji krajowej

Występowanie pozytywnego konfliktu jurysdykcji wynika z wielości systemów jurysdykcyjnych na świecie albo z jurysdykcji przemiennej, przewidzianej w akcie normatywnym obowiązującym międzypaństwowo. Zarówno dla efektywnego funkcjonowania ujednoliconych międzynarodowo zasad, jak i dla zapobieżenia wielości oraz sprzeczności orzeczeń wprowadza się w takim akcie zasadę respektowania zagranicznej zawisłości sprawy, skutkującą odstąpieniem od merytorycznego rozpoznania sprawy przed sąd, do którego sprawa została później skierowana. Takie rozwiązanie może również wynikać z prawa krajowego, co uzasadnia się perspektywą uznania z mocy prawa lub sprawnego wykonania zagranicznego orzeczenia, również przewidzianych obecnie w prawie krajowym. Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego w 2009 r. przyniosła odejście od zasady braku tamującego wpływu zagranicznego postępowania¹⁷³. W świetle art. 1098 k.p.c. uprzednia zawisłość postępowania w danej sprawie za granicą jest okolicznością blokującą merytoryczne rozpoznanie sprawy przez sąd polski. Sąd zawiesza postępowanie, a po zakończeniu postępowania za granicą postępowanie podlega umorzeniu (chyba że nie można oczekiwać, że postępowanie zostanie prawomocnie zakończone w rozsądnym terminie)¹⁷⁴.

W świetle najczęstszego ujęcia w konwencjach (a za nimi – w rozporządzeniach unijnych) sąd, do którego pozew lub wniosek wniesiono później, zawiesza z urzędu postępowanie do czasu ustalenia jurysdykcji sądu, przed którym wcześniej zainicjowano postępowanie („first-in-time rule”)¹⁷⁵. W razie takiego ustalenia stwierdza on brak swej jurysdykcji na rzecz tego sądu. Za miarodajny moment dla oceny wszczęcia postępowania przyjęto chwilę, w której do sądu zostało wniesione pismo wszczynające postępowanie.

2.4. Immunitet personalny – wzmianka

Kompetencja do rozpoznania sprawy może być wyłączona ze względu na cechy podmiotowe strony. Taka możliwość wynika z prawa międzynarodowe i nie neguje jej okoliczność, że na tle konwencji haskich nie jest ona wspominana. Immunitet personalny oznacza zwolnienie danej osoby spod władztwa sądowego i administracyjnego danego państwa. Wynika z – potwierdzających zwyczaj międzynarodowy – licznych umów międzynarodowych, ewentualnie z ustaw krajowych (np. art. 1113 k.p.c.). Immunitet jest brany pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy, a jego istnienie skutkuje odrzuceniem pozwu lub wniosku (ewentualnie

¹⁷³ Zob. K. Weitz, *Procesowe znaczenie zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym. (uwagi de lege ferenda na tle prawnoporównawczym)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003/1, s. 57–114.

¹⁷⁴ Zob. więcej T. Ereciński, [w:] *Kodeks...*, s. 57 i A. Hrycaj, [w:] *Kodeks...*, s. 49.

¹⁷⁵ Co do zawisłości tożsamej sprawy za granicą – zob. J. Gołaczyński, *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2009, s. 108–109.

umorzeniem postępowania, gdy wystąpił następczo)¹⁷⁶. Rozpoznanie sprawy z udziałem osoby objętej immunitetem skutkuje, podobnie jak brak jurysdykcji krajowej, nieważnością postępowania¹⁷⁷.

2.5. Jurysdykcja przemienna

We współczesnych regulacjach międzynarodowego postępowania cywilnego nierzadko norma jurysdykcyjna zawiera dla danego zakresu spraw kilka podstaw jurysdykcji, które są równorzędne (tj. żadna z nich nie jest zapasowa, subsydiarna). Wielość podstaw jurysdykcji przewidzianych w przepisach krajowych (np. kodeksowych) oznacza w praktyce szeroką kompetencję sądów danego państwa do rozpoznawania danej kategorii spraw. Jurysdykcję oznacza lokalizacja w danym państwie choćby jednej z kilku podstaw. Natomiast na tle aktów normatywnych międzypaństwowych (konwencji i rozporządzeń unijnych) takie ujęcie może też prowadzić do rzeczywistej przemienności jurysdykcji w skali międzypaństwowej, podstawy przewidziane dla danego zakresu spraw mogą być bowiem zlokalizowane w kilku państwach konwencyjnych lub unijnych. W praktyce wykonywanie jurysdykcji przez sądy któregoś z państw zależy wówczas od faktycznego działania podmiotu inicjującego postępowanie. Tym samym może mieć on możliwość „doboru” państwa jurysdykcji, a za tym właściwości prawa wyznaczonej obowiązującymi w nim normami kolizyjnymi. W związku z możliwością wszczęcia postępowania w kilku państwach konieczne jest przy tym uregulowanie rozwiązania pozytywnego konfliktu wykonywania jurysdykcji. Taka konstrukcja ma małe znaczenie w sprawach ubezpieczeniowych oraz o opiekę nad osobą dorosłą. Normy kodeksowe, które w obecnym stanie normatywnym są kluczowe, z istoty jej nie przewidują (obowiązują bowiem w jednym państwie). Szczątkowo potencjalna jurysdykcja krajowa dwóch państw (ojczystego oraz zwykłego pobytu osoby dorosłej) została przewidziana w konwencjach haskich z lat 1905 i 2000.

2.6. Jurysdykcja zapasowa

Zapasowe określenie jurysdykcji, które pojawia się w niektórych aktach normatywnych na początku XXI wieku, polega na przypisaniu danemu zakresowi spraw subsydiarnych podstaw

¹⁷⁶ Podobnie w razie uchylenia zaskarżonego orzeczenia oraz orzeczenia sądu pierwszej instancji w następstwie uwzględnienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia z uwagi na to, że w chwili orzekania sprawa ze względu na osobę nie podlegała orzecznictwu sądów polskich (art. 424¹¹ § 3 k.p.c.). Ponadto, na wniosek Prokuratora Generalnego, orzeczenie może zostać z tej przyczyny unieważnione w trybie art. 96 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1093 ze zm.).

¹⁷⁷ Co do niemieckiego modelu, w którym rozróżnia się ogólne władztwo danego państwa w ujęciu prawa publicznego międzynarodowego (*Gerichtsbareit*), w tym kwestię braku immunitetów, oraz międzynarodową właściwość sądów (*Internationale Zuständigkeit*), czyli jurysdykcję sprawowaną przez sądy w razie istnienia tego władztwa – zob. P. Grzegorzczak, *Jurysdykcja...*, s. 101–104.

jurysdykcji, które są badane w razie niewystępowania w sprawie okoliczności wyznaczających w pierwszym rzędzie międzynarodową właściwość sądów. Są one uwzględniane dopiero w braku lub niemożności ustalenia w danym stanie faktycznym pierwszorzędnych podstaw, tj. zapasowo (w istocie kaskadowo, podobnie jak na tle większości norm kolizyjnych). Takie ujęcie jest potrzebne np. w razie pierwszoplanowej roli obywatelstwa, które danej osobie może nie przysługiwać albo którego nie można ustalić. Wówczas subsydiarnie brane pod uwagę jest co do zasady miejsce zamieszkania albo miejsce zwykłego pobytu¹⁷⁸.

Podobna kwestia (nazywana niekiedy jurysdykcją dodatkową) powstaje zawsze, kiedy brak w państwach konwencyjnych lub unijnych podstaw jurysdykcji przewidzianych w prawie międzynarodowym. Wówczas na pytanie o to, czy można subsydiarnie zastosować kolejny zestaw norm jurysdykcyjnych, odpowiedź może być twierdząca i prowadzić do oparcia jurysdykcji na normach krajowych, np. Kodeksu postępowania cywilnego (tak konwencja haska z 2000 r.).

Ponadto zapasowy charakter z istoty ma jurysdykcja konieczna, której konstrukcja i przesłanki zastosowania wykazują podobieństwo. System jurysdykcyjny danego państwa może być uzupełniony *forum necessitatis*¹⁷⁹. Zgodnie z art. 1099¹ § 1 k.p.c., mimo braku lokalizacji w Polsce podstaw przewidzianych wyraźnie dla danej kategorii spraw, sprawa należy jednak do jurysdykcji krajowej, jeżeli wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym, a przeprowadzenie postępowania przed sądem lub innym organem państwa obcego nie jest możliwe albo nie można tego wymagać. Podobne rozwiązanie ma zastosowanie w razie prawomocnego ustalenia, że orzeczenie sądu obcego nie podlega uznaniu w Polsce¹⁸⁰.

2.7. Jurysdykcja pochodna

Z zauważenia i akceptacji potrzeby rozpoznania w jednym postępowaniu całościowo spraw rodziny, niezależnie od tego, czy w prawie są one wydzielone i regulowane jako osobne zagadnienia, wyrasta konstrukcja jurysdykcji pochodnej. Dane zagadnienie zostaje niejako przyłączone (dokooptowane) do zakresu normy jurysdykcyjnej bezpośrednio dotyczącej innej kategorii spraw, co powoduje, że to rozwiązanie staje się łączne. Tak określoną właściwość

¹⁷⁸ Zob. np. art. 10 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107) – dalej rozporządzenie nr 650/2012. Jurysdykcję, w braku zwykłego pobytu spadkodawcy, wyznacza wówczas położenie majątku spadkowego.

¹⁷⁹ Zob. K. Weitz, *Jurysdykcja...*, s. 340–381.

¹⁸⁰ Zob. omówienie orzecznictwa Sądu Najwyższego, w którym wcześniej poradzono sobie z omawianą problematyką w braku wyraźnego przepisu – K. Weitz, *Jurysdykcja...*, s. 367–368.

można by też charakteryzować jako wtórną, rozciągniętą lub akcesyjną¹⁸¹. Takiej konstrukcji nie wyrażają obecne postanowienia Kodeksu postępowania cywilnego ani konwencja haska z 2000 r. w omawianych sprawach. Ale teoretycznie można by sobie ją wyobrazić zarówno w prawie krajowym, jak i w prawie konwencyjnym, które tak wyraźnie regulowałoby powiązanie spraw o opiekę prawną ze sprawami o ubezwłasnowolnienie osoby dorosłej. Charakteryzuje się ono rozbiciem spraw, które w konwencji haskiej z 2000 r. widziane są w szerokim pojęciu „środków ochrony”, na ubezwłasnowolnienie osoby dorosłej oraz ustanowienie dla niej opiekuna prawnego lub kuratora. Takie rozbite ujęcie, inaczej niż jednolita regulacja konwencyjna, daje pole do rozważań na temat jurysdykcyjnego powiązania tych obu obszarów właśnie konstrukcją jurysdykcji pochodnej (np. przedłużenia kompetencji orzeczniczej w sprawie o ubezwłasnowolnienie na wydanie zarządzenia opiekuńczego albo odwrotnie).

2.8. Kwestie *perpetuatio iurisdictionis* i sanowania pierwotnego braku jurysdykcji

Powszechnym rozwiązaniem we współczesnym międzynarodowym postępowaniu cywilnym jest zasada ciągłości jurysdykcji. Oznacza ona, że mimo odpadnięcia podstaw jurysdykcji w toku postępowania sąd może nadal zajmować się sprawą. W istocie potwierdza ona, że momentem czasowym w normie jurysdykcyjnej jest chwila wszczęcia postępowania¹⁸².

Przepisy jurysdykcyjne mogą też przewidywać, że pierwotny brak podstaw jurysdykcji może być sanowany w razie ich zaistnienia w toku postępowania. Wówczas sąd uzyskuje *ex tunc* władztwo do rozpoznania sprawy, mimo że postępowanie zostało wszczęte wadliwie.

Zasada *perpetuatio iurisdictionis* wyrażona w akcie normatywnym obowiązującym po nadpaństwowo (np. rozporządzeniach unijnych), w powiązaniu z respektowaniem zagranicznej zawisłości sprawy, ma skutek wielostronny. Prócz utrwalania jurysdykcji sądów danego państwa skutkuje wyłączeniem jurysdykcji sądów innego umawiającego się państwa, mimo późniejszej lokalizacji w nim podstaw jurysdykcji. Brak takiej zasady w konwencji

¹⁸¹ Np. zgodnie z art. 16 rozporządzenia 2019/1111 o zagadnieniu odpowiedzialności rodzicielskiej może zostać poszerzone postępowanie w sprawie nieobjętej zakresem stosowania tego rozporządzenia, jeżeli od tej kwestii ubocznej zależy rozstrzygnięcie sprawy głównej. Podobna potrzeba łącznego rozstrzygnięcia może dotyczyć też kwestii alimentacji dziecka, co przewidują art. 3 lit. a i b rozporządzenia nr 4/2009. Ponadto, zgodnie z art. 3 lit. d rozporządzenia nr 4/2009, jurysdykcję w sprawach alimentacyjnych ma m.in. „sąd, który zgodnie z prawem sądu jest właściwy do prowadzenia postępowania dotyczącego odpowiedzialności rodzicielskiej”, jeżeli sprawa o alimenty jest związana z tym postępowaniem, a jurysdykcja nie wynika tylko z obywatelstwa jednej ze stron.

Podobnie polska ustawa przewiduje, że jurysdykcja w sprawie małżeńskiej rozpoznawanej w postępowaniu procesowym (np. o rozwód) obejmuje zgodnie z art. 1103¹ § 3 k.p.c. także orzekanie o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi małżonków. W świetle art. 1103³ k.p.c. sprawę o alimenty powiązano ze sprawą małżeńską lub ustaleniem pochodzenia dziecka.

¹⁸² Odnośnie do zasady ciągłości jurysdykcji, jej następczego nabycia i odpadnięcia – zob. K. Weitz, *Jurysdykcja...*, s. 418–438.

międzynarodowej (np. konwencji haskiej z 2000 r. i konwencji haskiej z 1996 r.)¹⁸³ oznacza *de facto* niedogodność wynikającą z przerwania sądowego rozpoznawania sprawy¹⁸⁴ i – celem jej uniknięcia – rodzi pytanie o możliwość powołania się na rozwiązania krajowe, które ją przewidują.

Zgodnie z art. 1097 § 1 k.p.c. jurysdykcja krajowa istniejąca w chwili wszczęcia postępowania trwa nadal, choćby jej podstawy odpadły w toku postępowania. W § 2 art. 1097 k.p.c. przewidziano dodatkowo, że sąd nie może przyjąć, iż brak jest jurysdykcji krajowej, jeżeli jej podstawy powstały w toku postępowania¹⁸⁵. Ze względów praktycznych należy postulować stosowanie tej zasady również do postępowań prowadzonych na podstawie konwencyjnych norm jurysdykcyjnych¹⁸⁶.

Do podobnego rezultatu może prowadzić konwencyjna współpraca w celu przekazania sprawy do sądu państwa, w którym wcześniej toczyło się postępowanie z uwagi na uprzednie zlokalizowanie w nim podstaw jurysdykcji. Jest to jednak mechanizm pracochłonny.

3. Międzynarodowa właściwość sądów na tle konwencji haskiej z 2000 r.

3.1. Podstawowe znaczenie zwykłego pobytu, subsydiarna rola przebywania oraz uzupełniające znaczenie obywatelstwa osoby dorosłej

Jurysdykcja krajowa (inaczej: międzynarodowa właściwość sądów) stanowi, o czym była mowa wcześniej, istotną przesłankę procesową (art. 1099 k.p.c.). Podstawowa norma jurysdykcyjna wynika z art. 5 konwencji haskiej z 2000 r. Do podejmowania środków zmierzających do ochrony osoby dorosłej lub jej majątku są kompetentne organy sądowe i administracyjne państwa zwykłego pobytu tej osoby. Konsekwencją takiego rozwiązania jest to, że w razie zmiany zwykłego pobytu na inne umawiające się państwo właściwe stają się organy tego państwa.

Kwestię dalszego obowiązywania środków zastosowanych w pierwszym państwie reguluje też art. 12 konwencji haskiej z 2000 r. Środki podjęte zgodnie z art. 5–9 pozostają bowiem –

¹⁸³ Na temat genezy i skutków konwencji haskiej z 1996 r. – zob. więcej P. Mostowik, *Władza...*, s. 199.

¹⁸⁴ Mimo to, Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z 14.07.2022 r., C-572/21, CC przeciwko VO (ECLI: EU:C:2022:562) przyjął, że omawianej zasady nie stosuje się, jeżeli nastąpiła zmiana miejsca zwykłego pobytu dziecka z państwa, w którym wszczęto postępowanie na podstawie jurysdykcji wyznaczonej rozporządzeniem unijnym, na państwo trzecie (Rosję), które jest stroną – nieprzewidującą *prorogatio iurisdictionis* – konwencji haskiej z 1996 r.

¹⁸⁵ Wcześniej za takim rozwiązaniem opowiadano się w doktrynie, odpowiednio stosując zasadę, że sąd nie może przyjąć, iż jest miejscowo niewłaściwy, jeżeli w toku postępowania stał się właściwy (art. 15 § 2 k.p.c.); zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 85.

¹⁸⁶ Zob. więcej T. Ereciński, [w:] *Kodeks...*, s. 50 i A. Hrycaj, [w:] *Kodeks...*, s. 46.

z zastrzeżeniem art. 7 ust. 3 – w mocy, nawet jeżeli w wyniku zmiany okoliczności nie odpadła podstawa jurysdykcji, chyba że organy mające jurysdykcję je zmieniają, zastępują lub uchylają.

To główne rozwiązanie jurysdykcyjne zostało w art. 7 uzupełnione o kompetencję państwa, którego obywatelem jest osoba dorosła. W sprawozdaniu wyjaśniającym rozwiązanie to uznano za „pierwszy i najistotniejszy element [...] kompromisu między zwolennikami niehierarchicznej jurysdykcji zbieżnej a zwolennikami jurysdykcji uzależnionej w pełni od zgody organów państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej”¹⁸⁷. Dodano, że „gdyby osoba dorosła posiadała obywatelstwo więcej niż jednego państwa, organy każdego z państw, którego obywatelstwo posiada ta osoba, posiadałyby jurysdykcję zbieżną [przez co należy rozumieć jurysdykcję jeszcze bardziej przeminną – przyp. P.M.]”¹⁸⁸.

Z uwagi na specyficzną sytuację uchodźców oraz osób, które wskutek rozruchów w ich kraju zostały przesiedlone za granicę¹⁸⁹, tj. faktyczny brak możliwości uwzględnienia dotychczasowej podstawy jurysdykcji oraz brak nabycia trwałego (stałego, zwykłego) charakteru nowego miejsca pobytu, w art. 6 konwencji przewidziano rozwiązanie szczególne. Założono, że organy państwa ojczystego „byłyby w rzeczywistości niewłaściwym organem, jeżeli chodzi o objęcie ochroną osoby, która została zmuszona do opuszczenia tego państwa, czy to z uwagi na fakt, że padła ofiarą lub że groziło jej, iż padnie ofiarą prześladowania (sytuacja uchodźców), czy to z powodu utrzymującej się niestabilnej sytuacji w tym państwie”¹⁹⁰. W sprawach takich osób jurysdykcję mają organy umawiającego się państwa, w którym dorosły przebywa w wyniku przesiedlenia. Tym samym nie jest wymagana kwalifikowana cecha zwykłego (stałego) pobytu, a o kompetencji orzeczniczej decyduje krótsze i mniej intensywne przebywanie w danym miejscu. W odniesieniu do tych osób nie ma też zastosowania rozwiązanie przewidziane w art. 7, tj. jurysdykcja państwa ojczystego, jeżeli organy te uznają, że są w stanie lepiej ocenić interes osoby dorosłej.

Takie rozwiązanie, polegające na uwzględnieniu niestałego (jeszcze) pobytu stosuje się również subsydiarnie do osób dorosłych, których miejsce zwykłego pobytu jest niemożliwe do ustalenia (art. 6 ust. 2). W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 61) zauważono, że: „Sąd będzie musiał zaprzestać wykonywania takiej jurysdykcji w momencie ustalenia, że dana osoba

¹⁸⁷ Doprecyzowano je przy tym słowami: „W ust. 1 ustanowiono zasadę jurysdykcji zbieżnej organów w państwie, którego obywatelstwo posiada osoba dorosła, oraz przewidziano warunki jej przyznawania. W ust. 2 i 3 zdefiniowano jednak pomocniczy charakter tej jurysdykcji” – sprawozdanie wyjaśniające, s. 62.

¹⁸⁸ Zob. sprawozdanie wyjaśniające, s. 62.

¹⁸⁹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska: „dorosłych będących uchodźcami bądź przesiedlonych za granicę w następstwie niepokojów zaistniałych w ich państwie”.

¹⁹⁰ Zob. sprawozdanie wyjaśniające, s. 63. Zauważono też, że „w takiej sytuacji nie ma zastosowania standardowa jurysdykcja, która zgodnie z konwencją przysługuje organom państwa, w którym osoby te mają miejsce zwykłego pobytu, ponieważ takie osoby dorosłe *ex hypothesi* zerwały wszystkie związki z państwem swojego poprzedniego miejsca zwykłego pobytu, a niepewny charakter ich pobytu w państwie, w którym tymczasowo znalazły schronienie, uniemożliwia stwierdzenie, że uzyskały w tym państwie miejsce zwykłego pobytu” (sprawozdanie wyjaśniające, s. 61).

dorośla posiada miejsce zwykłego pobytu w jakimś konkretnym miejscu” na terytorium umawiającego się państwa. Jeżeli miejsce zwykłego pobytu znajduje się poza państwami konwencyjnymi, organy państwa pobytu osoby dorosłej mogą wykonywać jurysdykcję tylko w ograniczonym zakresie na warunkach określonych w art. 8 ust. 2 lit. f), jak też w art. 10, jeżeli chodzi o wypadki niecierpiące zwłoki, oraz w art. 11, jeżeli chodzi o środki tymczasowe i ograniczone.

Jeżeli organy umawiającego się państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem, uznają, że są w stanie lepiej ocenić, co leży w interesie danej osoby dorosłej, to – po powiadomieniu organów posiadających jurysdykcję na mocy art. 5 lub art. 6 ust. 2 – mają jurysdykcję w zakresie ochrony osoby lub majątku (art. 7 ust. 1). Jednak jurysdykcja tak określona nie może być sprawowana, jeżeli organy kompetentne na mocy art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 powiadomiły organy państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem, o podjęciu środków koniecznych w danej sytuacji (w tym o powzięciu decyzji o niepodejmowaniu środków) bądź o toczących się przed nimi postępowaniach. Ponadto, środki podjęte zgodnie z art. 7 ust. 1 wygasają w momencie, w którym organy władne na podstawie art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 zastosują środki konieczne w danej sytuacji (w tym podejmą decyzję o niestosowaniu żadnych środków). Organy te przekazują odpowiednią informację do organów, które podjęły środki, stosownie sprawując jurysdykcję w trybie art. 7 ust. 1.

W raporcie wyjaśniającym wskazano, że: „Trzy okoliczności mogą uniemożliwić wykonywanie tej jurysdykcji: jeżeli właściwe organy podjęły – zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 – wszystkie środki, jakie należało podjąć w danej sytuacji, jeżeli podjęły decyzję o niestosowaniu żadnych środków lub jeżeli toczy się przed nimi postępowanie w danej sprawie”¹⁹¹. Stwierdzono też, że: „Nie do przyjęcia byłaby sytuacja, w której zbieżność jurysdykcji doprowadziłaby do stosowania środków ochrony w niekontrolowany lub sprzeczny sposób. W tekście konwencji przyznano zatem pierwszeństwo decyzjom, które są ostatecznie podejmowane przez organy państwa miejsca zwykłego pobytu, które w normalnej sytuacji posiadają jurysdykcję na podstawie art. 5 lub art. 6 ust. 2 lub art. 8 – niezależnie od tego, czy decyzje te są pozytywne i obejmują środek ochrony, czy też negatywne, tj. wiążą się z uznaniem, że nie zachodzi konieczność zastosowania środka ochrony”¹⁹².

¹⁹¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 64. Zauważono przy tym, że „istnienie wcześniejszych decyzji podjętych przez organy państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, o których podjęciu organy krajowe miały nie zostać oficjalnie poinformowane, nie uniemożliwiałoby tym organom wykonywania jurysdykcji przysługującej im na podstawie art. 7 ust. 1, ponieważ sytuacja mogła się zmienić od czasu podjęcia tych decyzji” – sprawozdanie wyjaśniające, s. 64. Stwierdzono również, że „aby organ właściwy na podstawie art. 8 mógł poinformować organ krajowy o tym, że nie powinien on wykonywać swojej jurysdykcji, organ właściwy musi najpierw sam uzyskać informacje o zamiarach tego drugiego organu. Z tekstu konwencji wynika, że mógł on otrzymać takie informacje wyłącznie od organu właściwego na podstawie art. 5 lub art. 6 ust. 2, który z kolei sam musiał uzyskać odpowiednie informacje od organów krajowych na podstawie art. 7 ust. 1” – sprawozdanie wyjaśniające, s. 65.

¹⁹² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 65. Zob. więcej: J. Long, *Rethinking...*, s. 51–73; M.A. Torné, *Current...*, s. 1–18.

3.2 Przekazanie sprawy do rozpoznania za granicą

Konwencja haska z 2000 r. przewiduje możliwość przekazania jurysdykcji z państwa zwykłego pobytu osoby dorosłej do innego państwa konwencyjnego, z którym istnieje związek, określony w art. 8. Postanowienie to wzorowano na art. 8 i 9 konwencji haskiej z 1996 r.

Organy państwa sprawującego jurysdykcję zgodnie z art. 5 lub 6 mogą, jeżeli uznają, że leży to w interesie tej osoby, wystąpić – z własnej inicjatywy lub na wniosek organu innego państwa konwencyjnego – o podjęcie środków ochrony osoby dorosłej lub jej majątku do organów państwa:

- a) którego osoba dorosła jest obywatelem;
- b) poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej¹⁹³;
- c) w którym znajduje się majątek osoby dorosłej;
- d) którego organy osoba dorosła wskazała na piśmie jako właściwe do stosowania środków służących zapewnieniu jej ochrony;
- e) miejsca zwykłego pobytu osoby bliskiej dla osoby dorosłej, która jest gotowa zapewnić jej ochronę;
- f) na którego terytorium przebywa osoba dorosła, w kontekście jej ochrony.

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że art. 8 to „drugi element kompromisu pomiędzy obydwojma podejściami do kwestii jurysdykcji”. Podano przykład osoby, która zamieszkiwała w innym państwie niż państwo ojczyste, i znajdowała się pod opieką niedawno zmarłej osoby, a jej jedyny krewny zdolny do objęcia jej ochroną w przyszłości miał miejsce zwykłego pobytu w innym państwie. Wówczas organy tego ostatniego państwa można bez wątplenia uznać za najwłaściwsze, aby ocenić, czy taki krewny jest odpowiedni, oraz aby określić warunki korzystania z ochrony¹⁹⁴.

Zauważono też, że uwzględnienie autonomii woli stanowi odpowiedź na dążenie do uznania i promowania potrzeby zapewnienia autonomii osobie ubezwłasnowolnionej. Jednak z uwagi na podatność niektórych osób dorosłych, do których stosowana jest konwencja, na wpływy zewnętrzne i zagrożenia z tym związane, ograniczono zakres autonomii przez poddanie kontroli organów miejsca zwykłego pobytu danej osoby¹⁹⁵.

Stwierdzono ponadto, że w rozumieniu tego przepisu osobą bliską, która jest gotowa zapewnić jej ochronę, jest też przyjaciel lub znajomy danej osoby dorosłej, który jest gotowy

¹⁹³ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 67) napisano, że chodzi o „państwo ostatniego zwykłego pobytu, nie zaś któregośkolwiek uprzedniego zwykłego pobytu”. Art. 8 ust. 2 lit. b) odbiega od brzmienia art. 15 ust. 2 lit. b), w którym jest mowa o możliwości wskazania prawa „państwa wcześniejszego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej” jako właściwego do uregulowania kwestii pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia.

¹⁹⁴ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 66.

¹⁹⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 67.

objąć ją ochroną, a brak jest między nimi więzi rodzinnych. Jurysdykcja ta podlega przy tym nadzorowi organów miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej¹⁹⁶.

Zmiana (przekazanie) międzynarodowej właściwości uzależniona jest od przyjęcia jurysdykcji w innym państwie¹⁹⁷. W przypadku nieprzyjęcia tej jurysdykcji przez wyznaczony organ, jurysdykcję zachowują organy umawiającego się państwa posiadające ją na mocy art. 5 lub 6. W sprawozdaniu wyjaśniającym przyjęto, że sytuacja opisana w ust. 3 ma miejsce nie tylko w razie odmowy przyjęcia jurysdykcji, ale także w razie „przedłużającego się braku odpowiedzi na wniosek”¹⁹⁸, którą w takim ujęciu trzeba traktować jak dorozumiany brak zgody.

3.3. Uzupełniająca rola państwa położenia majątku osoby dorosłej

Częściowy wyjątek od zasady ustanowionej w art. 5 przewidziano – odnośnie do spraw dotyczących majątku osoby dorosłej – w art. 9 konwencji haskiej z 2000 r. Organy państwa położenia majątku mają kompetencję do podjęcia środków ochrony w zakresie, w jakim są one zgodne ze środkami już zastosowanymi przez organy wykonujące jurysdykcję na podstawie art. 5–8. W sprawozdaniu wyjaśniającym podano przykład, w którym zgodnie z prawem państwa położenia majątku „na potrzeby sprzedaży majątku lub, przeciwnie, przyjęcia spadku, w którego skład wchodzi taki majątek, bądź wydania pisma urzędowego w sprawie gruntów konieczna jest zgoda organu sądowego, a w prawie państwa miejsca zwykłego pobytu nie przewidziano konieczności uzyskania takiej zgody”, kiedy „za odpowiedniejsze rozwiązanie należy uznać powierzenie danej sprawy bezpośrednio organom państwa, w którym znajduje się przedmiotowy majątek”¹⁹⁹.

3.4. Wypadki niecierpiące zwłoki i środki tymczasowe

Fakt przebywania osoby dorosłej (bez wymagania stałego pobytu) lub położenia jej majątku w danym państwie prowadzi do możliwości podjęcia koniecznych środków ochrony we wszystkich wypadkach niecierpiących zwłoki²⁰⁰. O ile jest to możliwe, organy podejmujące

¹⁹⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 68.

¹⁹⁷ Grupa robocza pod przewodnictwem M. Odile Baur z Francji opracowała wzór formularza, z którego mógłby korzystać organ występujący z takim wnioskiem i jego adresat (dokument roboczy nr 91). Został on zatwierdzony przez komisję, ale potem nie włączono go do treści konwencji. Stałe Biuro wyraziło jednak zamiar zarekomendowania umawiającym się państwom jego stosowanie.

¹⁹⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 68.

¹⁹⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 69.

²⁰⁰ Zob. A. Ruck Keene, *Hague 35: Overview and Protective Measures*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005, s. 92 i n.; A. Ruck Keene, *Hague 35: Private Mandates and Other Anticipatory Measures*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005, s. 152 i n.

wówczas środki informują o nich organy umawiającego się państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej.

W sprawozdaniu wyjaśniającym wyjaśniono przy tym, że: „Gdyby nie przewidziano takiej jurysdykcji, opóźnienia wynikające z konieczności wniesienia wniosku do organów państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej mogłyby zagrozić ochronie lub interesom osoby dorosłej”. Dodano, że: „Tego rodzaju jurysdykcja zbieżna będzie wykonywana na przykład w przypadku konieczności zapewnienia reprezentacji osobie dorosłej, która przebywa z dala od swojego miejsca zwykłego pobytu i która musi pilnie poddać się zabiegowi chirurgicznemu, a także w przypadku konieczności szybkiej sprzedaży łatwo psujących się towarów będących własnością osoby dorosłej”²⁰¹.

Środki ochrony podjęte w takich okolicznościach (i na ich podstawie) w stosunku do osoby dorosłej tracą jednak moc w momencie zastosowania adekwatnych do sytuacji środków przez organy innego umawiającego się państwa sprawującego jurysdykcję zgodnie z art. 5–9 konwencji haskiej z 2000 r. Ponadto, środki tak podjęte w stosunku do osoby dorosłej mającej zwykły pobyt w państwie pozakonwencyjnym tracą moc z chwilą uznania w państwach konwencyjnych środków zgodnych z wymogami sytuacji, podjętych przez organy innego państwa²⁰².

Warto przy tym zauważyć, że położenie majątku jako wyznacznik jurysdykcji zostało też – bez podobnego uwarunkowania, jakie wprowadzono art. 9 – przewidziane jako uzasadnienie podejmowania środków tymczasowych na podstawie art. 10 konwencji haskiej z 2000 r. W sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że organy państwa położenia majątku w wypadkach niecierpiących zwłoki (nagłych) mają – zgodnie z art. 10 – jurysdykcję, która nie jest ograniczona do ochrony tego majątku. Uznano, że „możliwa jest sytuacja, w której konieczna jest pilna sprzedaż majątku osoby dorosłej znajdującego się w jednym państwie, dla zapewnienia jej niezbędnych środków utrzymania w państwie, w którym osoba ta aktualnie przebywa”²⁰³.

Trzeba zauważyć, że w art. 10 ust. 4 – podobnie jak na tle art. 7 ust. 1 – podkreślono nadzórność jurysdykcji państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, przy czym w sposób mniej rygorystyczny, ponieważ swoiste „przebicie” następuje „w miarę możliwości” i tylko

²⁰¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 69–70. Zastrzeżono przy tym, że „nie można wykorzystywać jako ogólnego uzasadnienia jurysdykcji organów państwa, w którym przebywa osoba dorosła, zwłaszcza w kwestiach o charakterze medycznym”. Podano przy tym m.in. przykład „przerwania ciąży u młodej kobiety z ograniczonymi zdolnościami do czynności prawnych” i przyjęto, że „taki zabieg musi zostać wprawdzie przeprowadzony w określonym czasie, jednak zazwyczaj nie uznaje się go za wypadek niecierpiący zwłoki w rozumieniu art. 10”.

²⁰² W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 71) podkreślono, że sąd działający w sytuacji niecierpiącej zwłoki w sytuacji, w której osoba dorosła nie ma miejsca zwykłego pobytu w umawiającym się państwie, nie ma powodu, żeby utrzymywać środki zastosowane w takich nadzwyczajnych okolicznościach, jeżeli organy państwa pozakonwencyjnego, w którym osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu, zastosowały środki wymagane w danej sytuacji.

²⁰³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 70.

wtedy, kiedy odpowiednie środki (uzasadnione pilną potrzebą) zostały już zastosowane. Notabene wykonanie obowiązku przekazania informacji z wyprzedzeniem w takiej pilnej sytuacji byłoby trudne. Brak wypełnienia obowiązku przekazania informacji nie może stanowić podstawy do nieuznania środków uzasadnionych pilną potrzebą w niepoinformowanym państwie.

Okoliczność, że w danym państwie przebywa (znajduje się, bez wymagania stałości pobytu) osoba dorosła, daje też, zgodnie z art. 11, wyjątkową kompetencję do podejmowania środków ochrony tej osoby o charakterze tymczasowym i wywołującym skutek ograniczony do terytorium tego państwa²⁰⁴. Również w tym wypadku wymagana jest zgodność ze środkami wcześniej podjętymi przez organy mające jurysdykcję z mocy art. 5–8 oraz po powiadomieniu organów mających jurysdykcję na mocy art. 5 konwencji haskiej z 2000 r.

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że: „W postanowieniach tego ustępu nie powierza się jednak państwu, w którym przebywa osoba dorosła, jurysdykcji do wyrażenia zgody na przeprowadzenie poważnych, nieodwracalnych zabiegów medycznych, takich jak aborcja, sterylizacja czy zabieg chirurgiczny polegający na usunięciu narządu lub amputacji kończyny”²⁰⁵. Zauważono też, że środki dotyczą wyłącznie osoby – w odróżnieniu od art. 12 konwencji haskiej z 1996 r., w którym jest również mowa o ochronie majątku dziecka. Trzeba też mieć na względzie, że taka jurysdykcja jest uzależniona od przekazania z odpowiednim wyprzedzeniem stosownych informacji w tym zakresie organom miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej.

Takie środki tymczasowe w stosunku do osoby dorosłej mającej zwykły pobyt w umawiającym się państwie tracą moc w momencie, w którym organy posiadające jurysdykcję na podstawie art. 5–8 podejmą decyzję w kwestii środków ochrony, których zastosowanie jest wymagane w danej sytuacji.

Tym samym uznanie przez państwo konwencyjne środków podjętych w pozakonwencyjnym państwie zwykłego pobytu osoby dorosłej (co nie jest regulowane postanowieniami konwencji) oznacza, że przestają obowiązywać takie środki wydane wcześniej w warunkach

²⁰⁴ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 72–73) podkreślono, że treść art. 11 to wynik „długich dyskusji poświęconych kwestiom natury medycznej prowadzonych na forum komisji dyplomatycznej”. Delegacje Stanów Zjednoczonych Ameryki, Finlandii i Szwajcarii zaproponowały transpozycję postanowień art. 12 konwencji haskiej z 1996 r. w taki sposób, by odnosiły się one również do osób dorosłych (celem m.in. rozwiązania omawianych kwestii natury medycznej), ale wniosek ten został odrzucony. Następnie, „w duchu kompromisu”, przyjęto tekst bez odniesienia do opieki medycznej, natomiast wprowadzono w nim ponownie ograniczony skutek terytorialny. Dodano, że „naturalne wydaje się uznanie, że środki te mogą służyć celowi medycznemu. Należy jednak pamiętać o tym, że środki te mogą mieć wyłącznie tymczasowy charakter, a ich skutek terytorialny ogranicza się wyłącznie do danego państwa”. Np. „państwo, na terytorium którego tymczasowo przebywa młoda osoba dorosła o ograniczonych zdolnościach do czynności prawnych, podejmuje decyzję – dążąc do zapewnienia tej osobie ochrony – o odizolowaniu tej osoby od niektórych osób z jej bezpośredniego otoczenia w trakcie jej pobytu w tym państwie lub zastosuje środek polegający na umieszczeniu jej w odpowiedniej placówce lub poddaniu tymczasowej hospitalizacji, nawet jeżeli dana sytuacja nie jest sytuacją niecierpiącą zwłoki”.

²⁰⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 73.

opisanych w art. 11. Treść tego ostatniego postanowienia nie pokrywa się z brzmieniem art. 12 ust. 3 konwencji haskiej z 1996 r., w którym brak podobnego rozwiązania.

3.5. Dalsza skuteczność „środków ochrony” po zmianie jurysdykcji krajowej (np. miejsca pobytu)

W świetle art. 12 konwencji haskiej z 2000 r. środki podjęte zgodnie z art. 5–9 pozostają – z zastrzeżeniem art. 7 ust. 3 – w mocy w swoich granicach, nawet jeżeli w wyniku zmiany okoliczności wyeliminowana została podstawa, mocą której została ustalona jurysdykcja, dopóki organy mające jurysdykcję na podstawie konwencji ich nie zmieniają, zastępują lub uchylają.

W sprawozdaniu wyjaśniającym postanowienie to scharakteryzowano jako utrzymanie w mocy środków zastosowanych przez właściwy organ, nawet jeżeli podstawy jurysdykcji tego organu w międzyczasie zniknęły, o ile organy sprawujące jurysdykcję po zmianie okoliczności (czyli miejsca zwykłego pobytu zgodnie z art. 5 ust. 2) sprawy nie zmodyfikowały, nie zastąpiły ani nie uchylły tych środków. Podano przykład ustanowienia opiekuna dla osoby dorosłej przez organy pierwszego miejsca zwykłego pobytu tej osoby, do czego konieczne jest, aby taki opiekun kontynuował pełnienie powierzonych mu funkcji w przypadku, gdyby osoba dorosła przeniosła swoje miejsce zwykłego pobytu do innego państwa. Zauważono przy tym, że konwencyjna zasada uznawania z mocy prawa (art. 22 ust. 1) nie byłaby wystarczająca do tego celu, ponieważ zagwarantowano w nim uznawanie środków pozostających w mocy, a właściwe organy mogą nie wiedzieć, czy środki pozostają w mocy po zmianie okoliczności²⁰⁶.

Natomiast zgodnie z art. 14 konwencji haskiej z 2000 r. – zamieszczonym w kolejnym rozdziale „kolizyjnym” – warunki wdrożenia środków ochrony od momentu zmiany okoliczności (podstaw jurysdykcji) będą podlegały prawu państwa nowego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej²⁰⁷.

3.6. Kwestia ciągłości jurysdykcji (*perpetuatio iurisdictionis*)

W konwencji haskiej z 2000 r., co może zaskakiwać z perspektywy współczesnych źródeł międzynarodowego postępowania cywilnego, nie przewidziano zasady ciągłości jurysdykcji. Tym samym odpadnięcie podstawy jurysdykcji (np. wyjazd za granicę i zmiana miejsca zwykłego pobytu) skutkować będzie zakończeniem rozpoznawania sprawy (w polskim postępowaniu: umorzeniem).

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono jednak, że w razie zmiany miejsca na pozakonwencyjne „nic nie stoi na przeszkodzie, aby rozpatrujący sprawę organ umawia-

²⁰⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 74–75.

²⁰⁷ Zob. K. Karjalainen, *Fragility...*, s. 439–465.

jącego się państwa, w którym znajdowało się pierwsze miejsce zwykłego pobytu, zachował jurysdykcję zgodnie z krajowym prawem procesowym, chociaż pozostałe umawiające się państwa nie są zobowiązane konwencją do uznania środków, które mogą zostać zastosowane przez taki organ”²⁰⁸. Takie rozwiązanie uznano za przyjęte w konwencji haskiej z 1996 r., za czym przemawiać ma sprawozdanie wyjaśniające do tej konwencji (nota nr 30)²⁰⁹.

Na marginesie można zauważyć, że w niedawnym wyroku Trybunału Sprawiedliwości dotyczącym podobnego problemu, a dodatkowo relacji między konwencją haską z 1996 r. (tj. wzorcem dla omawianej konwencji) i rozporządzeniem unijnym, przyjęto, że omawianej zasady nie stosuje się, jeżeli nastąpiła zmiana miejsca zwykłego pobytu dziecka z państwa, w którym wszczęto postępowanie na podstawie jurysdykcji wyznaczonej rozporządzeniem unijnym, na państwo trzecie (Rosję), które jest stroną – nieprzewidującej *prorogatio iurisdictionis* – konwencji haskiej z 1996 r.²¹⁰ Podobne, dyskusyjne stanowisko w przyszłości mogłoby się odnosić do relacji omawianej konwencji z ewentualnym rozporządzeniem unijnym dotyczącym środków ochrony osoby dorosłej.

4. Wskazanie prawa właściwego

4.1. Norma kolizyjna

Jurysdykcji sądów polskich nie można zasadniczo utożsamiać z podleganiem danej sprawy polskiemu prawu materialnemu, tzn. ze stosowaniem przez sąd własnego prawa celem jej merytorycznej oceny. Może wystąpić bowiem sytuacja, w której sąd orzeka na podstawie prawa obcego. Przed rozpoznaniem sprawy potrzebne jest zastosowanie obowiązujących w danym państwie norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego, które rozstrzygają kolizję praw materialnych różnych państw²¹¹. Najczęściej normy kolizyjne, w tym w konwencji haskiej z 2000 r., mogą jako właściwe dla danej sprawy wskazać prawo materialne każdego państwa na świecie (uniwersalny skutek zastosowania). Brak przy

²⁰⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 61.

²⁰⁹ P. Lagarde, *Explanatory Report on the 1996 Hague Child Protection Convention*, [w:] *Hague Conference on Private International Law, Proceedings of the Eighteenth Session, 30 September to 10 October 1996*, t. II, *Protection of children*, Hague 1998, s. 534–605.

²¹⁰ Wyrok TS z 14.07.2022 r., C-572/21, CC przeciwko VO.

²¹¹ W. Ludwiczak (*Refleksje o współczesnych kodyfikacjach międzynarodowego prawa prywatnego*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy)*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990, s. 608) jako trafne ocenia łączne regulowanie jurysdykcji i właściwości prawa. Autor zauważa, że potrzeba skierowania się ku międzynarodowemu prawu prywatnemu zależy bowiem od rozstrzygnięcia sprawy jurysdykcji, a oba zagadnienia bez siebie „wiszą w powietrzu”.

tym obecnie zastrzeżenia, iż nastąpi to pod warunkiem, że we wskazanym państwie by podobnie postąpiono²¹².

Rolą norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego jest wskazanie, któremu z obowiązujących na świecie systemów prawa materialnego podlega dana sprawa. Co do zasady normy te nie regulują ludzkiego zachowania bezpośrednio i merytorycznie. Są normami pośrednimi, które stanowią „drogowskaz do norm bezpośrednich”²¹³. Zadaniem ustawodawcy jest w szczególności określenie, jaki fakt powinien decydować o właściwości prawa dla objętego hipotezą zakresu spraw z uwagi na jego ścisły związek z tymi sprawami²¹⁴. Sąd, stosując normy kolizyjne, nie jest co do zasady zorientowany głównie na stwierdzenie właściwości własnego prawa. Tym samym badanie położenia łączników przewidzianych w normach kolizyjnych nie jest ograniczone do terytorium państwa *forum*, a oparte na nich normy nie są jednostronne.

We współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym interpretowanym z przepisów o genezie krajowej, międzynarodowej i unijnej dominują normy niejednostronne, tj. potencjalnie wskazujące właściwość nie tylko własnego prawa materialnego *forum*, ale prawa każdego państwa na świecie (normy uniwersalne)²¹⁵. Wskazanie przez normy kolizyjne właściwości prawa obcego nie oznacza bezwzględnej akceptacji jego treści. Zagraniczne unormowanie, którego skutki stosowania naruszałoby podstawowe zasady polskiego porządku prawnego (*ordre public*), zostaje bowiem odrzucone przy zastosowaniu klauzuli porządku publicznego. Do podobnych rezultatów prowadzi uwzględnienie przepisów koniecznego zastosowania *legis fori* zamiast wskazanego prawa obcego. Niektóre rozwiązania kolizyjnoprawne, np. alternatywne wskazanie preferencyjne lub korygujące, są częściowo nastawione na wspomaganie określonego efektu materialnoprawnego²¹⁶.

Odmienność norm kolizyjnych w poszczególnych państwach prowadzić może do stosowania przez sądy odmiennych praw właściwych (np. kodeksów rodzinnych różnych państw) w takiej samej sprawie, a nawet w tej samej sprawie, która podlega jurysdykcji kilku państw.

²¹² Polegało to na sprawdzeniu, czy sąd obcy, rozpoznając podobną sprawę, zastosowałby prawo polskie, gdyby łącznik znajdował się w Polsce. Postulat wzajemnego stosowania prawa państwa *forum* w państwie, którego prawo ma być zastosowane przez sąd w konkretnej sprawie, wywodziło z zasady równorzędności systemów prawnych na świecie. Zob. N. Rycko, *Prawo prywatne międzynarodowe w świetle konstytucyjnej zasady dobra wspólnego*, [w:] *Dobro wspólne. Teoria i praktyka*, red. W. Arndt, F. Longchamps de Brier, K. Szczucki, Warszawa 2013, s. 256.

²¹³ Zob. J. Jakubowski, *Funkcje i zakres prawa prywatnego międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1966/11, s. 668, 683.

²¹⁴ Zob. A. Mączyński, *Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 233.

²¹⁵ Zob. K. Karjalainen, *Fragility...*, s. 439–465.

²¹⁶ Odnośnie do prac nad rozporządzeniami unijnymi, w toku których pojawiały się propozycje ograniczenia zastosowania klauzuli *ordre public*, a tym samym uzyskania ich drogą skutku w obszarze prawa materialnego, zob. P. Mostowik, K. Sondel-Maciejewska, *Materialnoprawne rezultaty unijnej współpracy sądowej w sprawach rodzinnych*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013, s. 195.

Skutkować to może wydaniem przez nie odmiennych orzeczeń. Często te orzeczenia – zgodnie z przeważającym dziś modelem regulacji skuteczności obcych orzeczeń, który nie przewiduje kolizyjnej kontroli – będą następnie uznawane w państwie, w którym obowiązują inne normy kolizyjne. Mimo że wydane w nim orzeczenie w takiej samej sprawie mogłoby być zaś odmiennie z powodu oparcia się przez sąd na innym prawie właściwym²¹⁷.

Normy kolizyjne, podobnie jak normy jurysdykcyjne, wynikają obecnie z aktów normatywnych o różnej genezie, tj. krajowej (wewnętrznej), międzynarodowej (konwencyjnej) i prawa Unii Europejskiej. Wskazanie systemu prawa materialnego (z obowiązujących na świecie), któremu podlega dana sprawa, odbywa się za pomocą norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego²¹⁸. Międzynarodowa właściwość sądu (pozytywny efekt zastosowania normy jurysdykcyjnej) we współczesnym systemie prawa cywilnego nie przekłada się automatycznie na stosowanie przez sąd własnego prawa celem merytorycznej oceny sprawy. Jest inaczej niż w prawie publicznym, na tle którego np. organy podatkowe zajmują się obowiązkiem podatkowym w granicach zakreślonych prawem danego państwa, a nie prawem obcym. Podobnie instytucje ścigające przestępstwa mają kompetencję dotyczącą tylko tych czynów, które obejmuje ustawa krajowa (tj. dokładnie je dookreśla, np. za pomocą okoliczności dotyczących miejsca albo osoby).

Hipoteza (zakres) normy kolizyjnej stanowi określenie sytuacji, w której znajdzie zastosowanie wyrażony w dyspozycji nakaz, czyli wskazanie prawa materialnego²¹⁹. Przykładami mogą być zdolność, ubezwłasnowolnienie, obowiązek alimentacyjny, opieka prawna lub kuratela, dokonanie czynności na rzecz reprezentowanego.

Dyspozycja normy kolizyjnej obejmuje zaś opis łącznika, który jest faktem wykazującym cechy odpowiadające temu opisowi²²⁰. Można w nim wyróżnić określnik nominalny (np. zwykły pobyt osoby dorosłej, obywatelstwo) i subokreślnik temporalny (tj. moment miarodajny dla zbadania i lokalizacji miarodajnej okoliczności). Łącznik może być złożony i obejmować kilka okoliczności lub dotyczyć kilku podmiotów (np. miejsce zwykłego pobytu stron w państwie ojczystym).

Rozumowanie prawnicze, które polega na interpretacji norm kolizyjnych i ich przyporządkowaniu do kwestii materialnoprawnych, wyłaniających się w danym stanie rzeczy, określa się mianem kwalifikacji. Pojęcie to jest przydatne do nazywania zabiegów zmierzających do ustalenia, jaki jest zakres danej normy na tle całego systemu prawa prywatnego międzynaro-

²¹⁷ Skutek ten na przykładzie „pędu do sądu” w sprawach rozwodowych omawia P. Mostowik, *Prawo właściwe dla rozvodu i separacji w świetle rozporządzenia unijnego 1259/2010*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011/2, s. 337–389.

²¹⁸ W. Ludwiczak jako trafne ocenia łączne regulowanie jurysdykcji i właściwości prawa. – W. Ludwiczak, *Refleksje...*, s. 608.

²¹⁹ Zob. H. Trammer, *Z rozważań nad strukturą normy kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego*, „Studia Cywilistyczne” 1969/13–14, s. 398–399.

²²⁰ Przyjmowane w piśmiennictwie znaczenia pojęcia łącznika omawia A. Mączyński, *Wskazanie...*, s. 231–233.

dowego *forum*, np. w celu ustalenia zasięgu zastosowania, w szczególności przedmiotowego, poszczególnych elementów stanu faktycznego. Lustrzanym odbiciem jest odpowiedź na pytanie o to, jakie stany rzeczy mieszczą się w zakresach poszczególnych norm²²¹.

Przy wykładni przepisów kolizyjnych o genezie międzynarodowej potrzebne jest wzięcie pod uwagę, że używane w nich pojęcia mogą (ale nie muszą) mieć inne znaczenie niż we własnym prawie materialnym. Dla jednolitego interpretowania i stosowania regulacji kolizyjnej w skali międzypaństwowej (w tym uniknięcia różnego wskazania prawa właściwego) optymalne jest bowiem przyjęcie takiego samego rozumienia przepisów we wszystkich umawiających się państwach. To zaś może w niektórych z nich oznaczać potrzebę oderwania się od znaczenia przyjętego we własnym prawie materialnym²²². Prawodawca międzynarodowy zamieszcza niekiedy autonomiczne definicje używanych pojęć (np. ubezwłasnowolnienia) albo celowo posługuje się terminami oderwanymi od terminologii praw materialnych tych państw (np. zwykłego pobytu, środka ochrony). Dążenia do jednolitego (i w tym znaczeniu: autonomicznego) rozumienia postanowień konwencyjnych w grupie umawiających się państw nie należy oczywiście utożsamiać z założeniem, by rozumienie wynikających z nich pojęć (np. osoby dorosłej) było koniecznie odmienne od tego, które jest przyjęte w prawach materialnych wszystkich umawiających się państw. W niektórych sytuacjach jednocześnie w prawie międzynarodowym definiuje się określone pojęcie, żeby było jednolicie rozumiane w państwach stosujących konwencję (np. środek ochrony²²³, zarządzenie opiekuńcze)²²⁴.

W świetle art. 51a Prawa o ustroju sądów powszechnych²²⁵ sąd z urzędu ustala i stosuje właściwe prawo obce²²⁶. Może zwrócić się do ministra sprawiedliwości o udzielenie tekstu tego prawa oraz o wyjaśnienie obcej praktyki sądowej, jak też zastosować inne środki, w tym zasięgnąć opinii biegłych²²⁷. Prawo właściwe dla danej kategorii spraw (np. ubezwłasnowolnienie, stosunki między opiekunem a osobą dorosłą, relacje reprezentowanego z osobami trzecimi) wyznaczane jest najczęściej lokalizacją okoliczności podmiotowej lub przedmiotowej

²²¹ Zob. P. Mostowik, *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2006, s. 55.

²²² Zob. M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, Warszawa 2012, s. 51–55.

²²³ Zob. A. Ruck Keene, *Fundamental Definitions*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005, s. 3.

²²⁴ Niekiedy jednak umawiające się państwa nie przewidują jednolitego rozumienia i odsyłają do prawa materialnego każdego forum (np. odnośnie do rozumienia obywatelstwa) bądź prawa wskazanego w każdym państwie normami kolizyjnymi w nim obowiązującymi (np. siedziby spółki w świetle art. 24 pkt 2 rozporządzenia 1215/2012).

²²⁵ Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.).

²²⁶ Wcześniej art. 1143 § 1 i 3 k.p.c. Co do naruszenia norm kolizyjnych jako podstawy skargi kasacyjnej zob. K. Weitz, *Jurysdykcja...*, s. 11–14; M. Pilich, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego za lata 1990–2010*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa” 2011, t. 5, s. 82–88.

²²⁷ Zob. M. Cichomska, *Metody ustalania treści prawa obcego a Europejska Sieć Sądownicza*, „Polski Proces Cywilny” 2012/2, s. 292–311.

(łącznika), która jest określona w prawie kolizyjnym *forum*. Na wskazanie prawa właściwego wpływ mogą mieć przy tym normy zaliczane do części ogólnej (np. przewidujące odesłanie do innego państwa lub zastrzeżenie niestosowania prawa sprzecznego z *ordre public forum*), a ich zastosowanie może spowodować finalne zastosowanie innego prawa niż to, które zostało *prima facie* określone pierwszym łącznikiem²²⁸. Obecnie normy kolizyjne mogą wskazać potencjalnie właściwość prawa każdego państwa na świecie (normy uniwersalne)²²⁹.

Teoretycznie subokreślnikiem temporalnym, tj. momentem, na który ustalany jest miarodajny łącznik kolizyjny (obywatelstwo), jest moment orzekania o ubezwłasnowolnieniu. W praktyce kluczowe znaczenie w omawianych sprawach mają normy jurysdykcyjne, przy których stosowaniu (badaniu podstawy jurysdykcji) podstawowe znaczenie ma moment wszczęcia postępowania. Jeżeli normy kolizyjne przewidują właściwość *legis fori*, to moment ten pośrednio wyznacza też właściwość prawa.

4.2. Łączniki kolizyjne

Wskazanie prawa właściwego odbywa się najczęściej drogą lokalizacji w konkretnym stanie faktycznym łączników, które opisano abstrakcyjnie w przepisach kolizyjnych (np. obywatelstwa określonej osoby, jej miejsca zamieszkania bądź miejsca zawarcia małżeństwa). Mogą one dotyczyć cech danej osoby²³⁰. Jeżeli będą zlokalizowane poza państwem *forum*, doprowadzą do właściwości zagranicznego prawa²³¹. We współczesnym prawie normy kolizyjne rzadko określają wyraźnie właściwość własnego prawa albo, ogólniej, prawa obowiązującego w państwie sądu. Ma to jednak miejsce akurat na tle konwencji haskiej z 2000 r. i dotyczy spraw będących przedmiotem niniejszej pracy.

Obywatelstwo osoby dorosłej ma, zgodnie z art. 13 i 60 p.p.m., kluczowe znaczenie w sprawach ubezwłasnowolnienia i opieki prawnej lub kurateli, które podlegają obecnie prawu krajowemu – albo bezpośrednio, albo pośrednio (w sytuacjach, w których sąd stosuje własne prawo, a jurysdykcja krajowa została oparta na innej okoliczności, np. pobycie). Natomiast zwykły (stały) pobyt osoby dorosłej na tle prawa krajowego odgrywać może kolizyjną rolę pośrednio w wyjątkowych sytuacjach. Kluczową rolę w sprawach „środków ochrony osoby

²²⁸ Zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Studia i Rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi*, red. A. Janik, Warszawa 2009, s. 409.

²²⁹ Praktyczne komplikacje z oddzieleniem zakresu zastosowania wielostronnych norm kolizyjnych, które wynikały ze starszych konwencji haskich, od pozostałych norm danego systemu prawa kolizyjnego sygnalizuje M. Czepelak – zob. M. Czepelak, *Umowa...*, s. 174–176.

²³⁰ Zob. M. Pilich, *Łączniki personalne osób fizycznych w prawie prywatnym międzynarodowym (zagadnienia wybrane)*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2016/19, s. 7 i n.

²³¹ Ścisły związek między zagadnieniami kolizyjnoprawnymi i międzynarodowym postępowaniem cywilnym, w szczególności wpływ tego, w którym państwie toczy się postępowanie, na treść norm kolizyjnych, podkreślają J. Jodłowski i T. Ereciński; zob. J. Jodłowski, *Kilka kwestii z teorii międzynarodowego postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1974/2, s. 96–98; T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 17, 65–66.

dorośle” odgrywa natomiast na tle konwencji haskiej z 2000 r. (też pośrednio, wtórnie od takiej podstawy jurysdykcji i zasady stosowania przez sąd własnego prawa)²³². Na tle konwencji wynika to z zasady *lex fori* powiązanej z pierwszoplanowym znaczeniem zwykłego pobytu, jak też okoliczności, że do głosu mogą dojść też inne podstawy jurysdykcji (np. obywatelstwo, niestały pobyt)²³³.

Przepisy kolizyjne wyrażają najczęściej zapasowy układ łączników, w którym w razie niezaistnienia w konkretnej sprawie – wskazującego po pierwsze – łącznika priorytetowego, o właściwości prawa decyduje wtórnie inny łącznik. A w razie braku i wtórnego łącznika – kolejna okoliczność przewidziana w swoistej kaskadzie²³⁴. Kolejno uwzględniane łączniki nazwać można subsydiarnymi lub zapasowymi. Kaskadowa budowa wskazania prawa staje się rozwiązaniem powszechnym. Sprawia, że w praktyce nieczęsty będzie brak łączników lub faktyczna niemożność ich ustalenia i zastosowanie znajdą reguły wyznaczające subsydiarną właściwość prawa, np. najściślej związanego z daną sytuacją albo własnego. Takie rozwiązanie może być też wpisane w treść szczegółowego przepisu dotyczącego danego zakresu (np. w razie braku obywatelstwa – okoliczność zamieszkania), albo wynikać z przepisów zaliczanych do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego. Na przykład zgodnie z art. 3 p.p.m. w razie bezpaństwowości uwzględnia się miejsce zamieszkania danej osoby (np. ubezwłasnowolnionej).

Korekcyjne ujęcie łączników to natomiast rzadkie rozwiązanie polegające na niezapasowym przyporządkowaniu w normie kolizyjnej kilku łączników do danego zakresu, które skutkuje właściwością kilku praw. Specyfikę wykazuje rozwiązanie, w którym zastosowanie drugiego łącznika (a w konsekwencji – właściwość prawa) jest zależne od braku określonego efektu w prawie najpierw wskazanym²³⁵. Ustawodawca kolizyjny stara się w ten sposób zwiększyć prawdopodobieństwo pożądanego skutku materialnoprawnego²³⁶. Przykładem może być art. 25 p.p.m., na podstawie którego w razie niespełnienia wymagań co do formy na tle *legis causae* (np. prawa właściwego dla kontraktu) wystarczające jest zachowanie wymagań (czyli właściwość prawa) państwa, w którym czynności jest dokonywana.

²³² Zob. A. Mączyński, *Zamieszkanie...*, s. 57–59, O. Bobrzyńska, P. Mostowik, *Zwykły pobyt dziecka jako podstawa jurysdykcji krajowej oraz łącznik kolizyjny*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014/6, s. 50 i n.

²³³ Więcej na temat stosowania tych łączników – M. Świerczyński, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018, s. 95 i n.; M. Pilich, [w:] *Prawo...*, s. 146 i n.

²³⁴ Zob. T. Pajor, *Nowe tendencje w części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego państw europejskich*, „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego” 1995/18, s. 63 i 65. Autor podkreśla, że współczesne sięganie do „kaskadowych” rozwiązań kolizyjnych jest wyrazem pogodzenia wartości prosto i jednoznacznie sformułowanych przepisów, które w praktyce okazują się jednak zbyt sztywne, oraz ogólnie sformułowanych klauzul prawa najściślej związanego, które mogą być przyczyną dowolności i nieprzewidywalności rozstrzygnięć.

²³⁵ Zob. A. Mączyński, *Wskazanie...*, s. 239; A. Mączyński, *Międzynarodowe...*, s. 136–137.

²³⁶ T. Pajor, *Nowe...*, s. 64–65; autor zauważa tendencję wskazywania kilku łączników, prowadzących do kilku potencjalnie właściwych praw, z których właściwe będzie to, które pozwala osiągnąć oznaczony rezultat merytoryczny lub daje określonej osobie najkorzystniejszą pozycję prawną.

W razie braku możliwości stwierdzenia w rozsądnym terminie treści właściwego prawa obcego stosuje się – zgodnie z art. 10 p.p.m. – prawo polskie. Rozwiązanie to wchodzi w grę po zastosowaniu wszystkich łączników, w tym zapasowych²³⁷.

4.3. Dookreślenie wskazania w razie niejedności prawa państwa wskazanego

W razie lokalizacji łącznika w państwie, w którym obowiązuje kilka systemów prawnych (na poszczególnych terytoriach lub w odniesieniu do pewnych grup osób), potrzebne jest dookreślenie, który z tych systemów (np. lokalny) znajdzie zastosowanie²³⁸. We współczesnych źródłach prawa kolizyjnego jest to dokonywane na dwa sposoby. Albo przez przyjęcie, że normy kolizyjne forum prowadzą nie tylko do właściwości prawa państwa, w którym łącznik jest zlokalizowany, ale dokładniej – do prawa miejsca jego położenia (np. na tle konwencji haskiej z 2000 r., jeżeli państwo składa się z kilku dzielnic prawnych, dla ustalenia prawa właściwego każdą jednostkę terytorialną uważa się za państwo). Albo – w sposób bardziej złożony, przynajmniej z perspektywy praktycznej – przez przyjęcie, że rolą norm kolizyjnych forum jest jedynie wskazanie państwa, a dookreślenie wskazania następuje przeważnie za pomocą obcych norm kolizyjnych, np. obcego prawa prywatnego międzydzielnicowego. Przykładem takiego rozwiązania jest art. 9 p.p.m. oraz art. 46 konwencji haskiej z 2000 r.

4.4. Kwestia uwzględniania odesłania mocą obcych norm kolizyjnych

Sąd stosuje własne normy kolizyjne, tj. obowiązujące w państwie sądu. Z przepisów zaliczanych do części ogólnej wynikać może potrzeba uwzględniania obcego prawa kolizyjnego²³⁹. Wówczas obce prawo jest stosowane w celu sprawdzenia, czy prowadzi do wskazania prawa innego państwa, tj. odesłania (*renvoi*). Jeżeli tak, normy kolizyjne forum mogą przewidywać, że w częściowym (np. tylko odesłania zwrotnego) lub pełnym zakresie (też odesłania dalszego) takie obce rozwiązanie określa właściwość prawa.

Kwestia ta w obecnym stanie prawnym jest różnie regulowana odnośnie do poszczególnych aspektów spraw rodzicielskich. Zgodnie z art. 5 ust. 1 p.p.m. – stosowanym w sprawach

²³⁷ Zob. P. Mostowik, *O postępowaniu w razie nieustalenia łączników kolizyjnych lub treści prawa obcego*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013, s. 709–725.

²³⁸ Zob. A. Mączyński, *Stosowanie norm kolizyjnych obcego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi*, red. A. Matlak, S. Stanisławska-Kloc, Warszawa 2013, s. 575–579; W. Popiołek, *Prawo niejedolite w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013, s. 693–707.

²³⁹ Zob. K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2021, s. 157 i n.; M. Wojewoda, *Instytucja odesłania w rozporządzeniu spadkowym (UE) nr 650/2012 – geneza i normatywny kształt renvoi w art. 34, cz. 1, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014/3, s. 4–9.*

filiacyjnych – prawo polskie jest właściwe, jeżeli prawo obce, wskazane jako właściwe przez ustawę, każe je stosować do danego stosunku prawnego (tylko odesłanie zwrotne)²⁴⁰. Brak potrzeby uwzględniania obcych norm kolizyjnych wynika z art. 19 konwencji haskiej z 2000 r., który mówi o stosowaniu wskazanego prawa materialnego (tj. wyłącza możliwość odesłania).

Na marginesie trzeba zauważyć, że w – stanowiącej wzorzec dla konwencji z 2000 r. – konwencji haskiej z 1996 r. zawarto inne rozwiązanie sygnalizowanej kwestii. Artykuł 21 ust. 2 stanowi, że jeżeli na podstawie art. 16 konwencji haskiej z 1996 r. właściwe jest prawo państwa pozakonwencyjnego, którego normy kolizyjne wskazują prawo innego pozakonwencyjnego państwa, które zastosowałoby własne prawo, stosuje się prawo tego innego państwa (odesłanie dalsze przyjęte). W praktyce wystąpi ono niezmiernie rzadko. Częściej natomiast będzie się aktualizował pracochłonny obowiązek badania obcych norm kolizyjnych. Stąd rozwiązanie zawarte w konwencji haskiej z 2000 r. wydaje się korzystniejsze i brak powielenia takiego rozwiązania należy ocenić pozytywnie.

4.5. Kwestia wstępna (zagadnienie powiązane)

Zagadnienia prywatnoprawne rodzące się w konkretnej sytuacji życiowej mogą składać się na hipotezy kilku norm kolizyjnych danego systemu prawa prywatnego międzynarodowego. Następuje wówczas kolizyjnoprawna fragmentaryzacja stanu faktycznego. Specyfika prawa prywatnego międzynarodowego względem prawa materialnego (z którego może wynikać również kilka norm regulujących taką sytuację) polega na tym, że zastosowanie kilku norm kolizyjnych może prowadzić do właściwości różnych praw dla poszczególnych zagadnień sytuacji rodzących się w danym stanie faktycznym. Im więcej osobnych norm kolizyjnych wynika z danego systemu prawa (tj. im jest on bardziej szczegółowy), tym takie zjawisko będzie intensywniejsze. Typowym przykładem takich kwestii częściowych (podlegających innym prawom właściwym) są – występujące przeważnie łącznie w praktyce, ale regulowane osobno i odmiennie – kwestie zdolności, formy czynności prawnej oraz prawa i obowiązków stron danego stosunku prawnego. Z omawianej perspektywy można podać przykład istnienia ubezwłasnowolnienia dla ustanowienia opieki.

Do podobnego rezultatu może doprowadzić częściowy wybór prawa obejmujący tylko niektóre zagadnienia danej sprawy. W raporcie wyjaśniającym²⁴¹, przy okazji omawiania wyboru prawa (art. 15 ust. 2) wspomniano, że komisja specjalna wyraźnie zaakceptowała skutek polegający na właściwości kilku praw (tj. rozszczępienie statutu, *dépeçage*). Uznano, że wydaje się ono

²⁴⁰ Zob. więcej W. Popiołek, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 352. Odnośnie do regulacji ustawowej zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne...*, s. 424–428; autor uważa, że tylko pkt 3 wyliczenia zawartego w art. 5 ust. 2 p.p.m. ma znaczenie normatywne, a pozostała część tego przepisu opisuje rozwiązania prawne wynikające już z innych przepisów.

²⁴¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 81.

szczególnie uzasadnione w przypadku, w którym osoba dorosła posiada majątek zlokalizowany w różnych państwach. Jednak opracowanie specjalnego postanowienia konwencyjnego na ten temat (tj. wyjaśniającego istnienie kwestii częściowych) nie uznano za konieczne.

Rozbicie poszczególnych zagadnień prawa cywilnego między hipotezy szeregu norm kolizyjnych może też dać o sobie znać na późniejszym etapie stosowania prawa materialnego państwa, które zostało wskazane łącznikiem prawa kolizyjnego forum. Zarówno w międzynarodowych sprawach osobowych, jak i w obrocie z osobami trzecimi może pojawić się zagadnienie określane jako kwestia wstępna, tj. zagadnienie (np. istnienia małżeństwa lub pokrewieństwa wyznaczających krąg osób traktowanych priorytetowo jako potencjalne osoby do pomocy) spoza zakresu wskazania daną normą kolizyjną (np. obejmującą opiekę prawną lub kuratelę)²⁴². To odrębny względem sprawy głównej stosunek prawny, którego występowanie i ocena prawna wpływają na rozstrzygnięcie tej sprawy (np. pokrewieństwo wpływające na obowiązek alimentacyjny, brak pełnej zdolności jako przesłanka ustanowienia opieki prawnej lub kurateli)²⁴³. Sygnalizowane zagadnienie nie rodzi się na początku procesu ustalania prawa właściwego, a dopiero w trakcie stosowania tego prawa. Jest spowodowane tym, że w prawie kolizyjnym następuje abstrakcyjne rozbicie poszczególnych elementów sytuacji życiowej na części (zakresy), dla których przewidziano różne normy kolizyjne²⁴⁴. Zakres zastosowania prawa właściwego jest bowiem określony w hipotezie każdej normy kolizyjnej, co rodzi potrzebę zastosowania osobnej normy kolizyjnej, wskazującej prawo materialne właściwe do oceny innego zagadnienia²⁴⁵. Poprawne wydaje się ocenianie omawianej kwestii zgodnie z prawem wyznaczonym przez pozostałe normy kolizyjne *legis fori*²⁴⁶.

²⁴² Zob. więcej M. Pazdan, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 136. Zob. też T.S. Schmidt, *The Incidental Question in Private International Law*, Collected Courses of the Hague Academy of International Law 1992, t. 233, s. 324–341.

²⁴³ Zob. P. Lagarde, *Jaką normę kolizyjną stosować do kwestii wstępnych*, tł. H.T. Warszawa 1961, s. 27. Autor mówi o „pierwotnym” rozdziale sytuacji o charakterze międzynarodowym zgodnie z mechanizmem kolizyjnym oraz „problemie wtórnego rozdziału”.

²⁴⁴ Co do przykładów kwestii traktowanych jako wstępne w orzecznictwie Sądu Najwyższego i rozpoznania ich na podstawie prawa właściwego wskazanego obowiązującymi w Polsce regułami kolizyjnymi – zob. M. Pilich, *Przełęcz...*, s. 90.

²⁴⁵ Brak jednolitości w doktrynie podkreśla A. Mączyński – zob. A. Mączyński, *Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1983, s. 102–103.

²⁴⁶ Zgodnie z ogólnym stanowiskiem K. Przybyłowskiego przy rozstrzyganiu omawianej kwestii trzeba wychodzić od zasady właściwości norm kolizyjnych *legis fori* – K. Przybyłowski, *Z problematyki stosowania obcych norm kolizyjnych*, Kraków 1959, s. 7, przyp. 6. Na przykład M. Pazdan zagadnienie pełnoletniości, jako tzw. kwestię wstępną dla obliczania terminu przedawnienia, poddaje prawu wskazanemu przez normy kolizyjne *legis fori* – M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 1967, s. 83. Podobnie P. Mostowik (*Władza...*, s. 273–277) podaje argumenty za stosowaniem norm kolizyjnych *legis fori* i krytyczne wobec stosowania *legis causae*. P. Lagarde zaprezentował stanowisko, że rozstrzygnięcie powinno podlegać: a) gdy kwestia główna podlega *legis fori* – temu prawu, b) gdy kwestia główna nie podlega *legis fori* – prawu wskazanemu obcymi normami kolizyjnymi z uwagi na „odległą pozycję kwestii wstępnej w stosunku do porządku prawnego *fori*” oraz „konieczność poszanowania wewnętrznej logiki prawa obcego, miarodajnego dla kwestii głównej” (dopuszcza jednak posiłkowe stosowanie norm kolizyjnych *legis fori*, „gdy kwestia wstępna jest integralną częścią porządku *legis fori*”) – P. Lagarde, *Jaką...*, s. 9, 21–26.

Taka ocena zapewnia harmonię rozstrzygnięć wydawanych w państwie *forum*. Zarówno gdy dane zagadnienie rozpoznawane jest jako kwestia główna, jak i wtedy gdy występuje jako wstępna, do oceny prawnej konsekwentnie znajdzie zastosowanie wyznaczone tak samo (tymi samymi normami) prawo właściwe²⁴⁷.

4.6. Zastrzeżenie nienaruszania przez obce prawo podstawowych zasad porządku prawnego *forum* (*ordre public*)

Prawem wskazanym przez normy kolizyjne (lokalizację łącznika) może być prawo obce. Co do zasady oznacza to stosowanie przez sąd danego państwa materialnego prawa prywatnego, które pochodzi z innego państwa i może mieć odmienną treść. Nie oznacza to jednak bezwarunkowego stosowania tego prawa. Może ono nie być finalnie zastosowane, jeżeli skutek zastosowania ingerowałby w krajowy *ordre public*²⁴⁸. Rozwiązanie umożliwiające w niektórych sytuacjach odmowę stosowania prawa obcego nazywane jest klauzulą *ordre public*. Jej celem jest zapewnienie efektywności trzonu własnego prawa, w szczególności reguł konstytucyjnych i podstawowych założeń kodeksowych²⁴⁹. Wydaje się, że kluczowe znaczenie z omawianej perspektywy wydają się mieć postanowienia Konstytucji RP dotyczące wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli (art. 5), podmiotowości i godności człowieka (art. 30), równości wobec prawa (art. 32) oraz prawa do życia (art. 38), w tym funkcjonowania w społeczeństwie, decydowania o życiu osobistym (art. 47), prawa do własności, innych praw majątkowych oraz prawa dziedziczenia (art. 64). W świetle art. 69 Konstytucji RP: „Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej”. Rozumienie „zabezpieczenia egzystencji” może mieć wpływ na ocenę instytucji prawa cywilnego i rodzinnego, jakimi są ubezwłasnowolnienie całkowite

²⁴⁷ W doktrynie przedstawiane są też inne rozwiązania. Np. P. Lagarde, nieco inaczej niż w powołanym wyżej tekście, zauważa (*Explanatory...*, s. 578–579), że konwencja haska z 1996 r. nie dotyczy zagadnienia stanu cywilnego (np. ojcostwa na skutek uznania dziecka), które będzie wstępne dla powstania odpowiedzialności rodzicielskiej z mocy prawa i jej uznawania w innych państwach konwencyjnych na podstawie art. 16 konwencji haskiej z 1996 r. Zarazem podkreśla, że „nie byłoby nierozsądne”, by właściwość prawa dla tego wstępnego zagadnienia określały normy kolizyjne państwa zwykłego pobytu dziecka (czyli *legis causae*), a nie prawo kolizyjne *forum* (P. Lagarde, *Explanatory...*, s. 579).

²⁴⁸ Zob. więcej M. Zachariasiewicz, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 468. Zob. też K. Zawada, *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i spadkowego)*, „Nowe Prawo” 1979/4, s. 71.

²⁴⁹ Odnośnie do powiązań z prawem cywilnym – zob. K. Zaradkiewicz, *Ubezwłasnowolnienie – perspektywa konstytucyjna a instytucja prawa cywilnego*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziałowska, Warszawa 2014, s. 190 i n. Na temat treści pojęcia ubezwłasnowolnienia na tle art. 62 ust. 2 Konstytucji RP, tj. z perspektywy wyłączenia udziału w referendum lub wybierania – zob. R. Rybski, *Konstytucyjny status osób ubezwłasnowolnionych*, Warszawa 2015, s. 122 i n.

i częściowe oraz opieka prawna i kuratela, w tym ich funkcjonowania w praktyce sądowej. Kluczowe znaczenie dla ograniczenia zdolności w rozumieniu prawa cywilnego ma konstytucyjny test proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP).

Na przykład zgodnie z art. 7 p.p.m. prawa obcego nie stosuje się, jeżeli jego stosowanie miałyby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Podobne rozwiązanie przewidują też konwencja haska z 2000 r. i inne współczesne umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia unijne. Przepisy wyrażające klauzulę oddają przede wszystkim jej negatywne oblicze, tj. brak zastosowania prawa obcego²⁵⁰. Wydaje się, że nie powinno to implikować od razu zastosowania w zamian prawa sądu (chyba że wyraźnie przewidziano stosowanie *legis fori*). Poprawniejsze wydaje się zastosowanie prawa wskazanego dla danego zakresu spraw łącznikiem zapasowym (tj. kolejnego stopnia „kaskady”), podobnie jak w sytuacji niemożności stwierdzenia łącznika przewidzianego w pierwszym rzędzie albo niemożności ustalenia treści prawa właściwego²⁵¹. Odnośnie do omawianych spraw można by podać przykład zagranicznego rozwiązania, które skutkowałoby swoistą śmiercią cywilną, tj. zbyt daleko następowałoby ubezwłasnowolnienie oraz zbyt duża byłaby rola opiekuna prawnego lub kuratora. Jak również odwrotną sytuację – tj. brak środków ochrony dla osoby w obrocie cywilnoprawnym z osobami trzecimi (niejako „przed” jego nieuczciwymi uczestnikami).

Pierwsze dekady XXI wieku przyniosły w niektórych systemach prawnych nowelizacje prawa osobowego i rodzinnego, które z perspektywy innych systemów mogą być oceniane jako dyskusyjne, a nawet szokujące. Tytułem przykładu można wskazać zerwanie w niektórych rozwiązaniach filiacyjnych powiązania między wzorcami biologicznymi²⁵² i prawem rodzinnym. Zastrzeżenia może budzić też pochapne przymusowe odbieranie (ograniczanie lub pozbawianie praw rodzicielskich) zdolności do czynności prawnych. Podobnie trzeba by ocenić prawo, które nie przewiduje środków ochrony dorosłego, w tym pomocy mu w funkcjonowaniu w obrocie cywilnoprawnym za pośrednictwem bądź przy asyście opiekuna lub kuratora.

²⁵⁰ Zob. T. Ereciński, *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981, s. 265. Autor zauważa, że nie chodzi o wyłączenie obcego prawa *in globo*, lecz konkretnego przepisu (do czego, jak się wydaje, należałoby uczynić zastrzeżenie: „o ile bez tego przepisu utrzymywanie właściwości danego prawa obcego ma sens”). M. Pazdan podkreśla, że w miejsce wyłączonych przepisów szczegółowych wskazanego systemu prawnego mogą wejść jego przepisy ogólne – M. Pazdan, *O niektórych osobliwościach poszukiwania prawa właściwego*, [w:] *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000, s. 340.

²⁵¹ T. Ereciński podkreśla, że stosowanie prawa własnego w miejsce wyłączonego obcego prawa jest w praktyce najprostsze, ale byłoby rozwiązaniem sztucznym ze względu na nierealizowanie celu normy kolizyjnej, jakim jest zastosowanie prawa najściślej związanego ze sprawą – T. Ereciński, *Prawo...*, s. 264.

²⁵² Zob. S. FitzGibbon, *The Biological Basis for the Recognition of the Family*, „3 International Journal of the Jurisprudence of the Family” 2012/1, s. 1–4; https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3223744 (dostęp: 12.10.2023 r.).

4.7. Normy koniecznego zastosowania państwa forum

Na finalną treść prawa stosowanego do oceny sprawy mogą wpływać normy koniecznego zastosowania (wymuszające właściwość). Są to rozwiązania prawne państwa sądu „imperatywne na płaszczyźnie kolizyjnoprawnej”, jeżeli „z treści lub celu przepisu nie wynika, iż jego zastosowanie jest ograniczone do terytorium państwa, które dany przepis ustanowiło”. Podkreśla się, że przepisy takie „chcą być zastosowane”, a ponadto zachodzi między nimi a konkretnym stanem faktycznym ścisły związek²⁵³. Praktycznym rezultatem konstrukcji przepisów koniecznego zastosowania jest w wielu wypadkach właściwość własnego prawa, jednak teoretycznie ma ona dwa oblicza, tj. może prowadzić też do odejścia od stosowania zagranicznego prawa na rzecz prawa własnego albo innego prawa obcego²⁵⁴.

Zgodnie z art. 8 p.p.m. wskazanie prawa obcego nie wyłącza zastosowania tych przepisów prawa polskiego, z których treści lub celów niewątpliwie wynika, że regulują one podlegający ocenie stosunek prawny bez względu na to, jakiemu prawu on podlega. Ponadto przy stosowaniu prawa właściwego można uwzględnić przepisy bezwzględnie wiążące innego państwa, z którymi oceniany stosunek prawny jest ściśle związany, jeżeli przepisy te, według prawa tego państwa, stosuje się bez względu na to, jakiemu prawu ten stosunek podlega²⁵⁵. Precyzyjniejszą definicję – na potrzeby spraw zobowiązaniowych – zawiera art. 9 ust. 1 rozporządzenia nr 593/2008 („Przepisy wymuszające swoje zastosowanie to przepisy, których przestrzeganie uważane jest przez państwo za tak istotny element ochrony jego interesów publicznych, takich jak organizacja polityczna, społeczna lub gospodarcza, że znajdują one zastosowanie do stanów faktycznych objętych ich zakresem bez względu na to, jakie prawo jest właściwe dla umowy zgodnie z niniejszym rozporządzeniem”)²⁵⁶. Zastosowanie tej konstrukcji powoduje, że zagadnienia regulowane przez tak określone normy *de facto* nie mieszczą się w zakresie wskazania dokonywanego szczegółową normą kolizyjną, a podlegają własnemu prawu materialnemu (*lex fori*). Rezultaty stosowania przepisów koniecznego zastosowania oraz klauzuli porządku publicznego wykazywać mogą więc podobieństwa. Skutkują one również niestosowaniem regulacji wynikającej z prawa *prima facie* właściwego na rzecz uwzględnienia podstawowych zasad własnego prawa²⁵⁷.

²⁵³ Zob. B. Fuchs, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w nowej ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013, s. 69.

²⁵⁴ Zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne...*, s. 434–437.

²⁵⁵ Dodano też, że podczas rozstrzygania o uwzględnieniu tych przepisów należy mieć na uwadze ich naturę i cel oraz skutki, które wynikną z ich uwzględnienia, oraz te, które wyniknęłyby w razie ich pominięcia. Zob. M.A. Zachariasiewicz, *O potrzebie wskazania w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2010/7, s. 39–43.

²⁵⁶ Zob. P. Mostowik, *O podstawach właściwości prawa polskiego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2006/2, s. 472 i in.

²⁵⁷ Zob. S.C. Symeonides, *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress? General Report*, [w:] *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress?*, Hague–Boston–London 2000, s. 67–71.

5. Normy kolizyjne na tle konwencji haskiej z 2000 r.

5.1. Zastosowanie przez sąd własnego prawa (*lex fori*)

Konwencja haska z 2000 r. – podobnie jak konwencja haska z 1996 r., której konstrukcja była wzorcem – przewiduje rozwiązania kolizyjne, które co do zasady prowadzą do stosowania przez sąd lub organ własnego prawa (*lex fori*) odnośnie do środków ochrony. W niektórych jedynie sytuacjach może nastąpić wskazanie prawa innego niż prawo sądu, tj. przeważnie prawo zwykłego pobytu osoby dorosłej. Może teoretycznie być to wówczas – kiedy prawo właściwe nie wynika z jurysdykcji określonej inną podstawą niż zwykły pobyt – prawo każdego państwa na świecie, nie tylko państwa konwencyjnego. Taki potencjalny efekt opisano w art. 18 konwencji haskiej z 2000 r., zgodnie z którym konwencyjne postanowienia kolizyjne mają zastosowanie także wtedy, gdy prawem przez nie wskazanym jest prawo państwa niebędącego stroną omawianej umowy międzynarodowej. Z istoty większości postanowień konwencji (np. art. 14) będzie jednak wynikać, że właściwe będzie prawo któregoś z umawiających się państw²⁵⁸.

Zgodnie z art. 13 ust. 1: „Przy wykonywaniu jurysdykcji przyznanej zgodnie z postanowieniami rozdziału II, organy umawiającego się państwa stosują przepisy własnego prawa”. Tym samym na właściwość prawa pośredni wpływ mają normy jurysdykcyjne, określające państwo, którego instytucje są kompetentne do rozpoznania sprawy. Trzeba przy tym zauważyć, że takie sformułowanie konwencji może – podobnie jak na tle konwencji haskiej z 1996 r. – powodować pewne wątpliwości. Na tle sformułowania „sprawując jurysdykcję zgodnie z postanowieniami rozdziału II [...] stosują przepisy swojego prawa krajowego” powstaje problem stosowania poza sprawowaniem jurysdykcji konwencyjnej.

W niektórych sytuacjach organy lub sądy państw konwencyjnych będą bowiem orzekać o środkach ochrony, opierając swoją jurysdykcję nie na konwencji haskiej z 2000 r., ale na innych przepisach (np. umowy międzynarodowej bilateralnej lub prawa krajowego). Wydaje się, że i wówczas – konsekwentnie – należałoby stosować regułę orzekania na podstawie własnego prawa. W sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że stosowanie własnego prawa (*lex fori*) „ułatwia zadanie organowi sprawującemu jurysdykcję, ponieważ będzie on stosował prawo, które zna najlepiej”. Dodano, że „z uwagi na fakt, że środki będą wykonywane najczęściej w państwie organu, który podjął decyzję o ich zastosowaniu, wdrażanie tych środków będzie przebiegało sprawniej, jeżeli będą one zgodne z prawem tego państwa”²⁵⁹.

²⁵⁸ Zob. więcej: J. Long, *Rethinking...*, s. 51-73; M.A. Torné, *Current...*, s. 1-18.

²⁵⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 76.

5.2. Klauzula korekcyjna

W art. 13 ust. 2 przewidziano klauzulę korekcyjną. Jeżeli wymaga tego ochrona osoby dorosłej lub należącego do niej majątku, organy państwa konwencyjnego mogą „wyjątkowo zastosować lub wziąć pod rozwagę prawo innego państwa, z którym dana sytuacja ma ścisły związek”. Taka klauzula, z jednej strony, pozwala na dokonanie odstępstwa i dostosowanie właściwości prawa do nietypowej sytuacji (np. orzekania nie na bazie jurysdykcji wyznaczonej zwykłym pobytem, ale samym przebywaniem lub położeniem majątku). Z drugiej strony, powoduje pewną niepewność co do prawa, któremu dana sytuacja życiowa podlega.

Postanowienie to umożliwia „przełamanie” zasady właściwości własnego prawa (*lex fori*) na rzecz zastosowania prawa materialnego innego państwa. Zgodnie z literalną treścią chodzi o państwo, z „którym dana sytuacja ma ścisły związek”. *Prima facie* można by przez to rozumieć okoliczności faktyczne, tj. ogół cech danej sytuacji życiowej, inne niż łącznik kolizyjny przewidziany w zasadniczej normie. W omawianych sprawach – za pośrednictwem norm jurysdykcyjnych – to głównie zwykły pobyt osoby dorosłej. Stan faktyczny może zaś obejmować np. obywatelstwo innego państwa osoby dorosłej lub jej opiekuna prawnego, wcześniejsze długotrwałe zamieszkanie osoby dorosłej w innym państwie albo zaplanowaną przeprowadzkę na stałe, jak też inne umiejscowienie majątku, o który chodzi (w szczególności obecnej lub przyszłej własności osoby dorosłej). Jednak w świetle raportu wyjaśniającego ten wyjątek oparty jest „nie na zasadzie bliskości (najbliższy związek), lecz na zasadzie działania w nadrzędnym interesie osoby dorosłej”. Podano przykład, w którym do organów państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej (a nie państwa, w którym ona aktualnie przebywa, a które mogą być kompetentne na tle art. 9) skierowany zostanie wniosek o udzielenie pozwolenia na sprzedaż majątku osoby dorosłej przebywającej za granicą. Wówczas „preferowanym rozwiązaniem jest zapewnienie organowi sprawującemu jurysdykcję możliwości stosowania lub wzięcia pod uwagę prawa obowiązującego w miejscu, w którym znajduje się dany majątek, i udzielenia pozwolenia przewidzianego w tym prawie, nawet jeżeli w przepisach prawa państwa organu sprawującego jurysdykcję nie ustanowiono wymogu udzielenia w takim przypadku pozwolenia”²⁶⁰.

Takie ujęcie można by odczytywać jako *de facto* konstrukcję wskazania korygującego (zmierającego do zastosowania prawa o określonym skutku merytorycznym)²⁶¹. Trzeba zauważyć, że taka w istocie materialnoprawna konstrukcja, która miałaby wynikać z art. 13

²⁶⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 77.

²⁶¹ Ewentualnie wskazania preferencyjnego, jeżeli by z omawianego przepisu interpretować dążenie do zastosowania prawa korzystniejszego dla osoby dorosłej niż prawo, które znajduje zastosowanie na podstawie ust. 1. Zob. A. Mączyński, *Wskazanie...*, s. 231 i n.

ust. 2, wywoływałyaby skutki podobne do ogólnego rozwiązania prawa kolizyjnego, jakim jest zastosowanie norm koniecznego zastosowania państwa trzeciego (wymuszających swoją właściwość), wyrażoną np. w art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej EWG z 1980 r.²⁶² (a za nią – w Prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r. oraz w rozporządzeniu Rzym I), a w wersji uszczegółowionej do nieruchomości – w art. 30 rozporządzenia 650/2012.

5.3. Warunki wdrożenia środka ochrony

Osobna norma kolizyjna dotyczy podzakresu spraw regulowanych przez konwencję, tj. „warunków wdrożenia” środka ochrony. Zgodnie z art. 14 konwencji w sytuacji, gdy środek podjęty w jednym umawiającym się państwie ma zostać wdrożony w innym, warunki jego wdrożenia (wprowadzenia) podlegają przepisom obowiązującym w tym drugim państwie (swoistego wykonania środków).

W raporcie wyjaśniającym najpierw powiązano tę regulację z trwaniem skutków środków ochrony, o czym mowa w art. 12, tj. trwaniem (pozostawaniem w mocy) środków podjętych w granicach art. 5–9, nawet jeżeli w wyniku zmiany okoliczności wyeliminowana została podstawa, mocą której została ustalona jurysdykcja, dopóki organy mające jurysdykcję na podstawie konwencji z 2000 r. ich nie zmieniają, zastępują lub uchylają. Zauważono, że zasada ta nie ma charakteru bezwzględnego. Na przykład w razie decyzji w państwie poprzedniego zamieszkania o objęciu osoby dorosłej nadzorem publicznych służb socjalnych, środek taki „z oczywistych względów nie może nadal mieć zastosowania w przypadku przeniesienia miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej do innego państwa, ponieważ przedmiotowa służba może wykonywać swoje uprawnienia wyłącznie na terytorium swojego państwa”²⁶³.

W dalszej jego części podano sytuację zmiany prawa, np. zmiana miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej w okresie między podjęciem decyzji o zastosowaniu środka ochrony a wdrożeniem tego środka. Jak też sytuację w większym stopniu związaną z kwestią wykonywania uprawnień do reprezentacji – zarówno, kiedy takie uprawnienia wynikają ze środka ochrony, jak i pełnomocnictwa na wypadek ograniczenia zdolności do czynności prawnych udzielonego osobiście przez osobę dorosłą – w państwie innym niż to, na mocy prawa którego udzielono tych uprawnień. Podkreślono, że sytuacja ta została uregulowana w taki właśnie zachowawczy sposób (procedura wykonywania takich uprawnień podlega przepisom państwa, w którym są one wykonywane)²⁶⁴.

²⁶² Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, otwarta do podpisu w Rzymie dnia 19.06.1980 r. (Dz.Urz. UE C 169 z 2005 r., s. 10).

²⁶³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 75.

²⁶⁴ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 78.

5.4. Obrót z osobami trzecimi, w tym pełnomocnictwo na wypadek ubezwłasnowolnienia

Dla obrotu prawnego między osobą dorosłą, której dotyczą środki ochrony, a innymi podmiotami prawa cywilnego znaczenie mają przepisy dotyczące reprezentacji tej osoby. Odnosić się do tej problematyki może rozwiązanie wynikające z art. 14, mówiące o „warunkach wdrażania” środka ochrony. W raporcie wyjaśniającym napisano, że: „Celem art. 14 w brzmieniu uzgodnionym przez komisję dyplomatyczną jest zapewnienie wdrażania środków ochrony w państwie innym niż to, w którym zostały one zastosowane, niezależnie od tego, czy taka sytuacja wynika ze zmiany prawa. Nie dotyczy to wykonywania uprawnień do reprezentacji powierzonych osobiście przez osobę dorosłą. [...] Jeżeli przepisy obowiązujące w takim innym państwie uzależniają czynność, którą ma podjąć opiekun, taką jak sprzedaż majątku, od uzyskania zgody sędziego sądu opiekuńczego, taki wymóg stanowi «warunek wdrażania», którym w związku z tym będzie musiał zostać spełniony. Z drugiej strony może się zdarzyć, że prawo państwa, zgodnie z którym ustanowiono opiekuna, wymaga uzyskania takiej zgody, natomiast prawo państwa, w którym dany środek ma być wdrażany, nie wymaga takiej zgody. Paralelizm tych sytuacji oznaczałby, że również w tym przypadku należałoby zastosować prawo państwa, w którym dany środek ma zostać zastosowany. Wymóg uzyskania zgody organu przewidziany w prawie państwa pochodzenia może być jednak postrzegany jako nieodzowny element samego istnienia uprawnień, dlatego też sugeruje się opiekunowi, że uzyskanie takiej zgody jest wymagane. Powinno to dotyczyć w szczególności przypadku, gdy opiekun jest posiadaczem świadectwa, o którym mowa w art. 38, wskazującego, że wykonywanie niektórych uprawnień wymaga uzyskania zgody”²⁶⁵. Wydaje się więc, że intencją twórców konwencji było zastosowanie prawa, które przewiduje udział reprezentanta lub pomocnika osoby dorosłej ustanowionego w państwie innym niż wdrażanie środka.

Przed wszystkim reguły rządzące udziałem osoby dorosłej w obrocie cywilnym wynikają z rozbudowanej regulacji w art. 15–17 konwencji haskiej z 2000 r. Tym postanowieniom, które warto widzieć łącznie, poświęcono sporo miejsca w raporcie wyjaśniającym.

Z art. 15 wynika, że istnienie, zakres, zmiana i wygaśnięcie uprawnień do reprezentacji przyznanych przez osobę dorosłą z mocy porozumienia lub jednostronnej czynności prawnej w celu ich wykonywania w sytuacji niezdolności tej osoby dorosłej do samodzielnej ochrony swych interesów, podlegają przepisom państwa miejsca zwykłego pobytu tej osoby dorosłej w chwili zawarcia porozumienia lub podjęcia czynności prawnej (art. 15 ust. 1).

W raporcie wyjaśniającym najpierw – odnośnie do pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia *sensu largo* – zauważono, że osoba dorosła może samodzielnie i z wyprzedzeniem organizować kwestie związane ze swoją ochroną na przyszły okres, kiedy prawdopodobnie

²⁶⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 77–78.

nie będzie w stanie należycie chronić swoich interesów. W tym celu może chcieć ustanowić kogoś do reprezentacji na podstawie umowy zawartej z tą osobą, ewentualnie drogą jednostronnej czynności prawnej²⁶⁶. Podkreślono, że wykonywanie takich uprawnień może wymagać interwencji organu sądowego (np. w Quebecu wydaje on wówczas orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu)²⁶⁷.

Powierzane w ten sposób uprawnienia są bardzo zróżnicowane – mogą dotyczyć zarządzania majątkiem osoby dorosłej albo sprawowania nad nią osobistej opieki. Odnośnie do tego drugiego aspektu może się na to składać, wydane reprezentantowi, polecenie odmowy poddawania osoby ubezwłasnowolnionej przedłużającemu się leczeniu w przypadku nieuleczalnej choroby. Takie pełnomocnictwo jest rozpowszechnione w Ameryce Północnej, a nie jest znane w wielu państwach europejskich (np. we Francji wygasa ono z chwilą orzeczenia ubezwłasnowolnienia²⁶⁸).

Podkreślono następnie, że zwykle pełnomocnictwo, o ile zostało udzielone z zastrzeżeniem wykonywania też po ubezwłasnowolnieniu, może podlegać konwencji haskiej z 2000 r., ale od chwili ubezwłasnowolnienia. Takie pełnomocnictwo, obejmujące również wypadek ubezwłasnowolnienia, różni się od zwykłego pełnomocnictwa, którego osoba dorosła posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych udziela innej osobie, żeby mogła dbać o jej sprawy. To ostatnie, na tle większości systemów prawnych, wygasa wraz z ubezwłasnowolnieniem osoby dorosłej. Mają do niego ewentualnie zastosowanie postanowienia konwencji haskiej z 1978 r., która – w razie braku wyboru prawa – prowadzi do prawa państwa miejsca prowadzenia działalności gospodarczej lub miejsca zwykłego pobytu przedstawiciela (art. 6). Prawo to reguluje też chwilę ustania obowiązywania uprawnień przedstawiciela (art. 8 lit. a). Oznacza to, że podlega ono konwencji haskiej z 1978 r. do dnia orzeczenia ubezwłasnowolnienia. Podano przykład, w którym udzielono pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia przez osobę posiadającą obywatelstwo francuskie, która ma miejsce zwykłego pobytu w Stanach Zjednoczonych (Nowym Jorku). Pozostaje ono ważne, jeżeli osoba taka zamieszka we Francji z zamiarem stałego pobytu. Z kolei w przypadku udzielenia takiego pełnomocnictwa przez obywatela amerykańskiego mającego miejsce zwykłego pobytu w Paryżu jest ono nieważne i pozostanie nieważne również wówczas, gdy obywatel ten przeniesie swoje miejsce zwykłego pobytu do Nowego Jorku.

W świetle konwencji haskiej z 2000 r. możliwe jest dokonanie wyboru prawa właściwego, co doprowadzi do zastosowania innego prawa materialnego. Wybór prawa może zostać dokonany w sposób wyraźny oraz na piśmie (art. 15 ust. 2) spośród:

²⁶⁶ Zauważono przy tym, że w art. 16 ust. 2 konwencji haskiej z 1996 r. również odniesiono się do kwestii władzy rodzicielskiej ustanawianej w drodze umowy lub jednostronnej czynności prawnej rodziców dziecka.

²⁶⁷ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 78–79.

²⁶⁸ Z zastrzeżeniem szczególnego przypadku pełnomocnictwa udzielonego w przypadku lub w celu objęcia kuratelą (*sous la sauvegarde de justice*, zgodnie z art. 491 ust. 3 francuskiego kodeksu cywilnego).

- a) państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem;
- b) państwa poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej;
- c) państwa, w którym znajduje się majątek osoby dorosłej, w odniesieniu do tego majątku²⁶⁹.

Odnosnie do wymagania, by wybór prawa był „wyraźny”, w raporcie wyjaśniającym wspomniano, że w trakcie prac nad konwencją została zgłoszona propozycja całkowitego wyeliminowania dorozumianego wyboru prawa, która spotkała się z bardzo szerokim poparciem. Chciano w ten sposób wyeliminować wątpliwości co do prawa właściwego „w kwestii uprawnień, które będą *ex hypothesi* wykonywane w momencie, gdy osoba dorosła, która je przekazała, nie będzie już w stanie należycie chronić swoich interesów”²⁷⁰.

W toku prac zaproponowano też innego rodzaju ograniczenie. Delegacje państw nordyckich zaproponowały ograniczenie wyboru prawa właściwego do sytuacji, w których prawo państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej przewiduje pełnomocnictwo na wypadek ubezwłasnowolnienia. Uzasadniono to tym, że w wielu państwach nie przewidziano tego rodzaju pełnomocnictwa, a nawet je zakazano. Wydaje się, że tę propozycję można widzieć jako rozwiązanie podobne do kolizyjnoprawnej semiimperatywności, która polega na tym, że skutki wyboru prawa nie mogą naruszać określonego materialnoprawnego standardu (tu: zakazu takiego pełnomocnictwa) wynikającego z prawa państwa wskazanego łącznikiem obiektywnym. Jego efekty byłyby też podobne (choć zaistniałyby na wcześniejszym etapie stosowania normy kolizyjnej) do skutku, jaki wywołałaby klauzula porządku publicznego skierowana w państwie *legis fori* przeciw obcemu prawu wybranemu. Komisja odrzuciła jednak taki wniosek.

W raporcie wyjaśniającym napisano, że delegacje te opowiedziały się za tym, aby państwa nieuznające takiej instytucji nie były zobowiązane do wprowadzenia jej do swojego porządku prawnego „tylnymi drzwiami”. W dyskusji pojawił się jednak głos, że takie rozwiązanie nadmiernie ograniczyłoby autonomię woli osoby dorosłej oraz sposób, w jaki pragnie ona uregulować kwestie na wypadek swojego ubezwłasnowolnienia. Podniesiono w szczególności, że „państwo miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej nie posiada uzasadnionego interesu w tym, aby uniemożliwiać wykonywanie za granicą, np. w państwie, w którym znajduje się majątek takiej osoby, uprawnień do reprezentacji wynikających z pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia”. Ta ostatnia uwaga może rodzić wątpliwości, bowiem „miejscem wykonywania pełnomocnictwa” jest też w pewnym sensie miejsce zwykłego pobytu reprezentowanego, a z pewnością cała sprawa i jej skutki właśnie wokół niego jest przede wszystkim zogniskowana²⁷¹.

²⁶⁹ W raporcie wyjaśniającym (s. 81) wspomniano, że komisja odrzuciła pomysł, żeby do wykazu praw, które można wybrać, dodać prawo państwa, na którego terytorium osoba dorosła zamierza ustanowić swoje miejsce zwykłego pobytu, oraz prawa państwa miejsca zwykłego pobytu krewnego osoby dorosłej, który wyraża gotowość do zapewnienia jej ochrony.

²⁷⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 80–81.

²⁷¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 82.

W art. 15 ust. 3 omawianej konwencji przewidziano, że sposób wykonywania reprezentacji podlega prawu państwa, w którym są one wykonywane²⁷². Takie rozwiązanie stanowi „nowość” w stosunku do konwencji haskiej z 1996 r. W raporcie wyjaśniającym zauważono, że pojęcie „sposób wykonywania” jest węższe niż pojęcie „zakres uprawnień” (ust. 1). Dotyczy wyłącznie zagadnień szczegółowych (*Art und Weise*), obejmując np. weryfikację istnienia i zakresu uprawnień zgodnie z procedurą lokalną albo wymaganie uzyskania zgody, przewidziane w pełnomocnictwie na wypadek ubezwłasnowolnienia²⁷³.

Również art. 16 i 17 konwencji haskiej z 2000 r. mają znaczenie dla obrotu prawnego między osobą dorosłą a osobą trzecią, który dokonywany jest za pośrednictwem innej osoby (przedstawiciela, reprezentanta). Celem art. 17 jest zabezpieczenie interesów reprezentowanej osoby dorosłej. Jeżeli uprawnienia do reprezentacji, o których mowa w art. 15, nie są wykonywane w dostateczny sposób, mogą one zostać wycofane lub zmienione przez środki podjęte przez organ posiadający jurysdykcję, aby zagwarantować ochronę osoby dorosłej lub jej majątku. W przypadkach wycofania lub zmiany uprawnień do reprezentacji, prawo, o którym mowa w art. 15, powinno jednak zostać uwzględnione w możliwie najpełniejszym zakresie. Oznacza to w praktyce, że *lex fori* będzie mieć zasadnicze znaczenie, ale powinno nastąpić pewne „dostosowanie” z prawem wybranym dla reprezentacji lub państwa zwykłego pobytu osoby reprezentowanej.

Artykuł 16 konwencji haskiej z 2000 r. przewiduje możliwość wygaszenia lub zmiany uprawnień powierzonych przez osobę dorosłą zgodnie z art. 15 mocą decyzji organów posiadających jurysdykcję na mocy konwencji. Zmienić lub wygasić uprawnienia wynikające z pełnomocnictwa można w sytuacji, w której uprawnienia nie są wykonywane w sposób wystarczający do tego, aby zapewnić ochronę osoby lub majątku osoby dorosłej²⁷⁴. To postanowienie ma na celu pogodzenie założenia poszanowania woli osoby dorosłej (tj. wyrażonej w czasie, gdy była ona w stanie dbać o swoje sprawy), z koniecznością zapewnienia tej osobie ochrony w momencie pogorszenia się jej stanu, kiedy konieczne będzie wykonanie uprawnień przez jej reprezentanta.

W sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono ryzyko, że organy państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej mogą zastąpić ochronę pożądaną przez osobę dorosłą. Stąd, dla jego zminimalizowania, wprowadzono wymaganie, by organy w pierwszej kolejności ustaliły, że osoba, której udzielono pełnomocnictwa, wykonuje uprawnienia w sposób niewłaściwy lub nieodpowiedni²⁷⁵.

²⁷² W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła: „warunki korzystania z takiego upoważnienia do reprezentowania”.

²⁷³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 83.

²⁷⁴ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła: „nie jest wykonywane w sposób dostateczny do zapewnienia ochrony osoby dorosłego lub jego majątku”.

²⁷⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 83–84.

Istotne znaczenie dla ochrony obrotu osoby dorosłej z osobami trzecimi ma art. 17 konwencji haskiej z 2000 r., który chroni interes podmiotów dokonujących czynności prawnej z osobą dorosłą za pośrednictwem jej reprezentanta, jak też ich uzasadnione oczekiwania, a pośrednio również poprawia bezpieczeństwo obrotu jako takiego. Obejmuje on sytuację, w której czynność prawna została dokonana między osobami przebywającymi (obecni) na terytorium jednego państwa. Wówczas ważność czynności prawnej dokonanej między osobą trzecią a inną osobą, która byłaby uprawniona do działania jako przedstawiciel osoby dorosłej według prawa państwa miejsca dokonania czynności (ale nie prawa zasadniczo właściwego dla zdolności), nie może być kwestionowana (a osoba trzecia nie może być pociągnięta do odpowiedzialności) z tego tylko powodu, że ta inna osoba nie była uprawniona do działania jako przedstawiciel przedmiotowej osoby dorosłej na podstawie prawa wskazanego w postanowieniach „kolizyjnego” rozdziału konwencji haskiej z 2000 r. To wyłączenie możliwości kwestionowania ważności czynności nie dotyczy jednak sytuacji, w której osoba trzecia była *de facto* w złej wierze, tj. wiedziała lub powinna była wiedzieć, że takie upoważnienie podlega temu prawu (a tym samym, że czynność mogłaby być na jego podstawie kwestionowana).

Postanowienie to jest inspirowane treścią art. 17 konwencji haskiej z 1996 r., na której się wzorowano (i podobne do art. 13 rozporządzenia Rzym I²⁷⁶ oraz art. 12 p.p.m.²⁷⁷). Ma ono na celu zapewnienie ochrony osobie trzeciej, która w dobrej wierze dokonała czynności prawnej z osobą, która nie jest uprawniona według prawa zasadniczo właściwego, ale „byłaby uprawniona do działania jako przedstawiciel osoby dorosłej na podstawie prawa państwa, w którym czynność została dokonana”. Warunkiem takiego pozytywnego skutku jest to, żeby osoba trzecia działała w dobrej wierze i dochowała należytej staranności. Przykładem

²⁷⁶ Co do zasady zakres zastosowania rozporządzenia Rzym I dotyczącego zobowiązań umownych nie obejmuje umocowania przedstawiciela. Art. 1 ust. 2 stanowi, że: „Z zakresu zastosowania niniejszego rozporządzenia wyłączone są: [...] g) kwestie, czy przedstawiciel może wobec osób trzecich zaciągać zobowiązania w imieniu osoby przez siebie reprezentowanej lub czy organ spółki lub innego podmiotu posiadającego osobowość prawną lub jej nieposiadającego może wobec osób trzecich zaciągać zobowiązania w imieniu tej spółki lub podmiotu”. Jednak w świetle art. 13: „W przypadku umowy zawartej między osobami, które znajdują się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która miałaby zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych na podstawie prawa tego państwa, może powołać się na brak zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych wynikający z prawa innego państwa jedynie wówczas, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona umowy wiedziała o tym braku lub nie wiedziała o nim z powodu niedbalstwa”. Zob. też M. Czepelak, *Międzynarodowe...*, s. 55.

²⁷⁷ Zgodnie z art. 12 p.p.m., dotyczącym spraw nieregulowanych w rozporządzeniach Unii Europejskiej ani konwencjach międzynarodowych: „1. Jeżeli umowę zawarły osoby znajdujące się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która ma zdolność do jej zawarcia według prawa tego państwa, może się powołać na swoją niezdolność wynikającą z prawa wskazanego w przepisie art. 11 ust. 1 tylko wtedy, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona o niezdolności wiedziała lub nie wiedziała z powodu niedbalstwa. [...]”

3. Jeżeli osoba fizyczna działa za pośrednictwem przedstawiciela, przy ustalaniu przesłanek stosowania przepisów ust. 1 i 2 rozstrzygają okoliczności występujące po stronie przedstawiciela.

4. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do czynności prawnych z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa spadkowego ani do rozporządzeń dotyczących nieruchomości położonych w innym państwie niż państwo, w którym czynność prawna została dokonana”.

Zob. A. Mączyński, *Statut...*, s. 305.

takiego działania może być w sferze majątkowej: przekazywanie środków finansowych prawowitemu przedstawicielowi osoby małoletniej przez bank, a ze spraw dotyczących osoby: zabiegi chirurgiczne lub leczenie prowadzone na wniosek prawowitego przedstawiciela. W raporcie zauważa się, że gdyby osoba trzecia dokonała czynności prawnej bezpośrednio z osobą dorosłą, nie wiedząc o tym, że ta ostatnia została pozbawiona zdolności do czynności prawnych, to taka sytuacja nie podlega omawianemu postanowieniu, ale konwencji rzymskiej z 1980 r. (przez co dziś trzeba rozumieć art. 13 rozporządzenia Rzym I²⁷⁸).

Podsumowując, większość konwencyjnych konstrukcji w zakresie prawa kolizyjnego jest podobna do konwencji haskiej z 1996 r. Występują jednak drobne różnice, co zauważono w sprawozdaniu wyjaśniającym. Pierwsza ma polegać na tym, że: „ograniczenie zdolności do czynności prawnych osoby dorosłej lub nawet prawa osoby dorosłej do swobodnego korzystania z przysługujących jej praw może być wyłącznie wynikiem zastosowania środka ochrony. Nie wprowadzono zatem do konwencji haskiej z 2000 r. przepisu podobnego do rozwiązania zawartego w konwencji haskiej z 1996 r., które określa prawo właściwe dla przyznania lub odebrania władzy rodzicielskiej z mocy prawa. W sprawozdaniu zauważono, że Komisja odrzuciła wniosek delegacji fińskiej i szwedzkiej o zastosowanie do reprezentacji *ex lege* osoby dorosłej prawa miejsca zwykłego pobytu tej osoby (np. jeden małżonek byłby reprezentowany z mocy prawa przez drugiego małżonka przy podejmowaniu decyzji medycznych po wypadku, wskutek którego pierwsze z małżonków zapadło w śpiączkę. Napisano, że „kwestia ta nie została zatem uregulowana w konwencji, mimo że wchodzi w zakres jej obowiązywania, ponieważ stanowi jeden ze skutków zawarcia związku małżeńskiego (art. 4 ust. 1 lit. b)”²⁷⁹. Wydaje się, że ten fragment sprawozdania nie wyjaśnia precyzyjnie skutków przyjętej redakcji.

Po drugie, wprowadzono art. 15, który odnosi się do – niewymienionej w konwencji haskiej z 1996 r. – sytuacji, w której osoba dorosła była w stanie ustanowić system ochrony z wyprzedzeniem, tj. na wypadek utraty zdolności do należytej ochrony swoich interesów w przyszłości (np. instytucja prawna *mandats d'inaptitude* w Kanadzie). Wydaje się, że jest to związane ze specyfiką zarządzeń opiekuńczych nad osobą dorosłą, która – w przeciwieństwie do dziecka – może znajdować się w danym momencie w stanie należytej zdolności do oceny i pokierowania swoich spraw na przyszłość. Współgra ona z tendencjami, które pojawiły się w prawie cywilnym i rodzinnym niektórych państw, które są członkami Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Trzeba też mieć na względzie, że w Polsce rozważane jest wprowadzenie instytucji pełnomocnictwa opiekuńczego, które częściowo (tj. na

²⁷⁸ „W przypadku umowy zawartej między osobami, które znajdują się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która miałaby zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych na podstawie prawa tego państwa, może powołać się na brak zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych wynikający z prawa innego państwa jedynie wówczas, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona umowy wiedziała o tym braku lub nie wiedziała o nim z powodu niedbalstwa”.

²⁷⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 76.

wypadek przyszłych zaburzeń psychicznych) miałoby spełniać podobną funkcję (tj. wsparcia w określonych sprawach o charakterze osobistym i majątkowym)²⁸⁰ i opierać się na woli osoby dorosłej, której znaczenie uwzględniono w omówionym art. 15 konwencji haskiej z 2000 r.

5.5. Wpływ rozwiązań zaliczanych do części ogólnej prawa kolizyjnego

Kolejne postanowienia „kolizyjnej” części konwencji haskiej z 2000 r. dotyczą zagadnień zaliczanych do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego. Odnoszą się kolejno do kwestii stosowania obcych norm kolizyjnych, tj. odesłania (art. 19), norm koniecznego zastosowania, nazywanych w doktrynie też przepisami wymuszającymi swoją właściwość (art. 20) oraz ochrony podstawowych zasad porządku prawnego forum drogą klauzuli *ordre public* (art. 21). Wspólną cechą tych rozwiązań jest to, że ich uwzględnienie może doprowadzić do tego, iż finalnie prawem właściwym w sprawie będzie prawo innego państwa niż to, które jest – niejako *prima facie* – wskazane omówionymi wyżej przepisami kolizyjnymi.

Zgodnie z art. 19 konwencji termin „prawo” w rozumieniu konwencyjnych postanowień kolizyjnych oznacza ogół przepisów obowiązujących w państwie z wyłączeniem norm kolizyjnych, czyli oznacza normy merytoryczne (materialne). Tym samym w konwencji haskiej z 2000 r. – podobnie jak na tle szeregu innych konwencji przygotowywanych współcześnie pod auspicjami HKPPM – nie przewidziano stosowania obcych norm kolizyjnych (prawa prywatnego międzynarodowego państwa wskazanego) celem ustalenia i ewentualnie uwzględnienia odesłania (*renvoi*). Trzeba przy tym zauważyć, że – co może być zaskakujące – to rozwiązanie nie powieli rozwiązania konwencji haskiej z 1996 r., na której się wzorowano. W sprawozdaniu wyjaśniającym skomentowano to słowami: „W odróżnieniu od art. 21 konwencji o ochronie dzieci przedmiotowy artykuł nie zawiera zasady regulującej kwestie związane z kolizją pomiędzy systemami wyboru prawa właściwego. Była on uzasadniona w przypadku, gdy władza rodzicielska przewidziana w tej konwencji wynikała z samego prawa. Należało zatem dążyć do uniknięcia sytuacji, w której przewidziana w konwencji norma kolizyjna w połączeniu z wyłączeniem odesłania mogłyby wyrzucić niekorzystny wpływ na jednolite uregulowanie władzy rodzicielskiej, co wynikałoby ze zgodności norm kolizyjnych państw niebędących umawiającymi się państwami, z którymi dana sytuacja była najściślej związana. W przypadku ochrony osób dorosłych ustanowienie takiego środka zabezpieczającego nie było konieczne, ponieważ w konwencji nie ustanawia się żadnej normy kolizyjnej odnoszącej się do reprezentacji *ex lege* osoby dorosłej”²⁸¹. Wyjaśnienie to niełatwo

²⁸⁰ Zob. projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, UD395, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy--kodeks-cywilny-oraz-niektorych-innych-ustaw> (dostęp: 13.10.2023 r.).

²⁸¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 85.

zrozumieć, ale co do zasady przyjęte w konwencji haskiej z 2000 r. rozwiązanie trzeba ocenić pozytywnie zarówno z perspektywy teoretycznej (tj. spójności orzekania w państwie sądu na podstawie prawa wskazanego takim samym łącznikiem), jak i praktycznej (tj. nieutrudniania sądowi ustalenia prawa właściwego w sprawie)²⁸².

W art. 20 konwencji haskiej z 2000 r. odniesiono się do kwestii uwzględniania norm koniecznego zastosowania (przepisów wymuszających swoją właściwość). Tym samym konwencja ta wpisuje się w nowy trend, polegający – za art. 7 konwencji rzymskiej z 1980 r. – na ujęciu w przepisach takiego rozwiązania części ogólnej, które w istocie prowadzi do możliwości niestosowania części prawa właściwego (wskazanego). Wcześniejsze postanowienia szczegółowe kolizyjnego rozdziału „nie stanowią przeszkody w stosowaniu przepisów prawa państwa, w którym osoba dorosła ma zostać objęta ochroną, jeżeli ich stosowanie jest obowiązkowe bez względu na możliwość zastosowania jakichkolwiek innych przepisów”²⁸³.

W sprawozdaniu wyjaśniającym napisano też, że: „Wyjątek dotyczący bezwzględnie obowiązujących przepisów państwa, w którym osoba dorosła ma zostać objęta ochroną, został wprowadzony w szczególności z myślą o dziedzinie medycyny. Miał on przede wszystkim zrównoważyć przysługującą osobie dorosłej możliwość wyboru prawa właściwego mającego zastosowanie do uprawnień do reprezentacji. Delegacja Niderlandów przywołała przykład prawa niderlandzkiego, które uznaje za bezwzględnie obowiązujące przepisy, w których przewidziano określone formy reprezentacji osoby dorosłej w sprawach medycznych odbiegające od przepisów w zakresie opieki i kurateli (tj. małżonek reprezentuje pacjenta, który ma zostać przyjęty do szpitala psychiatrycznego lub do kliniki geriatrycznej, nawet jeśli taki pacjent ma opiekuna lub kuratora). Warto podkreślić, że nie użyto francuskiego sformułowania *lois de police*, ale użyte sformułowanie «przepisy [...], w przypadku gdy zastosowanie takich przepisów jest obowiązkowe, niezależnie od tego, jakie prawo miałyby w przeciwnym razie zastosowanie» ściśle odpowiada jego definicji”²⁸⁴.

W ostatnim postanowieniu ogólnym, zawartym w rozdziale III konwencji haskiej z 2000 r., zawarto klauzulę porządku publicznego (*ordre public*). Również to rozwiązanie ogólne prowadzi może do niezastosowania obcego prawa wskazanego – niejako *prima facie* – przez szczegółowe normy kolizyjne (swego rodzaju „odrzućenia” jego treści). Zgodnie z art. 21 od stosowania prawa wskazanego w postanowieniach omawianego rozdziału nie można odstąpić, chyba że jego stosowanie jest wyraźnie sprzeczne z porządkiem publicznym²⁸⁵. Tym samym odstąpić można,

²⁸² Zob. więcej – P. Mostowik, *Władza...*, s. 271.

²⁸³ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska: „postanowień prawa państwa, w którym dorosłemu powinna być zapewniona ochrona, które są przepisami koniecznego zastosowania, bez względu na to, jakie prawo byłoby właściwe”.

²⁸⁴ Zob. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 85.

²⁸⁵ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska: „Można odmówić zastosowania prawa wskazanego jako właściwe przez postanowienia niniejszego rozdziału tylko wtedy, gdy to zastosowanie byłoby oczywiście sprzeczne z porządkiem publicznym”.

kiedy stosowanie byłoby wyraźnie sprzeczne z *ordre public forum*. Warto przy tym zwrócić uwagę, że postanowienie to nieczęsto znajdzie zastosowanie, ponieważ normy konwencyjne rzadko prowadzą do stosowania prawa obcego (najczęściej wskazują własne prawo sądu).

We wstępnym projekcie konwencji postanowienie to było uzupełnione o odniesienie do nadrzędnego interesu osoby dorosłej. Jednak w toku prac nad konwencją fragment ten usunięto, mimo że podobne ujęcie zawarte było we wzorcowej konwencji haskiej z 1996 r. W raporcie wyjaśniającym odnotowano, że „wyrażenie «interes dziecka», które pojawia się w treści Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, nie ma swojego odpowiednika w treści żadnego porównywalnego dokumentu prawa międzynarodowego publicznego w odniesieniu do osób dorosłych”²⁸⁶.

Kolejne rozwiązania zaliczane do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego zawarto w rozdziale VI, zatytułowanym „Postanowienia ogólne”.

W art. 45 unormowano kwestię niejednolitości prawa w państwie wskazanym, tj. problemu, który powstaje wtedy, kiedy konwencyjne reguły trzeba zastosować w państwie, w którym obowiązuje kilka systemów prawa. Omawiana konwencja przewiduje zasadniczo rozwiązanie polegające na tym, że jednostka terytorialna traktowana jest – z perspektywy normy kolizyjnej – jak państwo. W razie niejednolitości, żeby „dotrzeć” do konkretnego prawa materialnego:

- „a) przez zwykły pobyt w tym państwie rozumie się zwykły pobyt w jednostce terytorialnej;
- b) przez obecność osoby dorosłej w tym państwie rozumie się jej obecność w jednostce terytorialnej;
- c) przez miejsce położenia majątku osoby dorosłej rozumie się miejsce położenia jej majątku w jednostce terytorialnej;
- d) przez państwo, którego osoba dorosła jest obywatelem, rozumie się jednostkę terytorialną wskazaną przez prawo tego państwa bądź też w przypadku braku stosownych norm – jednostkę terytorialną, z którą osoba dorosła jest najściślej związana;
- e) przez państwo, którego organy zostały wybrane przez osobę dorosłą, rozumie się
 - jednostkę terytorialną, jeżeli osoba dorosła wybrała jej organy;
 - jednostkę terytorialną, z którą osoba dorosła jest najściślej związana, jeżeli wskazała organy państwa bez określenia konkretnej jednostki terytorialnej w jego ramach;
- f) przez prawo państwa, z którym dana sytuacja ma ścisły związek, rozumie się prawo jednostki terytorialnej, z którą ta sytuacja ma ścisły związek;
- g) przez prawo, postępowanie lub organy państwa, w którym środek został podjęty, rozumie się prawo lub postępowanie obowiązujące w jednostce terytorialnej, w której ten środek został podjęty, lub organy działające w jej ramach;

²⁸⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 86.

- h) przez prawo, postępowanie lub organy państwa wezwanego rozumie się prawo lub postępowanie obowiązujące w jednostce terytorialnej, w której wnosi się o uznanie lub wykonanie, lub organy działające w jej ramach;
- i) przez państwo, w którym środek ochronny ma zostać wdrożony, rozumie się jednostkę terytorialną, w której ma nastąpić wdrożenie środka;
- j) przez jednostki lub organy tego państwa, oprócz organów centralnych, rozumie się instytucje lub organy uprawnione do działania w danej jednostce terytorialnej”.

Dalsze problemy, powstające, kiedy konwencyjne normy kolizyjne (zawarte w rozdziale III) wskazują jako właściwe prawo państwa niejednolitego prawnie, rozwiązuje art. 46 konwencji haskiej z 2000 r. Wówczas stosuje się najpierw zagraniczne normy określające, który z systemów prawnych obowiązujących w poszczególnych jednostkach terytorialnych jest właściwy (tj. prawo prywatne międzynarodowe). Natomiast „w braku takich norm”, przez co – jak się wydaje – rozumieć trzeba też niemożność ustalenia ich treści *in casu*, stosuje się prawo jednostki terytorialnej wyznaczonej zgodnie z art. 45 w powyższy sposób. Natomiast kwestię konfliktów interpersonalnych rozwiązuje art. 47 konwencji z 2000 r. Jeżeli w państwie obowiązuje kilka systemów prawa w zakresie zagadnień uregulowanych konwencją, w celu ustalenia prawa właściwego:

- „a) jeżeli w tym państwie obowiązują normy określające właściwość prawa, stosuje się prawo wskazane w tych normach;
- b) w braku takich norm stosuje się prawo systemu lub zespołu norm, z którym osoba dorosła jest najściślej związana”.

Z kwestią niejednolitości prawa w zakresie ochrony osoby dorosłej i jej majątku w państwie konwencyjnym związany jest też art. 44 konwencji haskiej z 2000 r. Rozwiązuje on jednak inny problem niż rozwiązania części ogólnej, a mianowicie dotyczy kwestii zastosowania konwencyjnych reguł do konfliktów wewnętrznych prawa (tj. jako prawa prywatnego międzydzielnicowego). Takie umawiające się państwo nie jest zobowiązane do stosowania kolizyjnych rozwiązań konwencyjnych do rozwiązywania kolizji (wskazania prawa właściwego) dotyczących wyłącznie tych różnych systemów wewnętrznych.

6. Skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznego orzeczenia

6.1. Kwestia potrzeby postępowania celem stwierdzenia uznania lub wykonalności (udzielenia *exequatur*)

Brak możliwości (i potrzeby) merytorycznego rozpoznawania sprawy w Polsce (tj. wykonywania jurysdykcji, mimo istnienia jej podstaw) może być skutkiem wcześniejszego rozpoznania sprawy za granicą. Ostatnie dekady przyniosły daleko idące zmiany przepisów z zakresu

międzynarodowego postępowania cywilnego odnośnie do uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Droga nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dniem 1.07.2009 r., nastąpiła liberalizacja uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń w Polsce. Skutek rozstrzygnięcia sprawy za granicą (w państwie jego wydania) często w dzisiejszym stanie normatywnym jest rozciągany na terytorium innego państwa (uznania lub wykonania)²⁸⁷.

W uzasadnieniu nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 2009 r. założono, że nie tylko podstawy jurysdykcji w poszczególnych kategoriach spraw, ale i sposób uznawania zagranicznych orzeczeń, powinny być wzorowane na rozwiązaniach prawa europejskiego²⁸⁸. To założenie wywoływać może pewne wątpliwości, w szczególności dotyczące uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń, ponieważ wzorce unijne (oparte na zaufaniu odnośnie do funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w państwach członkowskich) nie muszą być odpowiednie dla relacji z innymi państwami, do których odnoszą się reguły krajowe²⁸⁹.

Wobec szerokiego otwarcia na skuteczność zagranicznych orzeczeń zapadających w sprawach omawianych w niniejszej pracy, sytuacji sprawowania merytorycznej jurysdykcji przez sądy polskie będzie w obecnym stanie prawnym z omawianej perspektywy mniej, a częściej będzie występowało uznanie skutku zagranicznego rozstrzygnięcia. Nowelizacja części czwartej Kodeksu postępowania cywilnego oraz przystąpienie Polski do umów międzynarodowych, w tym konwencji haskiej z 1905 r., i wejście w życie rozporządzeń unijnych oznaczają szerokie otwarcie na skuteczność zagranicznych orzeczeń. Większość nowych aktów normatywnych przewiduje uznanie z mocy prawa, tj. bez konieczności uprzedniego prowadzenia postępowania delibacyjnego, a z ewentualną możliwością orzeczenia przez sąd o braku uznania (art. 1145 i n. k.p.c.). Podobne rozwiązanie zawiera konwencja haska z 2000 r.

W obecnym stanie normatywnym zawężeniu uległ też katalog sytuacji, w których zagraniczne orzeczenie nie wywoła skutków w Polsce (wcześniej: przesłanek badanych dla stwierdzenia uznania, a obecnie okoliczności, które mogą uznanie zablokować). Doprowadziło do tego również ograniczenie przesłanek badanych przez sąd w postępowaniu o stwierdzenie wykonalności zagranicznego orzeczenia, ewentualnie postępowanie o stwierdzenie, że orzeczenie nie podlega uznaniu (np. w Kodeksie postępowania cywilnego zniesienie warunku wzajemności oraz kontroli, czy orzeczenie zapadło na podstawie prawa materialnego, które

²⁸⁷ Podobne rozwiązanie odnośnie do uznania, a dalej idące co do wykonywania, wynika dla wielu zakresów przedmiotowych spraw cywilnych z konwencji haskich z 1996 r. i 2007 r. oraz rozporządzeń unijnych nr 4/2009 i 2019/1111.

²⁸⁸ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 949, VI kadencja, www.orka.sejm.pl.

²⁸⁹ Zob. W. Galiński, *Wpływ rozporządzenia nr 44/2001 na dokonaną w 2008 r. nowelizację polskiego Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie uznawania orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Mechanizm uznania lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski – analiza de lege lata i wnioski de lege ferenda*, red. T. Demendecki, Warszawa 2019, s. 11 i n.

nie różni się istotnie od orzeczenia, które w sprawie wydałby sąd polski) oraz połączenie – wcześniej osobnych – etapów nadawania klauzuli wykonalności oraz udzielania *exequatur*. Niektóre zagraniczne orzeczenia są nawet tytułami wykonawczymi w Polsce (tj. wyliczone w art. 1153¹⁴ k.p.c.), co wynika przede wszystkim z niektórych rozporządzeń unijnych²⁹⁰.

Na większe znaczenie zagranicznego orzeczenia w sprawie w obecnym kształcie Kodeksu postępowania cywilnego wpłynęło więc kilka okoliczności. W poprzednim stanie normatywnym szerszy był bowiem obszar jurysdykcji wyłącznej sądów polskich, co stanowi przeszkodę skuteczności obcego orzeczenia, czyli powagi rzeczy osądzonej. Na przykład zgodnie z art. 1107 § 1 k.p.c. taki charakter przypisano sprawom z zakresu opieki i kurateli nad osobą, która ma obywatelstwo polskie²⁹¹. Ponadto istotną przeszkodę skuteczności zagranicznego orzeczenia stanowił też brak wzajemności w państwie pochodzenia orzeczenia. Zgodnie z art. 1146 § 1 k.p.c. orzeczenie podlegało uznaniu pod warunkiem wzajemności²⁹². Obecnie uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń w Polsce nie jest zależne od tego, czy w danym państwie obcym są skuteczne polskie orzeczenia w sprawach cywilnych. Ponadto, skuteczność zagranicznego orzeczenia tamował też brak zastosowania przez sąd obcy przy orzekaniu jako właściwego prawa polskiego (lub tożsamego) w sytuacjach, w których prawo polskie było właściwe zgodnie z obowiązującymi w Polsce normami kolizyjnymi (kolizyjna kontrola zagranicznego orzeczenia). Dzięki temu rozwiązaniu istniała częściowa harmonia (ograniczona do sytuacji podlegających prawu polskiemu) między orzeczeniami wydawanymi w podobnych sprawach przez sąd polski oraz orzeczeniami zagranicznymi, które były w Polsce skuteczne. Zgodnie z art. 1146 § 1 pkt 6 k.p.c. orzeczenie podlegało uznaniu, jeżeli przy jego wydaniu w sprawie, w której należało zastosować prawo polskie, prawo to zostało zastosowane (chyba że zastosowane w sprawie obce prawo nie różni się istotnie od prawa polskiego). Skoncentrowanie się ustawodawcy na materialnoprawnym rezultacie, a nie na formalnej właściwości prawa polskiego, widoczne było w przyjętej regule ekwiwalentności. Zgodnie z nią warunek ten jest spełniony również w razie zastosowania prawa obcego, ale nieróżniącego się istotnie od prawa polskiego²⁹³.

Zauważyć też trzeba, że liczbę spraw transgranicznych merytorycznie rozpoznawanych przez sądy polskie zwiększał w poprzednim stanie prawnym brak zależności orzekania przez sąd polski od tego, że sprawa zawisła przed sądem zagranicznym (tj. brak uwzględniania zagranicznej zawisłości sprawy). Zgodnie z art. 1098 k.p.c. sprzed nowelizacji w 2009 r. sądom polskim przysługiwała jurysdykcja przewidziana w tym Kodeksie, chociażby w tej samej sprawie pomiędzy tymi samymi stronami toczyło się postępowanie przed sądem

²⁹⁰ Odnośnie do modeli występujących w rozporządzeniach unijnych – zob. A. Frąckowiak-Adamska, *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej. Ujęcie systemowe*, Warszawa 2017, s. 373 i n.

²⁹¹ Jednak sąd polski mógł odstąpić od ustanowienia opieki lub kurateli nad obywatelem polskim zamieszkującym lub posiadającym majątek za granicą, jeżeli miał on tam zapewnioną dostateczną pieczę.

²⁹² Warunek ten – w świetle art. 1150 § 1 pkt 2 k.p.c. – dotyczył też stwierdzenia wykonalności obcego orzeczenia.

²⁹³ Zob. J. Jodłowski, *Zastosowanie...*, s. 135–140.

państwa obcego. Obecnie, zgodnie z art. 1098 § 1 i 2 k.p.c., jeżeli sprawa o to samo roszczenie między tymi samymi stronami zawisła przed sądem państwa obcego wcześniej niż przed sądem polskim, sąd polski zawiesza postępowanie. Następnie – z uwagi na uznanie obcego orzeczenia w Polsce – umarza je. Zawisłość sprawy przed sądem zagranicznym tamuje więc merytoryczne rozpoznanie sprawy²⁹⁴.

Warto mieć przy tym na względzie, że zasada uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń może w niektórych sprawach doznawać przełamania. Wyłączenie „importu” skutków zagranicznego orzeczenia nastąpi w – wyjątkowej – sytuacji prawomocnego osądzenia danej sprawy w danym państwie po wydaniu orzeczenia za granicą²⁹⁵.

Zgodnie z art. 559 k.p.c. sąd opiekuńczy może uchylić – też z urzędu – ubezwłasnowolnienie, gdy ustaną przyczyny, dla których je orzeczono (§ 1), albo – w razie poprawy stanu psychicznego ubezwłasnowolnionego – zmienić ubezwłasnowolnienie całkowite na częściowe, zaś w razie pogorszenia się tego stanu – zmienić ubezwłasnowolnienie częściowe na całkowite (§ 2). Można widzieć tu podobieństwo do art. 577 k.p.c., w świetle którego sąd opiekuńczy może zmienić postanowienie, nawet prawomocne, jeżeli wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy.

Ograniczenie uznawania z mocy prawa oraz sprawnego wykonywania zagranicznych orzeczeń może też wynikać z zastrzeżenia jurysdykcji koniecznej, ewentualnie warunku jurysdykcji pośredniej, jak również z zastrzeżenia nienaruszenia przez skutki zagranicznego orzeczenia krajowych podstawowych zasad porządku prawnego (*ordre public*).

6.2. Jurysdykcja wyłączna i jurysdykcja pośrednia a skuteczność obcego orzeczenia

Zastrzeżenie w prawie danego państwa (ustawowym lub o genezie międzynarodowej), że w określonych sytuacjach jego sądy są wyłącznie kompetentne (mają jurysdykcję wyłączną), ma przede wszystkim znaczenie dla problematyki prawnej uznawania i wykonywania obcych orzeczeń²⁹⁶.

Takie zastrzeżenie ustawowe nie wiąże bowiem innych państw, w których ono nie obowiązuje, a tym samym nie gwarantuje, że za granicą sprawa nie zostanie rozpoznana²⁹⁷.

²⁹⁴ Sąd zgodnie z art. 1098¹ k.p.c. może też zawiesić postępowanie, jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od wyniku zagranicznego postępowania w powiązanej sprawie cywilnej.

²⁹⁵ Podobnie na tle umów międzynarodowych. Na przykład zgodnie z art. 34 pkt 3 konwencji lugańskiej z 2007 r. odmowa uznania i wykonania orzeczenia w sprawie o alimenty (też na rzecz osoby dorosłej) nastąpi, jeżeli nie da się go pogodzić z orzeczeniem wydanym między tymi samymi stronami w państwie, w którym wystąpiono o uznanie.

²⁹⁶ Pojęcia jurysdykcji krajowej wyłącznej w tym znaczeniu używa F. Zedler, *Jurysdykcja...*, s. 58, przyp. 15.

²⁹⁷ Zob. A. Proksa, *Wyłączna jurysdykcja krajowa jako negatywna przesłanka uznania orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 388–391.

Również umowy międzynarodowe i rozporządzenia unijne mają ograniczony terytorialny zakres zastosowania. Stąd konsekwencją zastrzeżenia jurysdykcji o charakterze wyłącznym jest odmowa uznania lub wykonania zagranicznego orzeczenia, które zostało wydane w sprawie cechującej się okolicznościami wyrażającymi jurysdykcję wyłączną państwa uznania²⁹⁸.

Obecnie dla spraw ubezwłasnowolnienia oraz opieki prawnej kluczowe znaczenie mają rozwiązania kodeksowe. Nienaruszenie jurysdykcji wyłącznej sądów polskich jest warunkiem skuteczności obcych orzeczeń na tle art. 1145 k.p.c. Na przykład w świetle art. 1106¹ § 2 k.p.c. jurysdykcja krajowa w sprawie o ubezwłasnowolnienie jest wyłączna, jeżeli osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, jest obywatelem polskim, mającym miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej. Takiej kategorii nie przewidziano w art. 1107 k.p.c. odnośnie do spraw o opiekę prawną lub kuratelę.

Natomiast jednym z warunków wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń na gruncie umów międzynarodowych (lub rozporządzeń unijnych) może być zastrzeżenie, że orzeczenie zapadło w wykonywaniu jurysdykcji na podstawach określonych w danej konwencji (np. konwencji haskiej z 2000 r.). Dawniej umowy międzynarodowe z zakresu współpracy w sprawach cywilnych były sporządzane głównie w celu wprowadzenia wzajemnej skuteczności orzeczeń, czego warunkiem było m.in. wystąpienie określonych okoliczności (podstaw jurysdykcji) dotyczących tego państwa (np. obywatelstwo lub miejsca zamieszkania określonej osoby). Takie uwarunkowanie bywa nazywane jurysdykcją pośrednią, chociaż służy nie tyle przyznaniu międzynarodowej właściwości, ile uwarunkowaniu uznawania obcych orzeczeń (np. art. 20 konwencji haskiej z 2007 r.)²⁹⁹. Obecnie taki warunek również może być przewidziany, np. zgodnie z art. 23 ust. 2 lit. a i art. 26 konwencji haskiej z 1996 r. odmowa uznania jest możliwa, jeżeli dany środek został podjęty przez organ, którego jurysdykcja nie wynikała z rozdziału II tej konwencji. Inne rozwiązanie przewidziano natomiast w art. 69 rozporządzenia 2019/1111 (wcześniej w art. 24 rozporządzenia nr 2201/2003), zgodnie z którymi jurysdykcja sądu państwa członkowskiego pochodzenia orzeczenia nie może być badana w celu zablokowania skuteczności zagranicznego orzeczenia. A dodatkowo jurysdykcja sądu państwa pochodzenia orzeczenia nie może też być kwestionowana pośrednio, przy okazji badania, czy orzeczenie nie narusza zasad *ordre public* państwa uznania.

6.3. Brak sprzeczności zagranicznego orzeczenia z podstawowymi zasadami porządku prawnego *forum*

Typowym negatywnym warunkiem skuteczności zagranicznego orzeczenia – zarówno na tle prawa krajowego, jak i międzynarodowego – jest nienaruszanie przez jego skutki

²⁹⁸ Co do braku bezwzględnego charakteru zasady respektowania zagranicznych orzeczeń zob. T. Ereciński [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 55–58.

²⁹⁹ Zob. K. Weitz, *Jurysdykcja...*, s. 452–453.

krajowego *ordre public*. W praktyce klauzula procesowa odgrywa większą rolę niż klauzula kolizyjna, ponieważ w sprawach osobowych wąska jest kategoria jurysdykcji wyłącznej, a ponadto sąd polski orzeka w nich często na podstawie własnego, a nie obcego prawa.

Zgodnie z art. 1146 § 1 pkt 7 k.p.c. orzeczenie nie podlega uznaniu, jeżeli uznanie byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Podobne unormowanie wynika z konwencji międzynarodowych i rozporządzeń unijnych, w których jest mowa o oczywistej sprzeczności z *ordre public*. Procesowa klauzula porządku publicznego, podobnie jak kolizyjna, odwołuje się do fundamentów porządku prawnego. Pozwala na odejście od wprowadzonej zasady przyznania skuteczności rozstrzygnięciu zapadłemu za granicą, tj. na odmowę uznania lub wykonania obcego orzeczenia, którego skutki byłyby sprzeczne z krajowymi zasadami³⁰⁰.

Przyczyna odmowy może dotyczyć nie tylko treści prawa materialnego, na podstawie którego został za granicą wydany wyrok, ale również cech postępowania oraz standardów procesowych ocenianych z perspektywy państwa uznania³⁰¹. Stąd dla ewentualnego zastosowania klauzuli znaczenie mają zasady omówione przy okazji klauzuli kolizyjnej. Przeniesione za pośrednictwem orzeczenia skutki zastosowania prawa obcego (niejako „importowane” jego skutki) mogłyby bowiem naruszać podstawowe zasady prawa rodzinnego w Polsce. Wśród standardów procesowych istotne znaczenie ma zagwarantowanie stronom efektywnego udziału w postępowaniu, w tym udziału w sporze co do istoty sprawy i prawa do obrony (czemu służyć będą również doręczenia pism procesowych), jak też wysłuchanie dziecka (w szczególności starszego). Można się zastanawiać, czy za standard powinno być też uznawane umożliwienie stronom mediacji³⁰².

7. Uznanie zagranicznego środka ochrony na tle konwencji haskiej z 2000 r.

7.1. Uznanie *ex lege* zagranicznego środka ochrony

W czwartym rozdziale konwencji haskiej z 2000 r. uregulowano istotne zagadnienie z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, jakim jest skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznych środków ochrony, w tym orzeczeń sądowych (tj. między państwami konwencyjnymi). Przewidziano zasady ich uznawania z mocy prawa oraz ich egzekwowania

³⁰⁰ Więcej – T. Ereciński, [w:] *Kodeks...*, s. 698. Zob. też J. Gołaczyński, *Współpraca...*, s. 110–116; E. Przyśliwska, *Kolizyjna i procesowa klauzula porządku publicznego*, „*Metryka*” 2017/1, s. 69 i M. Orecki, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 344.

³⁰¹ Zob. T. Ereciński, *Prawo...*, s. 21.

³⁰² Zob. więcej P. Mostowik, *Władza...*, s. 210.

po stwierdzeniu wykonalności. Organy państwa uznania co do zasady nie są uprawnione do dokonania rewizji prawa zastosowanego przez organ, który zastosował środek, ani do badania jego materialnoprawnej celowości (*revision au fond*)³⁰³. Wyjątkiem jest klauzula porządku publicznego, o czym była mowa.

W raporcie wyjaśniającym podkreślono, że: „uznawanie z mocy prawa oznacza, że nie będzie konieczne wszczęcie żadnego postępowania w celu uzyskania takiego uznawania, o ile osoba powołująca się na środek nie podejmie żadnych kroków w celu jego wykonania. To strona, przeciwko której zastosowano środek, na przykład w toku postępowania sądowego, musi powołać się na okoliczności uzasadniające nieuznanie środka, o których mowa w ust. 2”. Podkreślono też, że przedmiotem uznawania jest reprezentacja osoby dorosłej, przyznana na podstawie środka lub za pośrednictwem instytucji nadzoru w państwie miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, jak też środek dotyczący przywrócenia zdolności do czynności prawnych, która została wcześniej ograniczona³⁰⁴.

Zgodnie z art. 22 konwencji haskiej z 2000 r. środki podjęte przez organy jednego umawiającego się państwa są z mocy prawa uznawane w innych umawiających się państwach. W raporcie wyjaśniającym podkreślono daleko idące odformalizowanie omawianej procedury. Wskazano, że dla uniknięcia problemów biurokratycznych, w konwencji haskiej z 2000 r. nie uzależniono uznania od przedstawienia pisemnego dokumentu (w tym opatrzonego datą i podpisem). Dowodem zastosowania określonego środka za granicą może być np. faks lub e-mail. Podano przykład, w którym w przypadku niecierpiącym zwłoki środek zostanie zastosowany za pośrednictwem rozmowy telefonicznej, z której zostanie sporządzona zwykła odręczna notatka dołączona później do akt sprawy³⁰⁵.

Każda osoba zainteresowana może w świetle art. 24 konwencji haskiej z 2000 r. wystąpić do właściwych organów umawiającego się państwa z wnioskiem o wydanie orzeczenia w sprawie uznania (jego potwierdzenia) bądź odmowy (z powyższych względów) uznania środka podjętego w innym umawiającym się państwie. Tok postępowania podlega prawu procesowemu państwa wezwanego, tj. państwa uznania lub wykonania. Kluczowe znaczenie będą miały w tym postępowaniu delibacyjny (udzielenie *exequatur*) przesłanki negatywne (tj. ich niewystępowanie), o których mowa w art. 22. W art. 26 konwencji haskiej z 2000 r., wzorem wielu instrumentów międzynarodowych z ostatnich dekad, przyjęto, że w państwie wykonania środka (orzeczenia) nie następuje ponowne osądzenie merytoryczne sprawy (*revision au fond*)³⁰⁶. W państwie tym nie dokonuje się merytorycznego badania środka podjętego

³⁰³ Zob. więcej: J. Long, *Rethinking...*, s. 51–73; M.A. Torné, *Current...*, s. 1–18.

³⁰⁴ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 87.

³⁰⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 87.

³⁰⁶ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska: „Z zastrzeżeniem tego, co jest konieczne do zastosowania artykułów poprzedzających, organ państwa wezwanego nie dokonuje merytorycznej kontroli podjętego środka”.

za granicą z przyczyn materialnoprawnych, z wyjątkiem właśnie ewentualnego zastosowania klauzuli porządku publicznego, o czym niżej³⁰⁷.

7.2. Odmowa uznania zagranicznego środka ochrony

Od zasady skuteczności zagranicznych rozstrzygnięć *ex lege* mogą wystąpić wyjątki, a odmowa jest możliwa w enumeratywnie wskazanych sytuacjach. Lista tych przeszkód odnosi się również do odmowy stwierdzenia wykonalności (i w efekcie – do braku egzekucji), o czym będzie mowa w dalszej części.

Po pierwsze, odmowa uznania jest możliwa, jeżeli środek został zastosowany przez organ, którego jurysdykcja nie została ustalona w oparciu o jedną z podstaw przewidzianych w rozdziale II „lub nie była zgodna z żadną z nich” (art. 22 ust. 2 lit. a)³⁰⁸. Tym samym konwencyjne postanowienia o jurysdykcji wyznaczają również jurysdykcję pośrednią, tj. w istocie warunek skuteczności podjętego środka za granicą. Przy tej weryfikacji jurysdykcji państwa pochodzenia (wydania) środka, w świetle art. 24 konwencji haskiej z 2000 r., organ państwa uznającego jest związany ustaleniami faktycznymi, na podstawie których za granicą określono jurysdykcję.

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że: „Odniesienie do zgodności jurysdykcji organu, który zastosował środek, zgodnie z postanowieniami rozdziału II konwencji jest zrozumiałe, jeżeli porówna się je z art. 2 ust. 2 konwencji. Konwencja ma zastosowanie do środków podjętych w czasie, gdy osoba dorosła była jeszcze osobą małoletnią, oraz przypuszczalnie na podstawie innych zasad jurysdykcji niż zasady wynikające z konwencji”. Zauważono też, że możliwa jest odmowa uznania środka dotyczącego osoby małoletniej (w momencie jego podejmowania), jeżeli – co będzie mieć miejsce wyjątkowo – uwzględnione podstawy jurysdykcji (na tle konwencji haskiej z 1996 r., np. w powiązaniu ze sprawą o rozwód zgodnie z art. 10) nie odpowiadałyby podstawom jurysdykcji przewidzianym w konwencji haskiej z 2000 r.³⁰⁹

Możliwość odmowy uznania (lub wykonania) z przyczyn dotyczących jurysdykcji (istnienia podstaw międzynarodowej właściwości sądów) w istocie zawęży rozwiązanie zawarte w art. 24. Organ państwa wezwanego jest związany ustaleniami faktycznymi, na podsta-

³⁰⁷ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 90) oddano to rozwiązanie, powszechne w umowach międzynarodowych z zakresu obrotu transgranicznego w sprawach cywilnych, słowami „organ państwa wezwanego nie będzie mógł dokonać przeglądu faktów, na których organ, który zastosował środek, oparł swoją ocenę miejsca zwykłego pobytu”. Zauważono przy tym, że „podobnie w przypadku gdy jurysdykcja opiera się na przeprowadzonej przez organ, który zastosował środek, ocenie wstępnej najlepszego interesu osoby dorosłej (zob. art. 7 ust. 1, art. 8 ust. 1 oraz art. 13 ust. 2), ocena ta jest wiążąca dla organu państwa wezwanego.”

³⁰⁸ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska: „organ, którego jurysdykcja nie opierała się bądź była niezgodna z jedną z podstaw przewidzianych w postanowieniach rozdziału II”.

³⁰⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 87.

wie których oparł swoją jurysdykcję organ państwa, w którym podjęto środek. Oznacza to, że okoliczności tych nie można na przykład kwestionować przy okazji wniosku o wydanie orzeczenia w sprawie uznania (lub stwierdzenia wykonalności)³¹⁰.

Po drugie, odmowa uznania jest w świetle art. 22 ust. 2 lit. b) możliwa, jeżeli środek został podjęty, z wyjątkiem wypadków niecierpiących zwłoki, w ramach postępowania sądowego lub administracyjnego, bez umożliwienia osobie dorosłej jej wysłuchania³¹¹, przez co naruszono istotne zasady postępowania państwa uznania (lub wykonania)³¹². Warto w tym miejscu mieć na względzie, że Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 28.06.2016 r., K 31/15, podkreślił, iż ubezwłasnowolnienie nie oznacza zupełnego wyłączenia z udziału w postępowaniu. Dotyczyło to w rozpatrywanej sprawie udziału w postępowaniu o uzyskanie przez opiekuna zezwolenia sądu opiekuńczego na złożenie wniosku o umieszczenie danej osoby w domu pomocy społecznej oraz uprawnienia tej osoby do domagania się weryfikacji podstaw jej przebywania w domu pomocy społecznej. Wydaje się, że ten sposób myślenia można odnieść też do tych postępowań cywilnych, które dotyczą statusu danej osoby³¹³.

Po trzecie, konwencja haska z 2000 r. przewiduje proceduralną klauzulę porządku publicznego (art. 22 ust. 2 lit. c). Odmowa uznania jest możliwa, jeżeli uznanie jest w sposób oczywisty sprzeczne z porządkiem publicznym państwa wezwanego lub „koliduje z obowiązkiem stosowania przepisu prawa tego państwa mającego zastosowanie niezależnie od możliwości zastosowania pozostałych przepisów”³¹⁴. Warto zauważyć, że druga część tego postanowienia, tj. odniesienie do norm koniecznego zastosowania forum, stanowi novum w dorobku konwencyjnym Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Zarazem ukazuje podobieństwa, jakie zachodzą między obiema instytucjami zaliczanymi do części ogólnej³¹⁵.

³¹⁰ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 89) zauważono, że „spór co do istnienia podstawy do nieuznania będzie przedmiotem orzeczenia tylko wtedy, gdy środek jest przywoływany w jednym z państw. Moment ten może być zbyt późny, a każda zainteresowana osoba może mieć uzasadniony interes w rozwianiu bez zwłoki wszelkich wątpliwości, które mogą powstać w odniesieniu do takiej podstawy do nieuznania”. Dodano, że „procedura zapobiegawcza na ogół natychmiast wzbudza spór odnośnie do międzynarodowej prawidłowości środka i w przypadku wniesienia skargi mającej na celu nieuznanie środka paraliżuje swobodny przepływ tego środka. Logicznie rzecz biorąc, taki spór powinien obejmować pełne wysłuchanie, co zwykle zajęłoby więcej czasu niż przyspieszona procedura dotycząca stwierdzenia wykonalności”.

³¹¹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła: „z pozbawieniem dorosłego możliwości przedstawienia jego stanowiska [...], z pogwałceniem podstawowych zasad procedury państwa wezwanego”.

³¹² W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 88) zauważono, że to „nie oznacza, że osoba dorosła powinna zostać w każdym przypadku wysłuchana. Może się zdarzyć, że tego rodzaju wysłuchanie jest sprzeczne z interesem takiej osoby, choć w przypadku osoby dorosłej sytuacja taka musi pozostać wyjątkiem”.

³¹³ OTK-A 2016, poz. 59.

³¹⁴ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła: „oczywiście sprzeczne z porządkiem publicznym państwa wezwanego lub jest sprzeczne z przepisami koniecznego zastosowania, bez względu na to, jakie prawo byłoby właściwe”.

³¹⁵ Obie mają *de facto* podobną konstrukcję, z tym że opis zastosowania norm koniecznego zastosowania wyraża w istocie skutek i wartości państwa forum, a opis klauzuli rozpoczyna się od „środka do celu”, jakim jest pominięcie lub modyfikacja prawa obcego.

Formuła wyrażająca tę klauzulę, podobnie jak w przepisie kolizyjnym poprzedniego rozdziału, w stosunku do wzorcowej konwencji haskiej z 1996 r. jest rozbudowana. W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że: „W celu zachowania symetrii z postanowieniami art. 20 w tekście wspomniano również o braku zgodności z bezwzględnie obowiązującymi przepisami państwa, w którym wystąpiono o uznanie. Szereg delegatów zauważyło, że dopisek ten był zbędny oraz że na etapie uznawania wyłączenie dotyczące porządku publicznego było wystarczające do osiągnięcia pożądanego rezultatu, w szczególności do odmówienia uznania środka medycznego sprzecznego z przepisami bezwzględnie obowiązującymi w państwie, w którym wystąpiono o uznanie”³¹⁶.

Po czwarte, odmowa uznania jest w świetle art. 22 ust. 2 lit. d) możliwa, jeżeli środka nie da się pogodzić ze środkiem później podjętym w państwie niebędącym stroną konwencji, które „w przeciwnym wypadku miałoby jurysdykcję na podstawie art. 5–9” (tj. państwie, w którym znajdują się okoliczności przewidziane jako podstawy jurysdykcji), o ile ten ostatni środek spełnia warunki konieczne do uznania go w państwie wezwanym.

W sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że pierwszeństwo przyznawane środkowi zastosowanemu później w państwie pozakonwencyjnym opiera się na założeniu, że państwo to posiadałoby jurysdykcję zgodnie z art. 5–9 konwencji, gdyby w konwencji uczestniczyło. Stąd lit. d) sformułowano szerzej niż w konwencji haskiej z 1996 r., w której podobny punkt jest ograniczony do środków zastosowanych przez organ państwa miejsca zwykłego pobytu dziecka, niebędącego umawiającym się państwem³¹⁷.

Po piąte, odmowa uznania jest w świetle art. 22 ust. 2 lit. e) możliwa, jeżeli nie przestrzegano postępowania określonego w art. 33 (tj. konsultacji związanych z umieszczeniem osoby dorosłej w placówce lub innym miejscu mogącym zapewnić jej ochronę w innym umawiającym się państwie)³¹⁸.

Jeżeli dla skuteczności środków podjętych w innym umawiającym się państwie nie wystarcza samo ich prawne uznanie, ale potrzebne jest faktyczne wykonanie, stwierdza się ich wykonalność (lub rejestruje w celu wykonania) w innym umawiającym się państwie (tj. udziela się *exequatur*). Warunkiem jest wykonalność orzeczenia w państwie pochodzenia oraz brak przeszkód, o których mowa w art. 22 konwencji haskiej z 2000 r. Odmowa stwierdzenia wykonalności lub zarejestrowania może przy tym nastąpić, jeżeli wystąpią powyższe przyczyny dotyczące również uznania. Udzielenie *exequatur* następuje na wniosek każdej zainteresowanej strony, zgodnie z regułami proceduralnymi tego państwa. Konwencja wyraża przy tym dyrektywę, by umawiające się państwo stosowało

³¹⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 88.

³¹⁷ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 88–89.

³¹⁸ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 89) zauważono, że to postanowienie „pozwała uniknąć stawiania państwa, w którym środek polegający na umieszczeniu w placówce ma zostać wykonany, przed faktem dokonanym i pozwala temu państwu odmówić uznania, jeśli nie zastosowano procedury konsultacji”.

w odniesieniu do stwierdzenia wykonalności lub zarejestrowania postępowanie „proste i szybkie”. W raporcie wyjaśniającym podano przykład uprawnień nadanych przedstawicielowi prawnemu osoby dorosłej drogą środka, które pozwolą temu przedstawicielowi na dokonywanie transakcji w imieniu osoby dorosłej w innym umawiającym się państwie, które to transakcje obejmują ochronę osoby lub majątku osoby dorosłej. Jednak jeżeli wymagane jest wykonanie, np. wymuszona sprzedaż majątku, to wymagane jest stwierdzenie wykonalności środka w drugim państwie (ewentualnie zarejestrowanie w celu wykonania, jeżeli *lex fori processualis* tak stanowi)³¹⁹.

Następnie, zgodnie z art. 27 konwencji haskiej z 2000 r., „Środki podjęte w umawiającym się państwie, których wykonalność stwierdzono lub które zostały zarejestrowane w celu wykonania w innym umawiającym się państwie wykonuje się tak, jakby zostały podjęte przez organy tego drugiego państwa”. Zarazem wykonanie ma następować zgodnie z prawem proceduralnym państwa wykonania „w granicach przewidzianych przez to prawo”, co z polskiej perspektywy oznacza rozwiązania zawarte w art. 1150 i n. k.p.c. Już samo wymaganie (dodatkowe w stosunku do środków krajowych) stwierdzenia wykonalności (udzielenia *exequatur*) oznacza jednak w istocie pewną różnicę w stosunku do wykonywania własnych środków, np. orzeczeń sądu (władzy opiekuńczej). Różnica w porównaniu z wykonywaniem tego samego środka w państwie jego wydania (pochodzenia) wynika też z tego, że w państwie wykonania nastąpi ono zgodnie z własnym prawem (*legis fori processualis*).

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że następuje „pewnego rodzaju naturalizacja” zagranicznego środka w konwencyjnym państwie jego wykonania. To wywołuje nie tylko skutek polegający na wykonaniu środka, ale i – jeżeli tak stanowi prawo właściwe – np. wstrzymaniu wykonania środka polegającego na umieszczeniu w placówce, zastosowanego za granicą, jeżeli w danej sytuacji faktycznej organy krajowe byłyby do tego uprawnione w odniesieniu do środka wydanego i stosowanego w danym państwie. Jako przykłady podano „sytuację, gdy osoba dorosła odmawia podporządkowania się tym organom”, jak też sytuację, w której: „organ miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej objął opiekuna nadzorem lokalnych organów opieki społecznej i gdy ta osoba dorosła zostaje później przeniesiona do innego umawiającego się państwa, wykonanie w tym drugim państwie decyzji podjętej w pierwszym będzie możliwe wyłącznie wtedy, gdy organy drugiego państwa są upoważnione zgodnie ze swoim prawem do realizacji zadań w zakresie nadzoru, które powierzono organom opieki społecznej w pierwszym państwie. Jeżeli nie, wówczas ograny drugiego państwa, w razie

³¹⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 90. Zauważono przy tym, że: „terminowi *requête* nie należy przypisywać dokładnego znaczenia proceduralnego, które ma on we francuskiej terminologii prawnej jako etap wprowadzający postępowania *ex parte*, kierowanego bezpośrednio do sądu, gdyż tekst odwołujący się do procedury przewidzianej w prawie państwa wezwanego nie miał na celu zajęcia stanowiska w sprawie procedury, która ma zostać przyjęta, co z kolei było celem konwencji brukselskiej”.

możliwości po konsultacji z organami pierwszego państwa, musiałyby dostosować środek zastosowany w pierwszym państwie lub zmienić go zgodnie z art. 5 ust. 2”³²⁰.

8. Międzynarodowa pomoc prawna i współpraca między państwami konwencyjnymi

Rozdział V konwencji haskiej z 2000 r. przewiduje liczne rozwiązania, które można zaliczyć do obszaru pomocy sądowej (pomocy prawnej, współpracy sądowej w ścisłym znaczeniu tego słowa). Postanowienia te dotyczą w dużej mierze funkcjonowania organów (w tym „organów centralnych”), które działają i współpracują w celu ułatwienia w praktyce stosowania zasadniczych postanowień konwencyjnych³²¹. Podobny sposób współpracy znany jest z innych źródeł współczesnej współpracy judycjalnej w sprawach cywilnych, w tym konwencji haskich i rozporządzeń unijnych. Na przykład w sprawach dotyczących pieczy nad dzieckiem (rozporządzenie unijne 2019/1111) oraz alimentów (konwencja haska z 2007 r.), odnośnie do których regulacja międzynarodowa została uzupełniona w drodze ustawy krajowej z 2018 r.³²²

Zgodnie z art. 28–29 konwencji haskiej z 2000 r. każde państwo konwencyjne „wyznacza organ centralny, który wypełnia obowiązki nałożone przez konwencję”³²³. Organy centralne powinny ze sobą współdziałać i popierać współpracę między właściwymi w sprawach ochrony dorosłego organami w ich państwach dla realizacji zadań wynikających z konwencji haskiej z 2000 r., w tym podejmować działania w celu udzielania informacji o swoim ustawodawstwie, jak również o instytucjach w danych państwach, które działają w sprawach ochrony osób dorosłych³²⁴.

W sprawozdaniu wyjaśniającym organ centralny scharakteryzowano jako główny punkt kontaktowy, „z którym będą kontaktowały się organy innych umawiających się państw i któ-

³²⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 91. Napisano też, że: „W trakcie obradowania komisji specjalnej [...] wspomniano ryzyko naruszenia swobód obywatelskich wynikające z ograniczeń nałożonych przez państwo. Wyrażano też obawy dotyczące skutków finansowych tego postanowienia, gdyby jego rezultatem było zobowiązanie państwa, w którym przebywa osoba dorosła, do przyjęcia odpowiedzialności za wydatki związane z hospitalizacją lub umieszczeniem w placówce wskutek wykonania środków zastosowanych przez organy w innym państwie. Obawy te zostały rozwiane argumentem, że art. 27 ma tu zastosowanie wyłącznie do wykonywania środka w kontekście prawa prywatnego”.

³²¹ L. Rass-Masson, *The HCCH...*, s. 150.

³²² Ustawa z 26.01.2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych (obecnie tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1236).

³²³ Przy czym państwo federalne, państwo, w którym obowiązuje kilka systemów prawnych lub państwo posiadające autonomiczne jednostki terytorialne może wyznaczyć kilka organów i określić zakres terytorialny lub osobowy ich czynności. Państwo, które skorzystało z tej możliwości, wyznacza jednak jeden organ centralny, do którego można kierować wszelką korespondencję do przekazania właściwemu organowi centralnemu w tym państwie.

³²⁴ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła: „Kaźde umawiajace się państwo wyznacza organ centralny, zobowiązany do wypełnienia obowiązków nałożonych przez konwencję. [...] Organy centralne powinny ze sobą współpracować oraz popierać współpracę pomiędzy organami centralnymi w ich państwach dla realizacji celów konwencji”.

ry będzie w stanie udzielać odpowiedzi na ich wnioski”³²⁵. Na przykład w Czechach, Estonii i Łotwie jako taki organ wskazane zostały ministerstwa sprawiedliwości³²⁶. W konwencji przewidziano przy tym, w sposób ogólny, również możliwość bezpośredniego komunikowania się między organami państw konwencyjnych i bezpośredniego występowania z wnioskami o udzielenie informacji (art. 31–35), jak też zawarcia porozumienia celem ułatwienia współpracy, o której mowa w omawianym rozdziale V (art. 37).

Z art. 36 wynika, że organy centralne i inne organy publiczne umawiających się państw ponoszą koszty wynikające „ze stosowania postanowień niniejszego rozdziału”. Możliwe jest przy tym „żądanie odpowiednich kosztów, odpowiadających świadczonym usługom”. To postanowienie – jak się wydaje – można rozpatrywać z jednej strony jako możliwość żądania od stron pewnych opłat, a z drugiej – gwarancję, że „odpowiedni” ich poziom nie będzie w praktyce stanowił przeszkody dla funkcjonowania konwencji. Umawiające się państwa mogą przy tym zawierać porozumienia w sprawie rozdziału kosztów.

Szczegółowe zadania organów centralnych zostały uregulowane w art. 30–34 konwencji haskiej z 2000 r. I tak organ centralny:

- bezpośrednio bądź przez organy publiczne lub inne jednostki – podejmuje wszelkie odpowiednie działania w celu ułatwiania – za pomocą wszelkich środków – komunikacji między właściwymi organami w sytuacjach, do których ma zastosowanie konwencja (art. 30 lit. a);
- podejmuje wszelkie odpowiednie działania w celu udzielenia, na wniosek właściwego organu innego umawiającego się państwa, pomocy w ustaleniu pobytu osoby dorosłej, jeżeli istnieje prawdopodobieństwo, że znajduje się ona na terytorium państwa wezwanego i potrzebuje ochrony (art. 30 lit. b);
- może zachęcać, bezpośrednio lub za pośrednictwem innych organów, do korzystania z mediacji, postępowania pojednawczego lub podobnych środków celem osiągnięcia polubownych porozumień dotyczących osoby dorosłej lub jej majątku (art. 31)³²⁷;
- ma prawo wystąpić o przekazanie informacji potrzebnych do celów ochrony osoby dorosłej do „każdego”³²⁸ organu w innym umawiającym się państwie (art. 32 ust. 1);

³²⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 91.

³²⁶ Odnosnie do innych państw – zob. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/authorities1/?cid=71> (dostęp: 14.10.2023 r.).

³²⁷ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 93) napisano, że: „Postanowienie to, usunięte w pierwszym czytaniu po głosowaniu z niewielką większością głosów za, zostało ponownie uwzględnione w drugim czytaniu w łagodniejszej formie, bez nakładania jakiegokolwiek obowiązku na organ, centralny, a jedynie jako zalecenie do «zachęcania» do stosowania tego alternatywnego sposobu rozstrzygania sporów poprzez uciekanie się w stosownych przypadkach do «interwencji podejmowanej przez inne organy»”.

³²⁸ Jednak umawiające się państwo może oświadczyć, że takie wnioski mogą być przekazywane tylko za pośrednictwem jego organu centralnego.

- może wezwać organy innego państwa konwencyjnego do udzielenia pomocy we wdrożeniu środków podjętych na mocy konwencji (art. 32 ust. 3)³²⁹;
- przekazuje propozycje w sprawie umieszczenia osoby dorosłej w placówce za granicą (w innym państwie konwencyjnym), w tym sprawozdania o osobie dorosłej oraz uzasadnienie propozycji, a także przeprowadza konsultacje z zagranicznym organem centralnym lub innym właściwym organem (art. 33)³³⁰; oraz
- informuje organy państwa konwencyjnego obecnego przebywania osoby dorosłej o niebezpieczeństwie oraz środkach podjętych lub których podjęcie jest rozważane, jeżeli uzyskano informacje o zmianie pobytu lub obecności osoby dorosłej w innym państwie (art. 34)³³¹.

W sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że wzajemna pomoc w zakresie wprowadzania w życie środków ochrony często będzie niezbędna, w szczególności w przypadku „wydalenia osoby dorosłej” lub umieszczenia jej w placówce znajdującej się w innym państwie konwencyjnym. Zauważono też, że procedura obowiązkowych konsultacji jest stosowana w razie rozważania umieszczenia osoby dorosłej w placówce w innym umawiającym się państwie. Mają one dać organowi państwa przyjmującego możliwość kontroli takiej decyzji, a także umożliwić określenie z wyprzedzeniem warunków, na jakich osoba dorosła będzie przebywała w tym państwie (np. wymagań imigracyjnych, udziału w kosztach przebywania w placówce)³³².

Konwencyjne obowiązki na wypadek znalezienia się osoby dorosłej w poważnym niebezpieczeństwie, w świetle sprawozdania wyjaśniającego, dotyczą np. sytuacji choroby wymagającej stałego leczenia, działania narkotyków, wpływu sekty. Obowiązek powiadomienia obejmuje przy tym też sytuację, w której osoba dorosła jest obecna w państwie pozakonwencyjnym³³³.

Wyjątek od powyższych obowiązków współpracy między państwami konwencyjnymi został przewidziany w art. 35 konwencji haskiej z 2000 r. Zgodnie z nim „organ nie może prosić o informacje określone w niniejszym rozdziale” oraz – co istotniejsze – nie może ich przekazywać, mimo że został o to poproszony (wezwany), jeżeli w jego ocenie mogłoby to narazić na „niebezpieczeństwo osobę dorosłą lub należący do niej majątek”. Odmowa (jak

³²⁹ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 93) zauważono, że „jest oczywiste, że organami, o których tu mowa, są organy wyłącznie publiczne, które są zresztą jedynymi organami mającymi zgodnie z konwencją możliwość stosowania środków ochrony, a nie stowarzyszenia i organizacje pozarządowe” oraz „szczególnie przydatna w przypadku zmiany miejsca zwykłego pobytu danej osoby dorosłej na inne państwo, a także w przypadkach, gdy to organy krajowe zajmują się ochroną i będą mogły zadawać pytania organom państwa miejsca zwykłego pobytu”.

³³⁰ Orzeczenie w sprawie umieszczenia osoby dorosłej w innym państwie konwencyjnym nie może być wydane, jeżeli organ centralny lub inny organ właściwy państwa wezwanego w rozsądnym terminie wyraził sprzeciw.

³³¹ Zob. więcej: J. Long, *Rethinking...*, s. 51–73; M.A. Torné, *Current...*, s. 1–18.

³³² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 94.

³³³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 95.

również – co będzie w praktyce rzadsze – zaniechanie inicjacji współpracy międzynarodowej na bazie omawianego rozdziału) jest również możliwa w sytuacji, w której współpraca stanowiłaby poważną groźbę dla wolności lub życia członka rodziny tej osoby.

W istocie do współpracy międzynarodowej odnoszą się też przepisy, które znalazły się w kolejnym rozdziale. I tak, zgodnie z art. 42 umawiające się państwo może wyznaczyć organy, do których powinny być przesyłane wnioski przewidziane w art. 8 i 33. W świetle art. 43 należy zawiadomić Stałe Biuro Haskiej Konferencji PPM o wyznaczeniu organów, o których mowa w art. 28 i 42, jak też o zmianach w tym zakresie³³⁴. Oświadczenie wymienione w art. 32 ust. 2 składa się depozytariuszowi konwencji.

Dalsze postanowienia dotyczące współpracy między państwami konwencyjnymi znalazły się w rozdziale VI, zatytułowanym „Postanowienia ogólne”. Pisma kierowane do organu centralnego lub innych organów umawiającego się państwa powinny być – zgodnie z art. 51 – sporządzone w języku oryginalnym wraz z tłumaczeniem na język urzędowy lub jeden z języków urzędowych tego państwa, albo – jeżeli jest to trudne do wykonania – wraz z tłumaczeniem na język francuski lub angielski³³⁵.

Zgodnie z art. 39–40 dane osobowe mogą być użyte tylko do tych celów, do których zostały zebrane lub przekazane zgodnie z konwencją haską z 2000 r. Organy, którym informacje zostały przekazane, powinny zapewnić ich poufność zgodnie z prawem krajowym (art. 40). Ponadto, zgodnie z art. 41, dokumenty przekazane lub wydane na podstawie konwencji nie wymagają legalizacji lub innej podobnej formalności.

W sprawozdaniu wyjaśniającym jako zalecenia przyjęte przez komisję specjalną o charakterze dyplomatycznym w sprawie ochrony dorosłych opublikowano dwa poniższe formularze, które mają ułatwić funkcjonowanie konwencji haskiej z 2000 r. w praktyce, w tym wspomniane formy współpracy między państwami³³⁶.

ŚRODKI OCHRONY DOTYCZĄCE OSOBY DOROSŁEJ

Konwencja o międzynarodowej ochronie dorosłych podpisana w Hadze, dnia [...] r.

1.-Artykuł 8 ust. 1 konwencji:

Podpisany poniżej organ:.....

uprzejmie powiadamia następujący organ:

.....

³³⁴ Nie później niż w dniu złożenia dokumentu ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia konwencji albo przystąpienia do niej.

³³⁵ Jednak umawiające się państwo będzie mogło, składając zastrzeżenie określone w art. 56, sprzeciwić się użyciu języka francuskiego bądź angielskiego, ale nie obu języków. Zgodnie z tym ostatnim postanowieniem państwo może w każdym czasie wycofać zgłoszone zastrzeżenie, co powinno zostać notyfikowane depozytariuszowi, a zastrzeżenie przestanie obowiązywać pierwszego dnia trzeciego miesiąca kalendarzowego po notyfikacji.

³³⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 30–33.

- że z własnej inicjatywy
- że na wniosek następującego organu:

.....
zwraca się o zastosowanie środków ochrony:

- dotyczących osoby dorosłej:

Nazwisko: Imię (imiona):

Data i miejsce urodzenia:

.....
Adres:

- dotyczące własności osoby dorosłej
- dotyczące następującej własności:

.....
w zastosowaniu art. 8 ust. 2,
lit. ▫ a), ▫ b), ▫ c), ▫ d), ▫ e), ▫ f), konwencji.

Sporządzono w dnia

Podpis

Pieczęć

2. - Artykuł 8 ust. 3 konwencji:

Podpisany poniżej organ:

.....
uprzejmie udziela następującej odpowiedzi na powyższy wniosek:

- przyjmuje swoją właściwość.
- nie przyjmuje swojej właściwości.

Sporządzono w dnia

Podpis

Pieczęć

INFORMACJE W SPRAWIE ŚRODKÓW OCHRONY DOTYCZĄCYCH OSOBY DOROSŁEJ

Konwencja o międzynarodowej ochronie dorosłych,
podpisana w Hadze, dnia [...] r.

Podpisany poniżej organ:

.....
uprzejmie informuje:

.....
że następujący organ:

.....
1. - w zastosowaniu art. 7 konwencji

- przewiduje środki ochrony

- dotyczące osoby dorosłej (art. 7 ust. 1)
- dotyczące własności osoby dorosłej (art. 7 ust. 1)
- zastosował środki ochrony (art. 7 ust. 2, art. 7 ust. 3)
- zdecydował, że nie ma konieczności zastosowania środków (art. 7 ust. 2, art. 7 ust. 3)
- potwierdza, że prowadzone jest przed nim postępowanie dotyczące ochrony osoby dorosłej (art. 7 ust. 2) ;

2. - w zastosowaniu art. 10 konwencji

- zastosował środki w sytuacji niecierpiącej zwłoki (art. 10 ust. 1)
- zastosował środki ochrony (art. 10 ust. 2)

3. - w zastosowaniu art. 11 konwencji

- przewiduje środki ochrony dotyczące osoby dorosłej (art. 11 ust. 1)
- wydał decyzję o środkach ochrony wymaganych w przedmiotowej sytuacji (art. 11 ust. 2)

w odniesieniu do następującej osoby dorosłej:

Nazwisko: Imię (imiona):

Data i miejsce urodzenia:

.....

Adres:

Załączono kopie odpowiednich decyzji:

- Tak
- Nie

Wszelkich dalszych informacji udziela:

- podpisany niżej organ
- organ, który wydał decyzję

Sporządzono w dnia

Podpis

Pieczęć

9. Zaświadczenie o upoważnieniu do działania w imieniu osoby dorosłej

Artykuł 38 konwencji haskiej z 2000 r. zawiera rozwiązanie ważne dla dokonywania czynności prawnych z udziałem osoby dorosłej oraz uczestniczących w nim osób trzecich, tj. z szerszej perspektywy obrotu cywilnoprawnego. W ust. 1 i 3 stanowi on, że organy umawiającego się państwa, w którym podjęto środek ochronny lub potwierdzono uprawnienie do reprezentacji osoby dorosłej, mogą wydać osobie, której powierzono ochronę osoby dorosłej lub jej majątku, na żądanie, „zaświadczenie o jej upoważnieniu do działania oraz przysługujących jej uprawnieniach”. Każde umawiające się państwo ma wyznaczyć organy właściwe do wydawania takich zaświadczeń. Istotny jest ich transgraniczny skutek. Ważne dla obrotu międzynarodowego, też z perspektywy prawa procesowego i materialnego, jest to, że upo-

ważnienie i uprawnienia określone w zaświadczeniu uznaje się za powierzone danej osobie od dnia wydania zaświadczenia, chyba że istnieją dowody, które temu przeczą (ust. 2)³³⁷.

W sprawozdaniu wyjaśniającym sporo miejsca poświęcono temu rozwiązaniu. Podkreślono, że w konwencji haskiej z 2000 r. powtórzono konstrukcję i rozszerzono rozwiązanie wypracowane kilka lat wcześniej w art. 40 konwencji haskiej z 1996 r. Zaświadczenie określa charakter, w jakim dana osoba jest upoważniona do działania oraz jej uprawnienia, i może zostać wydane każdej osobie, której powierzono ochronę osoby dorosłej lub jej majątku. Ich wydawanie nie jest przy tym obowiązkowe dla umawiającego się państwa. Inaczej niż na tle art. 40 ust. 3 konwencji haskiej z 1996 r., zaświadczenie może zostać wydane tylko wtedy, gdy zastosowano środek ochrony lub potwierdzono uprawnienia do reprezentacji. Organy państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej nie mogą zatem – odmiennie niż we wspomnianym wzorcu – wydać tego zaświadczenia, jeżeli nie zastosowały żadnego środka ochrony lub nie potwierdziły pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia.

Wydaje się, że omawiane zaświadczenie może mieć szeroki zakres zastosowania. Upoważnienie do działania zamiast lub wspólnie z osobą dorosłą może obejmować zarówno osoby specjalnie w tym celu ustanowione (np. opiekuna prawnego, kuratora, asystenta) lub samą osobę dorosłą (pełnomocnika na wypadek niesamodzielności i potrzeby pomocy w prowadzeniu spraw oraz ochrony w obrocie cywilnoprawnym i postępowaniach przed sądami i organami), jak i osoby, którym takie uprawnienia (i ewentualne obowiązki) przysługują z mocy prawa danego państwa konwencyjnego. Tytułem przykładu tego ostatniego można by widzieć pozycję prawną małżonka lub partnera rejestrowanego związku. Podzielić trzeba zasadnicze stanowisko o sprzeczności niektórych zagranicznych rozwiązań (np. poszerzających rozumienie instytucji małżeństwa na związki osób tej samej płci kilku osób) z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego, w tym konstytucyjnego³³⁸, np. małżeństwa rozumianego inaczej niż związek jednej kobiety oraz jednego mężczyzny. Trzeba jednak w tym miejscu wyrazić pogląd, że akurat przyznanie wyrywkowej skuteczności omawianych praw i obowiązków (jako konwencyjnych środków ochrony), które zostałyby ujęte za granicą w omawianym zaświadczeniu, nie byłoby sprzeczne z polskim *ordre public*. Do podobnego skutku, jaki przewidywać mogą omawiane zagraniczne przepisy o małżeń-

³³⁷ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska: „1. Organy umawiającego się państwa, w którym środek ochrony został podjęty lub potwierdzone upoważnienie do reprezentowania, mogą wystawić każdej osobie, której powierzono ochronę osoby dorosłego lub jego majątku, na jej wezwanie, świadectwo wskazujące jej upoważnienie i uprawnienia, które zostały jej przyznane”. Zgodnie z art. 38 ust. 2 upoważnienie i uprawnienia wykazane świadectwem uważane są za ustanowione od daty wystawienia świadectwa, gdy nie przedstawiono dowodu przeciwnego. Na podstawie art. 38 ust. 3 każde umawiające się państwo wyznacza organy upoważnione do wystawienia świadectwa”.

³³⁸ Zob. P. Mostowik, *Kilka uwag o ochronie małżeństwa na tle Konstytucji i prawa międzynarodowego*, [w:] *Wokół problematyki małżeństwa w aspekcie materialnym i procesowym*, red. J.M. Łukasiewicz, A.M. Arkuszewska, A. Kościółek, Toruń 2017, s. 45 i n.

stwie, mogłoby prowadzić udzielone za granicą pełnomocnictwo, o którym mowa w art. 15 konwencji haskiej z 2000 r., mocą którego może zostać upoważniona każda osoba. Wycinkowy skutek zagranicznego małżeństwa zawartego drogą złożenia oświadczenia nakierowanego na wywołanie m.in. takiego upoważnienia (w istocie pobocznego) można by wyjątkowo zaakceptować, mimo zasadniczego ujęcia polegającego na braku akceptacji innego rozumienia małżeństwa niż zdefiniowane w art. 18 Konstytucji RP. W przeciwnym razie trzeba by wymagać, by osoba dorosła pozostająca w zagranicznym związku małżeńskim (bądź rejestrowanym partnerskim) takiego pełnomocnictwa udzieliła (niejako dodatkowo w stosunku do zawarcia związku) właśnie na potrzeby sytuacji za granicą. Brak takiego osobnego umocowania małżonka lub rejestrowanego partnera skutkowałby zaś potrzebą dodatkowych działań orzeczniczych (np. w Polsce), które w praktyce i tak prowadziłyby do umocowania właśnie tej bliskiej osoby. Niepotrzebne komplikowałyby to sytuację wykonywania środka ochrony w innym państwie konwencyjnym.

Stwierdzono też ogólnie, że: „Przydatność takiego zaświadczenia dla praktyków jest oczywista. W przypadku gdy chodzi o osobę dorosłą, a tym bardziej jej majątek, praktycy odczuwają potrzebę posiadania pewnej gwarancji. Uznano, że zaświadczenie mające skutek dowodowy we wszystkich umawiających się państwach pozwoliłoby uniknąć zarówno kosztów, jak i sporów”³³⁹. Jeżeli zaświadczenie nie zostanie zakwestionowane, to osoba trzecia może w pełni bezpiecznie zawierać umowy (dokonywać czynności prawnych) z osobą wskazaną w zaświadczeniu w granicach jej uprawnień. Skutek dowodowy jest przy tym ograniczony do dnia, w którym sporządzono zaświadczenie, ponieważ nie może ono gwarantować, „że uprawnienia, które wówczas istniały, pozostaną w mocy w przyszłości”³⁴⁰. Zauważono też, że potwierdzenie, w zależności od formy i treści, może być środkiem ochrony objętym zakresem art. 3 konwencji haskiej z 2000 r. Może być udzielane przez organ właściwy na mocy konwencji, ale wyjątkowo odnosić się do prawa państwa pozakonwencyjnego. Zgodnie bowiem z art. 15 ust. 2 pełnomocnictwo może zostać poddane prawu innemu niż państwa, którego organy mają jurysdykcję zgodnie z konwencją. Wówczas „przedstawiciela nie wolno pozbawić możliwości uzyskania potwierdzenia jego uprawnień, na przykład przez właściwy organ państwa, którego prawo jest prawem właściwym w przypadku zaświadczenia”³⁴¹.

³³⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 97. Dodano, że: „W stosownych przypadkach w zaświadczeniu można w negatywny sposób określić uprawnienia, których ta osoba nie posiada. Na przykład można określić, że przedstawiciel ustawowy osoby dorosłej mający miejsce zwykłego pobytu w Stanach Zjednoczonych nie jest uprawniony do zarządzania majątkiem, który ta osoba dorosła posiada w państwie trzecim”.

³⁴⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 97–98.

³⁴¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 97. Zob. więcej – Sprawozdanie wyjaśniające, s. 97, przyp. 95bis: „Przewodniczący zwrócił uwagę, że to akt przekazania uprawnień związanych z reprezentacją stanowiłby środek ochrony, oraz że dyskusji podlegało to, czy środek potwierdzający ważność byłby już objęty art. 3 lit d) (zob. protokół nr 10, nr 75 i 79 [zob. postępowanie specjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 296]” oraz przyp. 95ter: „Zob. dokument nr 77, oraz dyskusje, protokół nr 10, nr 51–81 [zob. postępowanie specjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 294–296], oraz bardziej szczegółowo nr 74 [zob. postępowanie spe-

Grupa robocza opracowała wzór zaświadczenia, który został zatwierdzony przez komisję. Zaświadczenie to celowo nie zostało włączone do konwencji, żeby w przyszłości, w razie potrzeby, łatwe było wprowadzanie w nim zmian. W toku prac roboczych przyjęto, że wzór zaświadczenia zostanie przekazany państwom członkowskim oraz że Stałe Biuro zaleci umawiającym się państwom korzystanie z niego. Nie stanowi on jednak formalnie części konwencji haskiej z 2000 r. Wzór zaświadczenia zamieszczono w sprawozdaniu wyjaśniającym, jako jedno z zaleceń przyjętych przez komisję specjalną o charakterze dyplomatycznym w sprawie ochrony dorosłych³⁴². Jej część dotycząca treści upoważnienia przedstawia się w poniższy sposób. W 2022 r. sporządzono natomiast dokument roboczy dotyczący sposobu potwierdzania upoważnienia na potrzeby omawianego zaświadczenia³⁴³.

ZAŚWIADCZENIE

Artykuł 38 Konwencji o międzynarodowej ochronie dorosłych
podpisanej w Hadze dnia [...] r.

A. - Podpisany niżej organ:

Państwo:

Kraj związkowy - prowincja (w razie potrzeby):

Nazwa organu wydającego:

Adres:

Tel.: Faks:

Poczta elektroniczna:

zaświadcza, że:

- środek ochrony został zastosowany
- ważność pełnomocnictwa do reprezentacji została potwierdzona

przez:

w dniu:

B. - Osoba dorosła, której dotyczy zaświadczenie:

Nazwisko: Imię (imiona):

Data i miejsce urodzenia:

Państwo zwykłego pobytu:

Adres:

cjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 296], aby uzyskać wyjaśnienie odnośnie do celu wniosku złożonego przez delegację kanadyjską. Został on przyjęty 7 głosami opowiadającym się za jego przyjęciem (5 przeciwko i 13 osób wstrzymało się od głosu)".

³⁴² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 27–29.

³⁴³ Permanent Bureau, Confirmation of powers of representation for the purposes of the certificate issued under Article 38, Prel. Doc. No 11 of October 2022, <https://assets.hcch.net/docs/60a4702a-6612-440d-b7d6-3007b3c857ec.pdf> (dostęp: 14.10.2023 r.).

C. - Posiadacz zaświadczenia:

Nazwisko: Imię (imiona):

Data i miejsce urodzenia:

Adres:

Tel.: Faks:

Poczta elektroniczna:

D. - Uprawnienia posiadacza zaświadczenia:

1. - Posiadacz zaświadczenia działa w charakterze:

na podstawie następującego prawa:

2. - Uprawnienia nadane posiadaczowi zaświadczenia:

a) ▫ dotyczą osoby dorosłej i są następujące:

▫ nieograniczone

▫ ograniczone do następujących kategorii czynności:

.....

▫ ograniczone do następujących czynności:

.....

▫ uwarunkowane od zezwolenia:

b) ▫ dotyczą własności osoby dorosłej i są następujące:

▫ nieograniczone

▫ ograniczone do następujących kategorii czynności:

.....

▫ ograniczone do:

▫ majątku ruchomego

▫ nieruchomości

▫ następującej własności:

.....

▫ uwarunkowane od zezwolenia:

Uprawnienia nadane posiadaczowi zaświadczenia:

▫ wygasają dnia:

▫ są ważne do czasu ich zmiany lub uchylecia.

E. Uprawnienia zachowane przez osobę dorosłą:

a) dotyczące osoby dorosłej:

.....

b) dotyczące własności osoby dorosłej:

.....

Do niniejszego zaświadczenia załączono:

▫ kopię ważnej decyzji lub upoważnienia do reprezentacji

▫ wyczerpujący wykaz uprawnień nadanych posiadaczowi zaświadczenia oraz uprawnień zachowanych przez osobę dorosłą:

w: ▫ języku polskim ▫ języku angielskim

Uznaje się, że z dniem wydania zaświadczenia następuje przekazanie zdolności i uprawnień danej osobie, chyba że wykazano inaczej.

Wszelkich dodatkowych informacji udziela organ wydający zaświadczenie.

Sporządzono dnia W

Podpis

Pieczęć

W sprawozdaniu wyjaśniającym odnośnie do tego, że zwolnienie od legalizacji (art. 41) rozciąga się na wszystkie „dokumenty przekazane lub wydane na podstawie niniejszej konwencji”, podkreślono, że chodzi o wszystkie przekazane informacje pisemne, rozstrzygnięcia sądowe i administracyjne, a ponadto zaświadczenia właśnie dostarczone zgodnie z art. 38 konwencji haskiej z 2000 r.³⁴⁴

W obecnym prawie krajowym art. 1144¹ k.p.c. stanowi, że jeżeli prawo Unii Europejskiej lub wiążąca Polskę umowa międzynarodowa przewiduje wydanie zaświadczenia lub wyciągu na potrzeby uznania lub stwierdzenia wykonalności orzeczenia (ugody lub innego tytułu egzekucyjnego za granicą), zaświadczenie takie lub wyciąg taki wystawia, stosując formularz określony w tych przepisach, na wniosek zainteresowanego, przewodniczący w sądzie, który wydał orzeczenie (albo zatwierdził ugodę lub przed którym ugoda została zawarta)³⁴⁵. Reguła ta miałaby zastosowanie w razie przystąpienia Polski do konwencji haskiej z 2000 r., a wspomniany wcześniej wzorec zaświadczenia mógłby w praktyce być wykorzystywany.

Trzeba przy tym zwrócić uwagę na wątpliwość co do rozumienia „potwierdzono upoważnienie do reprezentacji” („a power of representation confirmed”). Stąd grupa robocza, która została powołana do opracowania podręcznika praktycznego do konwencji haskiej z 2000 r. („practical handbook”), opracowała dokument wstępny na ten temat³⁴⁶. Kwestia

³⁴⁴ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 98.

³⁴⁵ A w przypadku innych tytułów egzekucyjnych – przewodniczący w sądzie rejonowym, w którego okręgu tytuł został sporządzony, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

³⁴⁶ Confirmation of powers of representation for the purposes of the certificate issued under Article 38, Prel. Doc. No 11 of October 2022. Zaproponowano w nim:

„VII. Proposal by the Permanent Bureau, with the assistance of the WG, for Conclusions and Recommendations

1. The SC underlined that the use of the certificate under Article 38 could facilitate the cross-border circulation of measures of protection and confirmed powers of representation by increasing legal security, certainty, and predictability.

2. Bearing in mind that the 2000 Convention does not prescribe a process for confirmation, the SC reminded Contracting Parties that confirmation of powers of representation, as a prerequisite for the delivery of the certificate, must give “every guarantee of reliability”.

3. The SC highlighted that, for a power of representation to be confirmed and to benefit from the certificate under Article 38, it must be in force and in conformity with the law applicable.

4. The SC noted that authorities tasked with confirmation, such as administrative, judicial or other public authorities, must carry out the confirmation independently and impartially.

uzupełnienia konwencyjnych reguł w tym zakresie została wspomniana jako przedmiot przyszłej regulacji unijnej w, sygnalizowanych wcześniej, dokumentach Komisji Europejskiej i Parlamentu Europejskiego.

Trzeba mieć też na względzie, że w Polsce rozważane jest wprowadzenie do prawa krajowego nowej konstrukcji prawnej pełnomocnictwa opiekuńczego³⁴⁷, które ma być udzielane na wypadek przyszłych zaburzeń psychicznych i dotyczyć określonych działań o charakterze osobistym i majątkowym. Jeżeli ta instytucja zostanie wprowadzona, to omawiane zaświadczenie wydawane w Polsce będzie mogło obejmować nie tylko opiekuna prawnego lub kuratora, ale i takiego pełnomocnika opiekuńczego. Dyskusowanie jest też wprowadzenie instytucji pełnomocnika medycznego na wypadek przyszłego leczenia³⁴⁸. Mimo że kwestie leczenia nie mieszczą się w zakresie zastosowania omawianej konwencji, to takie umocowanie można by kwalifikować jako „środek ochrony” w rozumieniu jej art. 1, o czym była mowa wcześniej.

10. Ewentualne zmiany konwencji haskiej z 2000 r.

W art. 52 konwencji haskiej z 2000 r. przewidziano, że Sekretarz Generalny Haskiej Konferencji PPM zwołuje regularnie komisję specjalną w celu zbadania funkcjonowania konwencji w praktyce. Takie wydarzenie (tj. prace Special Commission on the practical operation of the Convention of 13 January 2000 on the International Protection of Adults) miało miejsce w dniach 9–11.11.2022 r. Uczestniczyło w nim 112 delegatów, a konkluzje z obrad obejmują 76 punktów³⁴⁹, w tym 10 dotyczących ewentualnych zmian konwencji (pkt 67–76), które stanowią rozwinięcie propozycji zawartych wcześniej w Preliminary Document z 12.10.2022 r.³⁵⁰

5. The SC strongly encouraged Contracting Parties to provide, in their domestic legislation, a procedure for confirmation of powers of representation and for the delivery of certificates under Article 38, in order to facilitate their cross-border transportability and operability.

6. The SC also strongly encouraged Contracting Parties to designate an authority competent to draw up and deliver the certificate under Article 38.

7. The SC recommended the use of the model form certificate (Art. 38) adopted by the 1999 Special Commission of a Diplomatic Character”.

³⁴⁷ Zob. projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, UD395.

³⁴⁸ Np. Raport zespołu ds. ochrony praw człowieka w kontekście rozwoju nauk biologicznych i medycznych. Węzłowe problemy oświadczeń *pro futuro* ze szczególnym uwzględnieniem pełnomocnictwa medycznego, Warszawa, 22 czerwca 2017, s. 9–10.

³⁴⁹ Zob. więcej – Special Commission, Conclusions & Recommendations, <https://assets.hcch.net/docs/06db-03d0-812c-42fb-b76d-4e6e05a91b3b.pdf> (dostęp: 15.10.2023 r.).

³⁵⁰ Permanent Bureau, Possible Amendments to the 2000 Protection of Adults Convention, Draft Prel. Doc. No 12 of October 2022 (revised version), <https://assets.hcch.net/docs/4db77314-1b1c-4723-b514-47aa843822c8.pdf> (dostęp: 15.10.2023 r.). W konkluzjach kwestię UE jako strony konwencji („adding final clauses allowing Regional Economic Integration Organisations (REIOs) to join the 2000 Convention”) skomentowano słowami: „During the course of discussions on this matter, the SC recalled that the 2000 Convention functions well and is fit for purpose. As such, it acknowledged the desirability and practical necessity for more States to be bound by the 2000 Convention as soon as possible and in the most efficient manner. The SC noted that there are several

Jednak w trakcie obrad w dniach 7–10.03.2023 r. Rada ds. Ogólnych i Kierunków Działania (*Council on General Affairs and Policy*) oceniła negatywnie propozycje zmian konwencji, w szczególności postulaty dotyczące zamieszczania w niej klauzuli dotyczącej możliwości uczestniczenia w konwencji przez regionalną organizację integracji gospodarczej, np. Unię Europejską (pkt 73–74), co ma miejsce na tle ostatnich konwencji haskich, które zostały sporządzone po zmianie statutu KHPPM w tym kierunku. Jednocześnie zachęcono komisję, żeby kontynuowała prace w kierunku stworzenia *Practical Handbook* dotyczącego funkcjonowania konwencji haskiej z 2000 r.³⁵¹

11. Prawo Unii Europejskiej jako uzupełnienie lub modyfikacja konwencji haskiej z 2000 r.

Osobne zagadnienie stanowi ewentualna działalność legislacyjna Unii Europejskiej, w tym, zasygnalizowane niżej, najnowsze działania z 2023 r. Od razu trzeba zauważyć, że przyjęcie rozporządzenia Unii Europejskiej, które miałyby obowiązywać w jej państwach członkowskich oraz uzupełniać rozwiązania konwencyjne, w istocie zakłada, że konwencja haska z 2000 r. będzie w tych państwach (w tym w Polsce) obowiązywać. Prawo unijne w takim wypadku stanowiłoby uzupełnienie lub modyfikację między państwami członkowskimi powyższych rozwiązań (głównie w sferze skuteczności zagranicznych orzeczeń oraz wzajemnej pomocy sądowej), które wynikają z omawianej konwencji, a która przewiduje możliwość takiej współpracy międzynarodowej.

Instytucje Unii Europejskiej, co wspomniano na wstępie, zachęcały państwa członkowskie do przystąpienia do konwencji haskiej z 2000 r. w: „Programie sztokholmskim: otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli” z 2010 r.³⁵² O dodatkowych działaniach

ways in which EU Member States can be bound by the 2000 Convention, which is a matter to be determined by the EU at the regional level. The SC took note of the wish expressed by several delegations to have more time to discuss the inclusion of an REIO clause and that discussions on this matter are better suited to take place at the meeting of CGAP in 2023” (pkt 74 i 75 konkluzji).

³⁵¹ Podobnego do HCPIL, Revised Draft Practical Handbook on the Operation of The Hague Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-Operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children drawn up by the Permanent Bureau, <https://assets.hcch.net/upload/wop/abduct2011pd04e.pdf> (dostęp: 15.10.2023 r.).

Zob. CGAP, March 2023, Conclusions & Decisions, <https://assets.hcch.net/docs/5f9999b9-09a3-44a7-863d-1dd4f9c6b8.pdf> (dostęp: 15.10.2023 r.), m.in.: „Following a recommendation from the SC to this effect, CGAP considered the issue of amending the 2000 Protection of Adults Convention. Pursuant to further discussions, CGAP decided that proposed amendments to the Convention, including the addition of an REIO clause, were neither desirable nor necessary” (pkt 33).

³⁵² Dz.Urz. UE C 115 z 2010 r., s. 1. „Konieczność przedstawienia dodatkowych wniosków dotyczących podatnych na zagrożenia osób dorosłych należy oszacować w świetle doświadczeń zgromadzonych w związku ze stosowaniem Konwencji haskiej z 2000 roku o międzynarodowej ochronie dorosłych przez państwa członkowskie, które są stronami tej konwencji lub zostaną nimi w przyszłości. Zachęca się państwa członkowskie do jak najszybszego przyłączenia się do przedmiotowej konwencji” (pkt 2.3.3.).

legislacyjnych na poziomie Unii Europejskiej, które uzupełniałyby rozwiązania konwencji haskiej z 2000 r. (przy założeniu, że państwa członkowskie do niej przystąpią), wspomniano w studium (*European Added Value Assessment*) Parlamentu Europejskiego z września 2016 r.³⁵³

Trzeba mieć przy tym na względzie, że w zainteresowaniu instytucji unijnych pozostaje prawna regulacja spraw osób starszych poza zakresem międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, jak też prowadzenie bieżących polityk i podejmowanie działań faktycznych³⁵⁴. Wątek przystąpienia przez państwa członkowskie Unii Europejskiej do konwencji haskiej z 2000 r. znalazł się w dokumencie Parlamentu Europejskiego z 2016 r., w którym dodatkowo zaproponowano podjęcie przez instytucje unijne innych działań legislacyjnych na podstawie art. 81 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej³⁵⁵. W dokumencie *European Added Value Assessment*³⁵⁶ przewidziano:

„3. Możliwe działania legislacyjne UE.

W celu zapewnienia obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r. we wszystkich państwach członkowskich UE, ratyfikacja przez państwa, które jeszcze tego nie zrobiły, byłaby kluczowym krokiem wstępnym.

[...] Pierwszy środek legislacyjny UE, wzmacniający współpracę i porozumiewanie się między organami państw członkowskich UE, powinien zapewnić częste i systematyczne bezpośrednie porozumiewania się między organami państw członkowskich.

[...] Jeśli chodzi o drugi środek legislacyjny, na przykład zniesienie wymagania *exequatur* dla środków ochrony podjętych w innym państwie członkowskim, można opracować liberalny system z odpowiednimi zabezpieczeniami ochrony osób dorosłych wymagających szczególnej troski.

[...] Trzecim proponowanym środkiem legislacyjnym jest stworzenie europejskiego świadectwa uprawnień przyznawanych w celu ochrony osoby dorosłej. Taki dokument europejski zrekompensowałby niedoskonałości zaświadczenia przewidzianego w konwencji haskiej z 2000 r., które nie zapewnia całościowego ujęcia na potrzeby procedur. Wzorcem dla takiego środka legislacyjnego mogłoby być europejskie poświadczenie spadkowe.

³⁵³ Zob. więcej: I. Curry-Sumner, *Vulnerable Adults in Europe. European added value of an EU legal instrument on the protection of vulnerable adults*, [w:] *Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study*, PE 581.388, September 2016, s. 18 i n.; P. Franzina, J. Long, *The Protection of Vulnerable Adults in EU Member States. The added value of EU action in the light of The Hague Adults Convention*, [w:] *Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study*, PE 581.388, September 2016, s. 106 i n.:

³⁵⁴ Z perspektywy traktatów i prawa unijnego działania na rzecz osób starszych przedstawia F. Seatzu, *Reshaping EU Old Age Law in the Light of the Normative Standards in International Human Rights Law in Relation to Older Persons*, [w:] *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, red. F. Ippolito, S. Iglesias Sánchez, Oxford–Portland–Oregon 2017, s. 49 i n.

³⁵⁵ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47) – dalej TFUE.

³⁵⁶ Zob. *Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study*, PE 581.388, September 2016, s. 14–16.

Jeśli chodzi o czwarty proponowany środek, ma on na celu umożliwienie osobie dorosłej wyboru państwa członkowskiego UE, którego sądy byłyby właściwe (miałyby jurysdykcję krajową) do podjęcia środków ukierunkowanych na jej ochronę. Taki środek wzmocniłby autonomię osób dorosłych i zwiększyłby bezpieczeństwo prawne przez zapewnienie zbieżności jurysdykcji i prawa właściwego w odniesieniu do pełnomocnictw trwałych. Polecenia osoby dorosłej byłyby ważne i wykonalne na mocy wybranego prawa, zgodnie z konwencją haską z 2000 r., i nie mogłyby być dłużej (prawdopodobnie) pomijane przez organy, którym w sytuacji transgranicznej powierzono ochronę osoby dorosłej wymagającej szczególnej troski.

Piąty i ostatni środek legislacyjny zapewniałby ciągłość jurysdykcji sądów państwa członkowskiego UE poprzedniego miejsca zwykłego pobytu. Pozwoliłoby to organom państwa dawnego zwykłego pobytu osoby dorosłej – zakładając, że przedstawiciel osoby dorosłej nadal przebywa w tym państwie – na zachowanie jurysdykcji przez pewien czas po zmianie miejsca zwykłego pobytu oraz na podjęcie decyzji w sprawie obowiązujących środków³⁵⁷.

W dniach 5–7.12.2018 r. Komisja Europejska i Haska Konferencja PPM wspólnie zorganizowały konferencję, po której również zachęcono państwa do przystępowania do konwencji haskiej z 2000 r. Ponadto w podsumowaniu m.in.:

- przyjęto, że konwencja haska z 2000 r. i konwencja ONZ z 2006 r.³⁵⁸ są komplementarne oraz potwierdzono potrzebę dbania o interes osoby dorosłej, szanowania jej godności oraz autonomii (pkt 2);

³⁵⁷ Tłumaczenie własne. Wersja oryginalna: „3. Possible EU legislative action. In order to ensure that the HAPC can apply in all EU Member States, ratification by those countries that have not yet done so would be a crucial preliminary step. [...]”

The first EU legislative measure, enhancing cooperation and communication among authorities of EU Member States, should ensure frequent and systematic direct communication among the EU Member States’ authorities. [...] Concerning the second legislative measure, for example the abolition of the exequatur requirement for measures of protection taken in an EU Member State, a liberal regime could be developed with appropriate safeguards for the protection of vulnerable adults. [...] The third legislative measure proposed is the creation of a European certificate of powers granted for the protection of an adult. Such a European document would compensate for the weakness of the certificate under the HAPC, which fails to provide a comprehensive legal framework for relevant procedures. Inspiration for such a legislative measure could be taken from the European Certificate of Succession established by the European Succession Regulation.

As regards the fourth legislative measure suggested, this aims at enabling the adult to choose the EU Member State whose courts should be deemed to possess jurisdiction to take measures directed at his or her protection. Such a measure would strengthen the autonomy of the adults concerned and enhance legal security by ensuring convergence of jurisdiction and applicable law with regard to lasting powers of attorney. Instructions by an adult would be valid and enforceable under the law chosen, pursuant to the HAPC, and could no longer be (possibly) disregarded by the authorities seized with the protection of a vulnerable adult in a cross-border situation.

The fifth and final legislative measure would provide for the continuing jurisdiction of the courts of the EU Member State of the former habitual residence. It would allow the authorities of the State of an adult’s former habitual residence - assuming that the representative of an adult is still in that former State - to retain jurisdiction for some time following the habitual residence change and to modify the existing measures”.

³⁵⁸ Zob. S.E. Rolland, A. Ruck Keene, *Study...*

- zauważono, że w niektórych państwach nastąpiły nowelizacje polegające na zastąpieniu instytucji opieki i kurateli przez instytucje prawne oparte na wsparciu podejmowania decyzji („supported decision-making mechanisms”) (pkt 7);
- przyjęto, że zagraniczne środki, które nie są zgodne z konwencją ONZ z 2006 r., mogą być przedmiotem dostosowania do prawa lokalnego w trybie art. 13–14 konwencji haskiej z 2000 r. celem zapewnienia, że sytuacje międzynarodowe są traktowane podobnie jak krajowe (pkt 8);
- następować będzie wymiana doświadczeń i dobrych praktyk, w tym rozwój „Country Profile” zgodnie z konwencją haską z 2000 r.;
- wspomniano możliwości, jakie dla transgranicznego przenoszenia środków ochrony daje zaświadczenie przewidziane w art. 38 konwencji haskiej z 2000 r., oraz zauważono, że transgraniczne przenoszenie umocowania do reprezentacji mogłoby być wzmocnione np. przez modelowe formularze i przepisy oraz dostęp do elektronicznych rejestrów celem weryfikacji ich autentyczności i poprawności („authenticity and integrity”; pkt 11–13), jak też dalszego rozwoju rejestrów w celu pomocy osobom trzecim (instytucjom finansowym, ubezpieczeniowym i medycznym);
- jak też możliwość wypracowania komplementarnych norm prawnych, np. dotyczących autonomii strony, jako wsparcia funkcjonowania konwencji haskiej z 2000 r.³⁵⁹

Z częścią przedmiotu konwencji związane są plany, o których mowa w nowym komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Unia równości: Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030” z 2021 r.³⁶⁰ Jest w nim mowa (pkt 12) o tym, że Komisja „będzie współpracować z państwami członkowskimi w celu wdrożenia Konwencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie osób pełnoletnich szczególnej troski zgodnie z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, w tym poprzez badanie dotyczące ochrony osób dorosłych szczególnej troski w sytuacjach transgranicznych, zwłaszcza osób z niepełnosprawnością intelektualną, aby utorować drogę do jej ratyfikacji przez wszystkie państwa członkowskie”.

Następnie Rada wydała Konkluzje w sprawie ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w całej Europie z 7.06.2021 r., dotyczące międzynarodowego obrotu prawnego w sprawach cywilnych i karnych³⁶¹. Zwróciła się do państw członkowskich m.in. o rozpoczęcie przez wszystkie

³⁵⁹ Zob. Conclusions and Recommendations. EC-HCCH Joint Conference on the Cross-border Protection of Vulnerable Adults, <https://assets.hcch.net/docs/88f10f24-81ad-42ac-842c-315025679d40.pdf> (dostęp: 15.10.2023 r.).

³⁶⁰ COM(2021) 101 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1614872097963&uri=COM%3A2021%3A101%3AFIN> (dostęp: 17.10.2023 r.).

³⁶¹ 2021/C 330 I/01, Dz.Urz. UE C 330I z 2021 r., s. 1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A52021XG0817%2801%29> (dostęp: 17.10.2023 r.). Informacje o dalszych losach tej inicjatywy są dostępne na: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12965-Civil-judicial-cooperation-EU-wide-protection-for-vulnerable-adults_en (dostęp: 17.10.2023 r.).

pozostałe państwa członkowskie, które nie uczestniczą w konwencji haskiej z 2000 r., krajowych konsultacji dotyczących jak najszybszego przystąpienia do tej konwencji lub poczynienie przez nie postępów w tych konsultacjach. Zwróciła się ponadto do Komisji m.in. o:

- przeprowadzenie dogłębnego badania służącego dokładnemu rozważeniu ewentualnych dalszych (tj. innych niż przystąpienie do konwencji haskiej z 2000 r.) sposobów wzmocnienia ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w sytuacjach transgranicznych;
- rozważenie zasadności stworzenia w Unii Europejskiej ram prawnych ułatwiających swobodny przepływ orzeczeń sądowych i pozasądowych dotyczących ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w obszarze spraw cywilnych, co mogłoby również obejmować pełnomocnictwo do reprezentowania, i o kontynuację prac nad dyrektywami w sprawie leczenia;
- przedstawienie Parlamentowi Europejskiemu, Radzie i Europejskiemu Komitetowi Ekonomiczno-Społecznemu sprawozdania, w razie potrzeby wraz z wnioskami ustawodawczymi.

Następnie, w okresie 21.12.2021 r.–29.03.2022 r., zorganizowano konsultacje społeczne problematyki pt. „Ogólnounijna ochrona osób dorosłych szczególnej troski” („EU-wide protection for vulnerable adults”)³⁶². W ich ramach omawianą tematyką zajęła się też grupa robocza Europejskiego Stowarzyszenia Prawa Prywatnego Międzynarodowego, która zaprezentowała m.in. następujące wnioski³⁶³:

- podkreślono znaczenie prawa prywatnego międzynarodowego dla realizacji praw podstawowych osób, które nie są w stanie chronić swoich spraw (interesów) z powodu osłabienia lub niedostatku właściwości (zdolności) osobistych (*an impairment or insufficiency of their personal faculty*);
- zidentyfikowano pilną potrzebę wprowadzenia środków współpracy sądowej celem wspierania korzystania ze zdolności prawnej przez takie osoby dorosłe w sytuacjach transgranicznych;
- wskazano, że – prócz funkcjonowania konwencji haskiej z 2000 r. – Unia powinna uchylać prawodawstwo w celu wzmocnienia współpracy między państwami członkowskimi i poprawy działania Unii w wewnętrznych stosunkach;
- zaprezentowano pogląd, że ochrona osób dorosłych wchodziłaby w zakres zasady ogólnej zawartej w art. 81 ust. 2 TFUE, a nie w zakres „prawa rodzinnego” w rozumieniu art. 81 ust. 3 TFUE (tj. procedury jednomyślności);

³⁶² Materiały dostępne na: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12965-Civil-judicial-cooperation-EU-wide-protection-for-vulnerable-adults/F_en (dostęp: 17.10.2023 r.).

³⁶³ EAPIL Working Group on the International Protection of Adults, <https://eapil.org/eapil-activities/eapil-working-groups/eapil-working-group-on-the-international-protection-of-adults/> (dostęp: 17.10.2023 r.).

- wyrażono pogląd, że Unia ma kompetencje zewnętrzne na podstawie art. 216 TFUE do upoważniania państw członkowskich do ratyfikowania konwencji haskiej z 2000 r. „w interesie Unii”, ponieważ zawarcie konwencji byłoby „niezbędne do osiągnięcia, w ramach polityk Unii, jednego z celów, o których mowa w traktatach”;
- wskazano, że w przyszłym prawie unijnym powinna zostać zawarta możliwość wyboru sądu (jurysdykcji) przez osobę dorosłą oraz prawa właściwego dla uprawnienia do reprezentacji *ex lege*;
- przyjęto, że uprawnienie do reprezentacji *ex lege* powinno podlegać prawu państwa (członkowskiego), w którym dana osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu w chwili powołania się na te uprawnienia, bez uszczerbku dla stosowania przepisów prawa państwa, w którym powołano się na te uprawnienia, które znajdują zastosowanie niezależnie od prawa określonego szczegółowymi przepisami kolizyjnymi³⁶⁴.

³⁶⁴ Oryginalne wersja zarysu wniosków tej grupy roboczej EAPIL:

Under the position paper submitted on 29 March 2022 in the framework of the public consultation on the protection of vulnerable adults, launched by the European Commission (see above), the European Association of Private International Law:

a. stressed the importance of private international law to the realisation of the fundamental rights of persons aged 18 and more who are not in a position to protect their interests due to an impairment or insufficiency of their personal faculty;

b. considered that there is an urgent need of measures of judicial cooperation in civil matters aimed to support, in cross-border situations, the exercise of legal capacity by the adults concerned;

c. recalled that the above measures must accord with the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union, and must be consistent with the Union's own Strategy for the rights of persons with disabilities 2021-2030;

d. underlined that, in taking the above measures, the Union should preserve the operation and the prospect of success of the Hague Convention of 13 January 2000 on the International Protection of Adults; to this end, the Union should combine external action and legislation, meaning that the Convention should provide the basic legal framework in this field, common to all Member States, but legislation should be enacted by the Union to strengthen cooperation between Member States and improve the operation of the Convention in their relations;

e. noted that the legal basis for the above measures, both internally and externally, would be Article 81 TFEU, while considering that the protection of adults would fall within the general rule of Article 81(2) and not in the scope of “family law” within the meaning of Article 81(3);

f. considered that the Union has external competence, based on Article 216 TFEU to authorise the Member States that have not yet done so to ratify, or accede to, the Hague Adults Convention “in the interest of the Union”, on the ground that the conclusion of the Convention would be “necessary in order to achieve, within the framework of the Union's policies, one of the objectives referred to in the Treaties”;

g. observed that the legislation of the Union aimed to improve the Convention regionally should relate to choice of court by the adult concerned and the law applicable to *ex lege* powers of representation, without prejudice to further possible improvements;

h. encouraged the institutions of the Union, as regards choice of court, to further promote self-determination by the adult concerned as regards jurisdiction; different options may be considered for this purpose, as suggested in this position paper;

i. considered that the Union should enact a rule whereby *ex lege* powers of representation are governed by the law of the (Member) State where the adult concerned has their habitual residence at the time when those powers are relied upon, without prejudice to the application of the provisions on *ex lege* powers of representation as may be in force in the Member State where the powers are invoked, whenever the provisions themselves are meant to apply regardless of the law specified by conflict-of-laws rules.”.

III. Wnioski końcowe

1. Konwencja haska z 2000 r., podobnie jak liczne inne współczesne umowy międzynarodowe dotyczące obrotu cywilnego z zagranicą, reguluje – poza zagadnieniem międzynarodowej właściwości sądów oraz wskazania prawa właściwego, niekiedy w sposób uzależniony od rozwiązań jurysdykcyjnych i kolizyjnych – też skuteczność zagranicznych orzeczeń, a ponadto współpracę (pomoc) sądową (judycjalną).

Obowiązywanie konwencji haskiej z 2000 r. oznacza z perspektywy grupy uczestniczących w niej państw ujednolicenie prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego. Z perspektywy umawiającego się państwa moment jej wejścia w życie oznacza w praktyce, że zamiast rozwiązań krajowych³⁶⁵ zastosowanie znajdują w danym zakresie przedmiotowym („środków ochrony”, w tym ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli nad osobą dorosłą) postanowienia konwencyjne.

Zakres zastosowania konwencji obejmuje kwestie, które w obecnym stanie normatywnym w Polsce regulowane są przepisami prawa prywatnego międzynarodowego (zmienionego w 2011 r. mocą nowej ustawy) oraz Kodeksu postępowania cywilnego, znacznie znowelizowanego z dniem 1.07.2009 r. Szczątkowe znaczenie ma też, regulująca ubezwłasnowolnienie i opiekę nad osobą dorosłą, konwencja haska z 1905 r.³⁶⁶ W relacjach bilateralnych zastosowanie znajdują międzynarodowe umowy dwustronne.

³⁶⁵ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 43, przyp. 10) zauważono, że art. 85 ust. 2 ustawy szwajcarskiej z 18.12.1987 r. przez analogię rozszerza konwencję haską z 1961 r. na osoby dorosłe. Natomiast zgodnie z art. 3085 kodeksu cywilnego Quebecu z 18.12.1991 r. system prawny dotyczący osób pełnoletnich podlega z zasady prawu miejsca ich zamieszkania. Zaś zgodnie z art. 41 ustawy tunezyjskiej z 27.11.1998 r. opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną przez sąd podlega prawu krajowemu.

³⁶⁶ Konwencja haska z 1905 r. ma obecnie szczątkowe zastosowanie z uwagi na nieliczną grupę umawiających się państw, w tym Rumunię, z którą łączy Polskę umowa bilateralna, a odnośnie do norm kolizyjnych konwencji haskiej z 1905 r. – z uwagi na ich nieuniwersalny skutek (tj. ograniczony do wskazania prawa właściwego umawiających się państw).

2. W omawianych sprawach dotyczących dorosłego znajdują zastosowanie krajowe normy kolizyjne oraz jurysdykcyjne i dotyczące skuteczności zagranicznych orzeczeń. W szczególności zdolność prawna i zdolność do czynności prawnej (z pewnymi wyjątkami dotyczącymi umów z osobami trzecimi, również zawartymi przez przedstawiciela dziecka), a także ubezwłasnowolnienie oraz opieka i kuratela nad osobą dorosłą – nie mieszczą się w zakresie przedmiotowym obowiązujących obecnie „brukselskich” i „rzymskich” rozporządzeń unijnych. Krajowe normy kolizyjne (Prawo prywatne międzynarodowe) mają obecnie podstawowe znaczenie dla międzynarodowego obrotu w sprawach osobowych. W niektórych sytuacjach mogą zostać wyparte przez konwencje bilateralne. Krajowe normy jurysdykcyjne oraz zasady wzajemnego uznawania orzeczeń i współpracy międzynarodowej mają natomiast zastosowanie, jeżeli w danym stanie faktycznym nie występują okoliczności powodujące zastosowanie umów międzynarodowych (ewentualnie rozporządzeń unijnych, których jednak w omawianym zakresie przedmiotowym nie ma). Ta ostatnia sytuacja może wystąpić częściej niż wyparcie krajowych norm kolizyjnych, ale i tak nie będzie sytuacją częstą w skali obrotu cywilnoprawnego z zagranicą. Obecne krajowe rozwiązania jurysdykcyjne cechują się szerokim ujęciem międzynarodowej właściwości polskich sądów, ponieważ przesądzić o niej może nie tylko obywatelstwo osoby dorosłej, ale także jej zamieszkanie i zwykły pobyt, a niekiedy nawet samo przebywanie, położenie majątku lub inne powiązanie. Krajowe normy kolizyjne prowadzą do zastosowania prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski (również w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo, np. zamieszkanie lub zwykły pobyt), ponieważ *de facto* nie wyjątkiem, a zasadą będzie „przełamanie” uniwersalnej normy kolizyjnej bazującej na obywatelstwie osoby dorosłej przez jednokierunkowe wskazanie prawa polskiego. Obecny krajowy stan normatywny po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego w 2009 r. charakteryzuje też szeroka otwartość na (uznanie lub wykonanie) zagraniczne orzeczenia (w tym środków ochrony w rozumieniu konwencji). To z kolei oznacza, że w tych wypadkach sprawą nie zajmą się merytorycznie sądy polskie, a tym samym nie będą w praktyce istotne rozwiązania jurysdykcyjne lub kolizyjne obowiązujące w Polsce (w tym priorytet obywatelstwa lub zamieszkania jako łącznik kolizyjny bądź podstawa jurysdykcji).
3. Kluczowe znaczenie dla stosowania jurysdykcyjnych i kolizyjnych rozwiązań w konwencji haskiej z 2000 r. ma pojęcie „miejsce zwykłego pobytu” osoby dorosłej. W sprawozdaniu wyjaśniającym stwierdzono, że pojęcie to nie zostało w konwencji zdefiniowane, ale „powinno pozostać pojęciem faktycznym”. Dodano, że: „Wadą ustanowienia jakiegokolwiek definicji ilościowej lub jakościowej terminu «miejsce zwykłego pobytu» w jednej konwencji byłoby wzbudzenie wątpliwości co do interpretacji tego wyrażenia w szeregu

innych konwencji, w których jest ono stosowane”³⁶⁷. Wydaje się, że taka obawa jest chyba przesadzona, ponieważ rozwiązanie – generalnego na tle konwencji haskich – problemu braku doprecyzowania tego kluczowego pojęcia w jednej z konwencji trudno widzieć jako stworzenie jeszcze większego – niż istniejący – problemu na tle innych umów międzynarodowych.

4. W państwach stronach konwencji haskiej z 2000 r. nastąpiło m.in. ujednolicenie norm kolizyjnych dla spraw o ubezwłasnowolnienie oraz opiekę lub kuratelę. Obejmuje ono nie tylko szczegółowe normy kolizyjne, ale także rozwiązania zaliczane do części ogólnej (w tym wyłączenia odesłania, co stanowi odmienności w stosunku do wzorca w postaci konwencji haskiej z 1996 r., ale jest podobne do szeregu współczesnych aktów normatywnych o genezie międzynarodowej). Obowiązkiwanie na świecie tych samych (zawartych w akcie normatywnym obowiązującym w różnych państwach) lub takich samych (np. zharmonizowanych z wzorcem zawartym w umowie międzynarodowej lub ujednoliconych w Unii Europejskiej³⁶⁸) norm kolizyjnych co do zasady może wywierać skutki pozytywne³⁶⁹. Prowadzi bowiem do oceny sytuacji prywatnoprawnej (i orzekania przez sądy różnych państw w danej sprawie, np. dorosłego) na podstawie tego samego prawa materialnego (cywilnego lub rodzinnego), bo wyznaczonego tym samym „drogowskazem” kolizyjnym³⁷⁰. W każdym państwie podstawą rozstrzygnięcia takiej samej sprawy (a nawet tej samej sprawy w razie przysługiwania jurysdykcji kilku państwom) byłoby wówczas to samo prawo materialne. W obecnej rzeczywistości prawnej jest inaczej, ponieważ różne normy kolizyjne stosowane w różnych państwach mogą prowadzić do oceny materialnoprawnej danej sytuacji życiowej na podstawie różnych norm kolizyjnych, a tym samym prowadzić do zastosowania potencjalnie różnych treści kodeksów cywilnych lub rodzinnych poszczególnych państw.

³⁶⁷ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 60.

³⁶⁸ Zob. A. Mączyński, *Europejski kontekst rekodyfikacji polskiego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 2, red. J. Wroceński, J. Krajczyński, Warszawa 2009, s. 1173–1191; P. Mostowik, *Międzynarodowe...*, s. 33–60; M. Czepelak, *The experience concerning the application of community instruments in the recent European Union Member States*, [w:] *Latest Developments in EU Private International Law*, red. B. Campuzano Diaz, M. Czepelak, A. Rodriguez Benot, A. Rodriguez Vázquez, Cambridge–Antwerp–Portland 2011, s. 49–61.

³⁶⁹ L. Wrotnowski (*O potrzebie kodexu międzynarodowego dla stosunków prywatnych*, Warszawa 1868, s. 2) podkreślał, że „porozumienie się na tem polu i ujednolajnienie tych zasad, jest rzeczą tem pożądaną, że prawodawstwa różnych narodów pozostaną odmiennymi na bardzo długo, a być może i na zawsze”.

³⁷⁰ Okoliczność, że różnice kulturowe, religijne i obyczajowe praw materialnych na świecie przemawiają za podjęciem działań unifikacyjnych dotyczących raczej norm kolizyjnych, zauważa T. Sokołowski (*Pojęcie europejskiego...*, s. 19). Natomiast J. Jakubowski (*Funkcje...*, s. 678) podkreśla, że w zakresie z istoty międzynarodowych stosunków cywilnoprawnych, czego przykładem są stosunki handlowe, „koniecznością jest międzynarodowa unifikacja norm bezpośrednich, a regulacja pośrednia, poprzez normy kolizyjne, nawet ujednolicona w płaszczyźnie międzynarodowej, jest tylko złem koniecznym”. J. Łopuski (*Międzynarodowe...*, s. 375) ujednolicenie prawa materialnego oraz kolizyjnego traktuje jako dwie metody służące temu samemu ogólnemu celowi, tj. usuwaniu konfliktów systemów prawnych w międzynarodowych stanach rzeczy.

5. Skutki ujednolicenia prawa w grupie państw z perspektywy jednego umawiającego się państwa wydają się najdalej idące w obszarze kolizyjnym, tj. rozstrzygania „kolizji praw” poszczególnych państw. Konwencyjne normy kolizyjne w każdej sytuacji (również w razie wskazania prawa właściwego państwa pozakonwencyjnego) wypierają stosowanie prawa krajowego. Na tle konwencji haskiej z 2000 r. rozwiązania kolizyjne nie są jednak samodzielne, ale pochodne od rozwiązań jurysdykcyjnych. Te ostatnie spełniają więc i samodzielną „własną” rolę (oznaczenie kompetencji sądów któregoś z umawiających się państw), i wpływają na wyznaczenie prawa właściwego dla sprawy. W dawniejszych konwencjach haskich regulacja międzynarodowej właściwości nie spełniała samodzielnej funkcji. Była bowiem w istocie opisem jednego z warunków, badanych w państwie pochodzenia orzeczenia dla jego skuteczności w innym umawiającym się państwie, czyli tzw. jurysdykcji pośredniej widocznej np. na tle konwencji haskiej z 1905 r.

Reguły jurysdykcji ujednolicone ponadpaństwowo (np. wynikające z konwencji haskiej z 2000 r.) rozstrzygają natomiast „kolizję władztw” poszczególnych państw. Normy te przewidują przeważnie obowiązek wstrzymania się z wykonywaniem jurysdykcji w razie istnienia jej podstaw w innym umawiającym się państwie i rzeczywiście dokonują rozgraniczenia międzynarodowej właściwości³⁷¹. Natomiast przepisy krajowe (np. Kodeks postępowania cywilnego) z istoty nie mogą decydować o jurysdykcji sądów innego państwa, w którym nie obowiązują. Nie spełniają one funkcji rozgraniczającej, a jednostronnie określają kompetencję sądów danego państwa. Ujednolicone normy jurysdykcyjne udzielają natomiast odpowiedzi – pozytywnej lub negatywnej – na pytanie o władztwo wielu państw.

Najbardziej zaawansowany proces ujednolicania prawa w zakresie jurysdykcji ma miejsce w państwach, które przystąpiły do konwencji sporządzonych w ostatnich dekadach pod auspicjami HKPPM, w tym konwencji haskiej z 2000 r. (oraz państwach członkowskich Unii Europejskiej, w których obowiązują rozporządzenia „brukselskie”). W skali światowej daleko jednak do idealnego stanu, jakim byłoby uzgodnienie przez wszystkie państwa jednolitych reguł jurysdykcyjnych, a tym samym jednolitego rozgraniczenia ich władztwa w sprawach prywatnych³⁷².

6. Istotne z perspektywy spraw osób dorosłych regulowanych konwencją z 2000 r. (a tym samym ewentualnych zmian stanu normatywnego w razie przystąpienia do niej) mogą być doświadczenia w Polsce z obowiązywaniem innych konwencji haskich, w tym po-

³⁷¹ Niekiedy przewidują konstrukcję jurysdykcji przemiennej, co może powodować, że do rozpoznania danej sprawy potencjalnie władne będą instytucje np. dwóch państw. Wówczas widoczna jest funkcja rozgraniczająca, bo występuje brak jurysdykcji pozostałych umawiających się państw.

³⁷² T. Ereciński (w: T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 56), zauważa, że przepisy krajowe przy określaniu własnych kompetencji oraz jurysdykcji wyłącznej powinny uwzględniać też interesy innych, z założenia równorzędnych, państw.

dobnie skonstruowanej konwencji haskiej z 1996 r. Jej konstrukcja stanowiła wzorzec dla omawianych rozwiązań z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, norm kolizyjnych oraz współpracy międzynarodowej (pomocy sądowej) w sprawach dorosłych. Również na tle prawa krajowego występują powiązania ze „środkami ochrony” (w tym opieką prawną dotyczącą dzieci). Oba zakresy podmiotowe bywają regulowane przez ten sam przepis kolizyjny (np. na tle niektórych umów bilateralnych). Takie zjawisko, tj. wspólnych regulacji formalnych (w tym wspólnych przepisów) rzutujących niekiedy na wspólne postrzeganie od strony merytorycznej (jak też swoiste poszukiwanie wspólnych dyspozycji), widoczne jest też na tle prawa materialnego (zgodnie z art. 175 k.r.o. do opieki nad ubezwłasnowolnionym całkowicie stosuje się odpowiednio przepisy o opiece nad małoletnim) oraz „niemiedzynarodowego” postępowania cywilnego (zastosowanie tych samych reguł proceduralnych z art. 590 i n. k.p.c.). Różnica polega na większym znaczeniu – również dla określenia prawa właściwego i jurysdykcji krajowej oraz praw i obowiązków w stosunku do pupila – rodziców (matki lub ojca dziecka) niż opiekuna prawnego osoby dorosłej.

7. Dokładna ocena skutków ratyfikacji konwencji przez Polskę wymaga kompleksowej oceny porównawczej i uwzględnienia obecnej polskiej praktyki orzeczniczej w zakresie norm kolizyjnych oraz z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, jak też projektowanych zmian w polskim prawie osobowym i rodzinnym (np. wprowadzenia pełnomocnictwa opiekuńczego lub zmian w zakresie ubezwłasnowolnienia całkowitego³⁷³).

Wstępna ocena szczegółowych rozwiązań zawartych w konwencji haskiej z 2000 r. na tle obecnego stanu normatywnego w Polsce prowadzi do wniosków, że *de facto* w razie uczestniczenia w niej Polski nie nastąpiłaby gruntowna zmiana stanu normatywnego w sytuacjach orzekania w sprawie dorosłego przez sąd polski, tj. w zakresie norm jurysdykcyjnych oraz kolizyjnych. Większe różnice występują między krajowymi i konwencyjnymi regułami uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń oraz w zakresie współpracy (pomocy) sądowej (judycjalnej).

Na bazie powyższych rozważań można zauważyć, że prawo krajowe charakteryzuje się obecnie szerokim zakresem jurysdykcji sądów polskich na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego (obywatelstwo, zamieszkanie i zwykły pobyt, sam pobyt, położenie majątku, inne powiązanie). To zaś, wobec zasady stosowania własnego prawa, która *de facto* wynika z Prawa prywatnego międzynarodowego, oznacza szeroki zakres zastoso-

³⁷³ Zob. projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, UD395. Projekt zmierza do wprowadzenia instytucji umożliwiającej wybór przez sprawną psychicznie osobę fizyczną konkretnej osoby, która będzie upoważniona do określonych działań o charakterze osobistym i majątkowym, gdyby mocodawca doznał w przyszłości zaburzeń psychicznych. Ma to zmienić sytuację, w której postępowanie o ubezwłasnowolnienie jest długotrwałe, a sam zainteresowany nie ma wpływu na to, kto zostanie jego opiekunem bądź kuratorem.

wania (właściwości) prawa polskiego w sprawach osób dorosłych. Jednocześnie z prawa krajowego wynika daleko idąca zasada uznawania skutków zagranicznych orzeczeń (środków ochrony) z mocy prawa, którą wzmacnia w praktyce wąski zakres jurysdykcji wyłącznej na tle Kodeksu postępowania cywilnego po nowelizacji z 2009 r.

W krajowych normach jurysdykcyjnych i kolizyjnych występuje rozbieżność na ubezwłasnowolnienie częściowe lub całkowite oraz opiekę prawną lub kuratelę (dokładniej – kilka instytucji prawnych tak nazwanych), przy czym podstawy jurysdykcji polskich sądów i organów są szersze w stosunku do tej drugiej kategorii spraw. Osobne regulacje mogą dotyczyć poza Kodeksem postępowania cywilnego i Prawem prywatnym międzynarodowym środków podejmowanych np. w związku ze zdrowiem psychicznym, uzależnieniem od alkoholu lub narkotyków. Na tle konwencji zarówno kwestie ubezwłasnowolnienia, jak i opieki lub kurateli objęte są ogólniejszym pojęciem „środek ochrony”, do którego znajdują zastosowanie jednolita regulacja jurysdykcyjna i kolizyjna, a także odnosząca się do uznawania zagranicznych orzeczeń i współpracy międzynarodowej.

Skutek polegający na zastosowaniu przez sąd prawa polskiego wynika z krajowych przepisów kolizyjnych, w których *de facto* następuje „przełamanie” uniwersalnej normy kolizyjnej bazującej na obywatelstwie osoby dorosłej (ust. 1 art. 13 i 60 p.p.m.) przez jednokierunkowe wskazanie prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski, także w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo (ust. 2 art. 13 i 60 p.p.m.). Wstępna ocena szczegółowych rozwiązań zawartych w konwencji haskiej z 2000 r. na tle obecnego stanu normatywnego w Polsce prowadzi do wniosków, że *de facto* w razie uczestniczenia w niej Polski nie nastąpiłaby gruntowna zmiana praktyki orzeczniczej w sytuacjach orzekania w sprawie dorosłego przez sąd polski, ponieważ konwencyjne skutki jurysdykcyjne i kolizyjne *de facto* nie odbiegałyby od skutków obecnego stosowania rozwiązań krajowych. Większe różnice występują między krajowymi i konwencyjnymi regułami uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń oraz w zakresie współpracy (pomocy) sądowej (judycjalnej). Potwierdzenie tego wniosku wstępnego wymaga szczegółowych dalszych badań nad ewentualnym wdrożeniem konwencji do polskiego porządku prawnego, ale w tym miejscu trzeba zwrócić uwagę na: kluczowe kwestie terminologiczne, ocenę zmian w obszarze łączników jurysdykcyjnych i kolizyjnych przez pryzmat praktycznego skutku zastosowania konwencyjnych norm kolizyjnych oraz jurysdykcji (tj. kompetencji sądów polskich i zastosowania polskiego prawa).

8. Funkcjonowaniu konwencji haskiej z 2000 r. towarzyszy zjawisko polegające na powiązaniu w debacie dotyczącej jej stosowania w obrocie z zagranicą w sprawach cywilnych również instrumentów obejmujących prawo publiczne międzynarodowe, w tym konwencję ONZ z 2006 r. Takie zjawisko można zauważyć odnośnie do konwencji ha-

skiej z 1996 r., przy której funkcjonowaniu pojawiają się odwołania do konwencji ONZ z 1989 r., ale skala powiązania obu obszarów jest w omawianym zakresie nieporównywalnie większa. Można mieć przy tym wrażenie, że niekiedy w debacie na temat prawa prywatnego międzynarodowego lub międzynarodowego postępowania cywilnego argumentuje się z konwencji z zakresu prawa publicznego międzynarodowego bez dokładniejszego zbadania rzeczywistych powiązań z prawem prywatnym międzynarodowym i przepisami z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. W istocie występują one jedynie w wąskim zakresie, w którym dla rozwiązań kolizyjnych lub proceduralnych znaczenie ma prawo materialne (w tym zharmonizowane w poszczególnych państwach w następstwie przystąpienia np. do konwencji ONZ z 2006 r.), tj. odnośnie do ochrony podstawowych zasad porządku publicznego państwa sądu lub uwzględniania jego prawa merytorycznego jako norm koniecznego zastosowania (wymuszających swoją właściwość).

9. Samo ubezwłasnowolnienie lub podobne orzeczenie nie stanowi pełnego rozwiązania w obrocie cywilnoprawnym, w którym jego niejako „rewersem” bądź powiązaniem elementem jest pomoc danej osobie dorosłej w „powrocie” do uczestniczenia w tym obrocie (np. z pomocą lub za pośrednictwem opiekuna, kuratora lub asystenta). We współczesnym prawie prywatnym nie występuje częściowa lub całkowita „śmierć cywilna” danej osoby, a ograniczenie lub pozbawienie zdolności do czynności prawnych nie ma na celu wykluczenia danej osoby (i jej majątku) z obrotu cywilnoprawnego z osobami trzecimi. Również dla osób trzecich takie wykluczenie wywoływałoby negatywne skutki, ponieważ nie mogłyby np. dochodzić odszkodowania albo dbać o własne sprawy majątkowe, które *in concreto* pozostawałyby w kolizji ze sprawami majątku osoby ubezwłasnowolnionej. Stąd niejako dalszą częścią regulacji prawnej danej sytuacji życiowej jest ustanowienie dla osoby dorosłej opiekuna, kuratora lub asystenta oraz ich funkcjonowanie w obrocie cywilnoprawnym z osobami trzecimi. Specyficzne problemy mogą powstać w tych systemach prawnych, w których obie instytucje prawne podlegają osobnym procesom orzeczniczym, tj. osobno orzekane jest ubezwłasnowolnienie lub inne ograniczenie zdolności do czynności prawnych oraz ustanowienie opieki lub kurateli, a ponadto oba te obszary prawne podlegają – jak na tle Prawa prywatnego międzynarodowego, inaczej niż w konwencji haskiej z 2000 r. – osobnym normom kolizyjnym. Po pierwsze, istnieje wówczas obawa, że za ograniczeniem zdolności do czynności prawnych (np. w drodze ubezwłasnowolnienia) nie pójdzie w praktyce ustanowienie i funkcjonowanie w obrocie opiekuna lub kuratora, co stanowi osobne zagrożenie prawa materialnego i procesowego. Po drugie, występuje wówczas konieczność rozgraniczenia zakresów zastosowania osobnych norm kolizyjnych, które dotyczą ubezwłasnowolnienia lub podobnego zarządzenia oraz opieki lub kurateli bądź podobnych instytucji wsparcia osoby dorosłej. Oczywiście problem ten ma praktyczne konsekwencje wtedy, kiedy każde rozwiązanie

kolizyjne przewiduje inne wskazanie prawa właściwego, a tym samym dla każdego z sygnalizowanych etapów może być właściwe prawo materialne innego państwa. Takie różnice występują między art. 13 oraz art. 60 i 62 p.p.m., a nie są cechą konwencji haskiej z 2000 r., w której przewidziano jedno szersze ujęcie „środka ochrony”.

Szeroki zakres przedmiotowy środków ochrony na tle konwencji haskiej z 2000 r., a tym samym szeroki zakres jej zastosowania, oznacza, że konwencyjne rozwiązania mają znaczenie nie tylko z perspektywy ograniczenia zdolności osoby dorosłego (tj. jego ubezwłasnowolnienia całkowitego lub częściowego bądź podobnych instytucji) oraz z perspektywy jego reprezentacji w takiej sytuacji (w szczególności ustanowienia i funkcjonowania opiekuna lub kuratora), ale i obrotu cywilnoprawnego z osobami trzecimi w sprawach majątkowych. Odnoszą się bowiem też do reprezentacji, tj. przedstawicielstwa ustawowego albo pełnomocnictwa bądź innego współudziału przy prowadzeniu spraw majątkowych (np. kiedy czynności prawne są dokonywane za pośrednictwem reprezentanta osoby dorosłej albo przez nią łącznie z inną osobą lub podmiotem instytucjonalnym), jak też w toku postępowania sądowego w sprawach cywilnych.

10. Stan normatywny w omawianych sprawach osób dorosłych może ulegać zmianom nie tylko w razie przystąpienia kolejnych państw do omówionej konwencji haskiej z 2000 r. Takie zmiany postanowień konwencji na przyszłość zostały w ostatnich latach zaproponowane w piśmiennictwie i przez komisję specjalną. Na razie – wobec negatywnego stanowiska Rady ds. Ogólnych i Kierunków Działań Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego z marca 2023 r. – działania w tym kierunku nie powinny być prowadzone w najbliższym czasie w ramach tej Konferencji.
11. Z najnowszych dokumentów wynika natomiast zapowiedź innego rodzaju prac legislacyjnych dotyczących spraw osób dorosłych (a tym samym wynikających z nich zmian w systemie konwencyjnym), które mają być prowadzone przez instytucje Unii Europejskiej. Są one bardziej prawdopodobne, o czym świadczą plany przyjęte przez Radę oraz konsultacje publiczne prowadzone w 2022 r. przez Komisję. Zakładają one, że ewentualne prawo unijne ma być przyjmowane w trybie art. 81 ust. 1 TFUE (tj. bez wymagania jednomyślności, która odnosi się do spraw rodzinnych zgodnie z art. 81 ust. 3 TFUE) i będzie stanowić uzupełnienie konwencji haskiej z 2000 r. lub modyfikację jej stosowania w relacjach między państwami członkowskimi. W istocie oznacza to założenie, że wszystkie te państwa (w tym Polska) będą w przyszłości stronami omówionej konwencji, która zostanie w ten sposób uzupełniona i zmodyfikowana. Taki układ prawa w przyszłości przypominałby obecne źródła normatywne dotyczące spraw dzieci, tj. rozporządzenie unijne 2019/1111 (wcześniej 2201/2003) oraz konwencję haską z 1996 r., a tym samym może rodzić potrzebę rozgraniczenia zakresów zastosowania nie tylko z Prawa prywatnego międzynarodowego i Kodeksu postępowania cywilnego, ale i między instrumentami prawa międzynarodowego.

Bibliografia

- Babiński L., *Konwencje Haskie prawa prywatnego i ich moc obowiązująca po wojnie*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1924/2.
- Bagan-Kurluta K., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2021.
- Balicki J., *Kilka uwag o polsko-austriackiej umowie o obrocie prawnym*, „Nowe Prawo” 1975/4.
- Błaszczak A., *Zastrzeżenia i oświadczenie interpretacyjne Polski do Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.
- Błądowski P. (red.), Szatur-Jaworska B. (red.), Szweda-Lewandowska Z., Zrałek M., *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania – przegląd sytuacji, propozycja modelu. Synteza*, Warszawa 2017.
- Bobrzyńska O., Mostowik P., *Zwykły pobyt dziecka jako podstawa jurysdykcji krajowej oraz łącznik kolizyjny*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014/6.
- Bobrzyńska O., *Ujednolicenie pojęć „zamieszkania” i „pobytu” w Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy (72) 1*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2015/3.
- Bobrzyńska O., *Zwykły pobyt w konwencjach Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2019/2.
- Bobrzyńska O., *Zwykły (stały) pobyt dziecka jako łącznik jurysdykcyjny i kolizyjny oraz wyznacznik zastosowania prawa międzynarodowego*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.
- Boele-Woelki K., *Zwischen Konvergenz und Divergenz: Die CEFL-Prinzipien zum europäischen Familienrecht*, „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2009/2.
- Brown B., Martin C., Rodríguez-Pinzón D., *Human Rights of Older People*, Dordrecht 2015.
- Cichomska M., *Metody ustalania treści prawa obcego a Europejska Sieć Sądownicza*, „Polski Proces Cywilny” 2012/2.

- Ciszewski J., *Aktualne zagadnienia dotyczące umów o obrocie prawnym w stosunkach między Polską a innymi państwami. Sukcesja umów przez nowe państwa, nowe umowy i zakres terytorialnego zastosowania*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1994/2.
- Ciszewski J., *Sukcesja umów o obrocie prawnym zawartych przez Polskę z NRD, ZSRR, Jugosławię i Czechosłowację*, [w:] *Obrót prawny z zagranicą w sprawach stanu cywilnego. Konkordat*, Lublin 1997.
- Ciszewski J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2017.
- Clive E., *The New Hague Convention on the Protection of Adults*, „Yearbook of Private International Law” 2000/2.
- Curry-Sumner I., *Vulnerable Adults in Europe. European added value of an EU legal instrument on the protection of vulnerable adults*, [w:] *Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study*, PE 581.388, September 2016.
- Czachórski W., *O potrzebie badań prawno-porównawczych w odniesieniu do problematyki rodzin zastępczych*, [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Ossolineum 1985.
- Czepelak M., *Między Hagą a Brukselą – w poszukiwaniu współczesnej wizji unifikacji prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszcza*, red. J. Halberda, M. Hosowicz, A. Karabowicz, Kraków 2006.
- Czepelak M., *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, Warszawa 2012.
- Czepelak M., *The experience concerning the application of community instruments in the recent European Union Member States*, [w:] *Latest Developments in EU Private International Law*, red. B. Campuzano Diaz, M. Czepelak, A. Rodriguez Benot, A. Rodriguez Vázquez, Cambridge–Antwerp–Portland 2011.
- Czepelak M., *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008.
- Czepelak M., *Would We Like to Have a European Code of Private International Law?*, „European Review of Private Law” 2010/4.
- Czubik P., *Uznanie z mocy prawa, uznanie sądowe, odmowa uznania orzeczenia sądów państw obcych w świetle praktyki notarialnej i wieczystoksięgowej*, [w:] *Mechanizm uznania lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski*, red. T. Demendecki, Warszawa 2019.
- Czubik P., *Wybrane regulacje kolizyjne wynikające z umów dwustronnych o pomocy prawnej w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2013/10.
- Domański M., *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w interpretacji Komitetu do spraw praw osób niepełnosprawnych a podstawowe instytucje prawa cywilnego*, „Prawo w działaniu” 2019/40.

- Domański M., *Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Prawo w Działaniu” 2014/17.
- Ereciński T., *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981.
- Ereciński T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy), red. T. Ereciński, Warszawa 2017.
- Ereciński T., [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000.
- Figura-Góralczyk E., *Uznanie orzeczenia sądu austriackiego dotyczącego ustanowienia opiekuna dla osoby pełnoletniej – analiza przypadku*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2016/14.
- FitzGibbon S., *The Biological Basis for the Recognition of the Family*, „3 International Journal of the Jurisprudence of the Family” 2012/1.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Jurysdykcja krajowa i uznanie orzeczeń sądów zagranicznych. Polska i standardy europejskie*, Kraków 1999.
- Franzina P., Frimston R., *The Protection of Adults in International Situations*, European Law Institute 2020.
- Franzina P., Long J., *The Protection of Vulnerable Adults in EU Member States. The added value of EU action in the light of The Hague Adults Convention*, [w:] *Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study*, PE 581.388, September 2016.
- Frąckowiak-Adamska A., *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej. Ujęcie systemowe*, Warszawa 2017.
- Frimston R., *Overview: Key concepts in Private International Law*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. van Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005.
- Frimston R., *The 2000 Adult Protection Convention – sleeping beauty or too complex to implement?*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, red. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham-Northampton 2020.
- Fuchs B., *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w nowej ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczubut, Warszawa 2013.
- Gołaczyński J., *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.
- Graliński W., *Wpływ rozporządzenia nr 44/2001 na dokonaną w 2008 r. nowelizację polskiego Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie uznawania orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Mechanizm uznania lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski – analiza de lege lata i wnioski de lege ferenda*, red. T. Demendecki, Warszawa 2019.
- Grzegorzczak P., *Jurysdykcja krajowa w sprawach z zakresu prawa własności przemysłowej*, Warszawa 2007.

- Gurbai S., *Ograniczanie czy respektowanie zdolności do czynności prawnych osób dorosłych z niepełnosprawnościami?*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.
- Hein J. van, *The role of the HCCH in shaping private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, red. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham-Northampton 2020.
- Hrycaj A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Ippolito F. (red.), Iglesias Sánchez S. (red.), *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, Oxford-Portland-Oregon 2017.
- Jakubowski J., *Funkcje i zakres prawa prywatnego międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1966/11.
- Jodłowski J., *Jurysdykcja i wykonywanie orzeczeń w świetle Konwencji polsko-francuskiej z 5 kwietnia 1967 r.*, „Państwo i Prawo” 1971/1.
- Jodłowski J., *Kilka kwestii z teorii międzynarodowego postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1974/2.
- Jodłowski J., *Zastosowanie prawa polskiego jako przesłanka uznania orzeczenia sądu zagranicznego i zasada ekwiwalentności prawa*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985.
- Juryk A., *The protection of adults in private international law*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2016, vol. 8.
- Karjalainen K., *Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law*, *Yearbook of Private International Law*, vol. 20 (2018/2019).
- Kozioł A., Twardoch P., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018.
- Kozioł A., Sznajder-Peroń K., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018.
- Lagarde P., *Explanatory Report on the 1996 Hague Child Protection Convention*, [w:] *Hague Conference on Private International Law, Proceedings of the Eighteenth Session, 30 September to 10 October 1996*, t. II, Protection of children, Hague 1998.
- Lagarde P., *Jaką normę kolizyjną stosować do kwestii wstępnych*, tł. H.T., Warszawa 1961.
- Lagarde P., *Konwencja z dnia 13 stycznia 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych. Sprawozdanie wyjaśniające Paula Lagarde’a. Konwencja i zalecenie przyjęte przez komisję specjalną o charakterze dyplomatycznym*, Haga 2017.
- Long J., *Rethinking Vulnerable Adults’ Protection in the light of the 2000 Hague Convention*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2013/1(27).

- Lubiński K., *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, „Państwo i Prawo” 1978/11.
- Ludwiczak W., *Refleksje o współczesnych kodyfikacjach międzynarodowego prawa prywatnego*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy)*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990.
- Ludwiczak W., *Stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie oraz opieka i kuratela w umowach o wzajemnym obrocie prawnym między państwami socjalistycznymi*, „Studia Prawnicze” 1967/17.
- Lush D., *The Civil Law and the Common Law approaches to the protection of adults*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005.
- Łopuski J., *Międzynarodowe konwencje cywilnoprawne. Niektóre zagadnienia stosowania i wykładni*, [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Wrocław 1985.
- Mączyński A., *Europejski kontekst rekodyfikacji polskiego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, J. Krajczyński, Warszawa 2009.
- Mączyński A., *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Studia i Rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi*, red. A. Janik, Warszawa 2009.
- Mączyński A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, t. 1*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
- Mączyński A., *Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1983.
- Mączyński A., *Stosowanie norm kolizyjnych obcego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi*, red. A. Matlak, S. Stanisławska-Kloc, Warszawa 2013.
- Mączyński A., *Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994.
- Mączyński A., *Zamieszkanie jako podstawa łącznika normy kolizyjnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1978/81.
- Mączyński M., *Przeciwko potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2009/1.
- Mączyński M., *Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Leges Sapere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Januszowi Sondłowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. W. Uruszczak, P. Święcicka, A. Kremer, Kraków 2008.

- Mik C., *Międzynarodowe prawo rodzinne Unii Europejskiej na tle ewolucji współpracy sądowej w sprawach cywilnych*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005.
- Mikołajczyk B., *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012.
- Mostowik P., *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2006.
- Mostowik P., *Bilateralne umowy międzynarodowe o obrocie cywilnoprawnym z zagranicą*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.
- Mostowik P., *Brak możliwości obrony przyczyną braku skuteczności zagranicznego orzeczenia. Niestosowanie umowy bilateralnej z Chinami z 1987 r. do orzeczeń wydanych w Hongkongu i Makau. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 11 października 2013 r., I CSK 451/12, „Polski Proces Cywilny” 2014/4.*
- Mostowik P., *Kilka uwag o ochronie małżeństwa na tle Konstytucji i prawa międzynarodowego*, [w:] *Wokół problematyki małżeństwa w aspekcie materialnym i procesowym*, red. J.M. Łukasiewicz, A.M. Arkuszewska, A. Kościółek, Toruń 2017.
- Mostowik P., *Kwestia wymagania międzynarodowego charakteru sytuacji dla stosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławie Gneli*, red. A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, M. Szaraniec, Warszawa 2023.
- Mostowik P., *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, „Przegląd Sądowy” 2010/2.
- Mostowik P., *O podstawach właściwości prawa polskiego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2006/2.
- Mostowik P., *O postępowaniu w razie nieustalenia łączników kolizyjnych lub treści prawa obcego*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013.
- Mostowik P., *Prawo właściwe dla rozvodu i separacji w świetle rozporządzenia unijnego 1259/2010*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011/2.
- Mostowik P., *Refleksje o współczesnym międzynarodowym prawie prywatnym i postępowaniu cywilnym na tle ujęcia „jurysdykcji krajowej zewnętrznej” F. Słotwińskiego*, [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk, R. Flejszar, B. Gnela, P. Mostowik, Warszawa 2023.
- Mostowik P., *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014.
- Mostowik P., *Zagadnienia konstrukcyjne międzynarodowego prawa rodzinnego*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.

- Mostowik P., [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.
- Mostowik P., Niedźwiedź M., *International Conventions Concluded by the European Union after the ECJ 'Lugano II Opinion' of 2006. An Alternative or Complementary to EU Regulations Path to Unification of Private International Law*, „Polish Review of International and European Law” 2012/1(1-2).
- Mostowik P., Sondel-Maciejewska K., *Materialnoprawne rezultaty unijnej współpracy sądowej w sprawach rodzinnych*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczubut, Warszawa 2013.
- Mostowik P., Symoń P., *Ochrona dorosłych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002/2.
- Muir Watt H., *The work of the HCCH and the path of the law: the politics of difference in unified private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, red. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham-Northampton 2020.
- Niedźwiedź M., Mostowik P., *Wspólnota Europejska jako strona umów międzynarodowych w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego. Uwagi na tle opinii Trybunału Sprawiedliwości WE w sprawie 1/03, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2009/1, t. 7.*
- Nifosi-Sutton I., *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*, London–New York 2017.
- Orecki M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Overdijk C. v., *Property and Affairs aspects of the international protection of adults*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005.
- Pajor T., *Nowe tendencje w części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego państw europejskich*, „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego” 1995/18.
- Pajor T., *Ochrona osób niepełnosprawnych a ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez RP Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. K. Kurowski, Łódź 2010.
- Parmar S., Roseman M.J., Siegrist S., Sowa T., *Key Principles for Children and Transitional Justice: Involvement of Children and Consideration of Children's Rights in Truth, Justice and Reconciliation Processes. Outcome of Children and Transitional Justice Conference*, [w:] *Children and Transitional Justice. Truth-Telling, Accountability and Reconciliation*, Cambridge 2010.
- Pazdan M., *Nowa polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 2011/6.
- Pazdan M., *O niektórych osobliwościach poszukiwania prawa właściwego*, [w:] *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000.

- Pazdan M., *O potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2009/1.
- Pazdan M., *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 1967.
- Pazdan M., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Piasecki K., *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 4, *Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Sąd polubowny (arbitrażowy). Regulacje prawne Unii Europejskiej w sprawach transgranicznych. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Pilich M., *Łączniki personalne osób fizycznych w prawie prywatnym międzynarodowym (zagadnienia wybrane)*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2016/19.
- Pilich M., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego za lata 1990–2010*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa” 2011, t. 5.
- Pilich M., *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015.
- Pilich M., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017.
- Pilich M., [w:] *Ukraińsko-polska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, red. M. Pilich, Warszawa 2023.
- Plaňavová-Latanowicz J., *Ochrona osób chorych i starszych przed nadużyciami prawnymi*, Warszawa 2019.
- Pogłódek A., Mostowik P., *Oświadczenia na wypadek przyszłego leczenia (dyspozycje pro futuro) w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych Ameryki – ujęcie prawnoporównawcze z perspektywy Polski*, Warszawa 2018.
- Popiołek W., *Prawo niejednolite w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013.
- Popiołek W., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Proksa A., *Wyłączna jurysdykcja krajowa jako negatywna przesłanka uznania orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994.
- Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study*, PE 581.388, September 2016.
- Przybyłowski K., *Z problematyki stosowania obcych norm kolizyjnych*, Kraków 1959.

- Przyśliwska E., *Kolizyjna i procesowa klauzula porządku publicznego*, „Metryka” 2017/1.
- Pudzianowska D., *Zagadnienie ubezwłasnowolnienia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.
- Pyziak-Szafnicka M., *Ubezwłasnowolnienie jako środek ochrony osób dotkniętych chorobami otępiennymi i chorobą Alzheimera – aktualna regulacja i projektowane zmiany*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2019/111.
- Rass-Masson L., *The HCCH and legal co-operation – shaping the fourth dimension of private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, red. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham-Northampton 2020.
- Rolland S.E., Ruck Keene A., *Study Interpreting the 2000 Hague Convention on the International Protection of Adults Consistently with the 2007 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 2021 (dostęp: 30.09.2023 r.).
- Ruck Keene A., *Fundamental Definitions*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005.
- Ruck Keene A., *Hague 35: Overview and Protective Measures*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005.
- Ruck Keene A., *Hague 35: Private Mandates and Other Anticipatory Measures*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005.
- Ruck Keene A., *Health and Welfare aspects of the international protection of adults*, [w:] *The international protection of adults*, red. R. Frimston, A. Ruck Keene, C. v. Overdijk, A.D. Ward, Oxford 2005.
- Rybski R., *Konstytucyjny status osób ubezwłasnowolnionych*, Warszawa 2015.
- Rybski R., *Zdolność w sferze prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualnymi oraz osób z problemami zdrowia psychicznego. Raport Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2013 r.*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.
- Rycko N., *Prawo prywatne międzynarodowe w świetle konstytucyjnej zasady dobra wspólnego*, [w:] *Dobro wspólne. Teoria i praktyka*, red. W. Arndt, F. Longchamps de Bérrier, K. Szczucki, Warszawa 2013.
- Rycko N., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017.
- Rylski P., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, Artykuły 1096–1217, LEX/el. 2020.
- Safjan M. (red.), *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. 1, Prawo Rodzinne, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1994.
- Schmidt T.S., *The Incidental Question in Private International Law*, Collected Courses of the Hague Academy of International Law 1992.

- Schulz A., *Das Haager Übereinkommen über den internationalen Schutz von Erwachsenen*, Archiv für Wissenschaft und Praxis der Sozialen Arbeit, 2007, 38. Jahrgang, Nr. 4, 2007.
- Seatzu F., *Reshaping EU Old Age Law in the Light of the Normative Standards in International Human Rights Law in Relation to Older Persons*, [w:] *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, red. F. Ippolito, S. Iglesias Sánchez, Oxford–Portland–Oregon 2017.
- Skrzydło-Tefalska E., *Uznanie dziecka w prawie prywatnym międzynarodowym*, Ossolineum 1990.
- Sokołowski T., *Pojęcie europejskiego prawa rodzinnego*, [w:] *Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji stanu cywilnego*, red. H. Cioch, P. Kasprzyk, Lublin 2007.
- Sośniak M., Walaszek B., Wierzbowski E., *Międzynarodowe prawo rodzinne*, Warszawa 1969.
- Symeonides S.C., *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress? General Report*, [w:] *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress?*, Hague–Boston–London 2000.
- Szeroczyńska M., *Mozolna droga ku likwidacji instytucji ubezwłasnowolnienia*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.
- Szpunar M., *Hierarchia źródeł prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014.
- Szpunar M., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Świerczyński M., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018.
- Tomaszewski M., *Umowa polsko-francuska o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego*, „Nowe Prawo” 1970/9.
- Torbus A., *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*. Toruń 2012.
- Torné M.A., *Current issues in the protection of adults from the perspective of Private International Law*, „Revista Electrónica De Estudios Internacionales” 2016/8(32).
- Trammer H., *Polska jurysdykcja krajowa i prawo właściwe w sprawach o ustalenie ojcostwa dziecka pozamałżeńskiego*, „Nowe Prawo” 1971/3.
- Trammer H., *Z rozważań nad strukturą normy kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego*, „Studia Cywilistyczne” 1969/13–14.
- Urząd Statystyczny w Białymstoku, Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r. Analizy statystyczne*, Warszawa-Białystok 2021.
- Walaszek B., [w:] M. Sośniak, B. Walaszek, E. Wierzbowski, *Międzynarodowe prawo rodzinne*, Ossolineum 1969

- Wedel-Domaradzka A., *Dorobek Rady Europy i orzecznictwo ETPC w zakresie spraw rodzicielskich*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.
- Weitz K., *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005.
- Weitz K., *Procesowe znaczenie zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym (uwagi de lege ferenda na tle prawnoporównawczym)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003/1.
- Weitz K., *Przedmiotowy zakres zastosowania konwencji lugańskiej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000/2.
- Wierzbowski E., *Normy kolizyjne prawa rodzinnego i spadkowego w umowach zawartych między PRL a krajami socjalistycznymi*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe europejskich państw socjalistycznych*, Warszawa 1965.
- Wojewoda M., *Instytucja odesłania w rozporządzeniu spadkowym (UE) nr 650/2012 – geneza i normatywny kształt renvoi w art. 34, cz. 1 – „Europejski Przegląd Sądowy” 2014/3, cz. 2 – „Europejski Przegląd Sądowy” 2014/4.*
- Wójcik M.P., [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2019.
- Wrotnowski L., *O potrzebie kodexu międzynarodowego dla stosunków prywatnych*, Warszawa 1868.
- Zachariasiewicz M.A., *O potrzebie wskazania w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2010/7.
- Zachariasiewicz M., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Zaradkiewicz K., *Ubezważnowolnienie – perspektywa konstytucyjna a instytucja prawa cywilnego*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.
- Zawada K., *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i spadkowego)*, „Nowe Prawo” 1979/4.
- Zedler F., *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1991/4.
- Zieliński A., *Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1982/11.
- Zima-Parjaszewska M., *Artykuł 12 Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami a ubezważnowolnienie w Polsce*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.